

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

MÂTURÎDÎ TEFSİRİNDE İ'CÂZU'L-KUR'ÂN

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Emin Kurt

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

MÂTURÎDÎ TEFSİRİNDE İ' CÂZU'L-KUR'ÂN

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Emin Kurt

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mesut Okumuş

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

Mehmet Emin Kurt

MÂTURÎDÎ TEFSİRİNDE İ' CÂZU'L-KUR'ÂN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mesut Okumuş

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mehmet Emin Kurt

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	V
Önsöz.....	1
GİRİŞ	3
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	3
2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu.....	4
3. Kaynak Değerlendirmesi	5

I. BÖLÜM

İ' CÂZU'L-KUR'ÂN İLMİNE GENEL BAKIŞ

1. İ' câzu'l-Kur'ân Nedir?	9
2. Kur'ân'ın Meydan Okuması (Tehaddî).....	11
3. İ' câzu'l-Kur'ân İlminin Genel Hatlarıyla Tarihî Seyri	13
3.1. Nübüvvet Döneminde Kur'ân'ın Eşsizliğine Bakış	14
3.2. İ' câzu'l-Kur'ân'ın Bir İlim Olarak Ortaya Çıkması	15
3.3. Kur'ân'ın Benzerini Ortaya Koyma Teşebbüsleri.....	22
4. Kur'ân'ın İ' câz Yönleri İle İlgili Görüşler	23
1- Dil ve Üslup Yönünden İ' câz:.....	23
2- Telif Yönünden İ' câz:	27
3- İçerik Yönünden İ' câz:.....	29
4- Beşeriyetin İhtiyaçlarını Karşılama Yönünden İ' câz:	31

5- Kur'ân'ın İhtiva Ettiği İlimler Yönünden İ'câzı:	32
6- Kur'ân'ın Tabiat İlimleri Yönünden İ'câzı:	34
7- Gaip Haberleri Yönünden İ'câz:	36
8- Kur'ân'ın Hz. Peygamber Tarafından Değiştirilememesi Yönünden İ'câzı:.....	38
9- Sarfe Nazariyesi:	38
10- Peygamberi Uyarma Âyetleri Oluşu Yönünden İ'câzı:	39
11- Sayısal İ'câz:	40
12- Kur'ân'ın Kolay Ezberlenme Yönü	42
13- Gönüllere Tesir Bakımından İ'câz	43
14- Fonetik İ'câz.....	45

II. BÖLÜM

MÂTURÎDÎ TEFSİRİNDE İ'CÂZU'L-KUR'ÂN

1.1. Mâturîdî'nin Mucize Anlayışı	46
1.2. Hz. Muhammed'in Mucizelerine Mâturîdî'nin Yaklaşımı.....	50
1.3. Mâturîdî'nin Mucize Anlayışına Değerlendirme	54
2. Kitâbu't-Tevhîd'de Kur'ânın Mucize Özellikleri.....	55
3. Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân'ın Çerçevesi	57
3.1. Tehaddî Âyetlerinde Kur'ân'ın Eşsizliği.....	58
3.2. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın İ'câz Yönleri.....	65
3.2.1. Mâturîdî Tefsirinde Dil ve Üslup Yönünden İ'câz.....	65

3.2.1.1. Mâturîdî'ye göre Kur'ân'ın lafızları Allah'a mı Hz. Muhammed'e mi aittir? ...	68
3.2.1.2. Kur'ân'ın Arapça'dan Farklı Dillerde Okunması.....	71
3.2.2. Mâturîdî Tefsirinde Telif Yönünden İ'câz	74
3.2.3. Mâturîdî Tefsirinde İçerik Yönünden İ'câz.....	75
3.2.3.1. Kur'ân'ın Kendi İçinde Tutarlılığı	75
3.2.3.2. Kur'ân'ın Diğer Kitaplarla Uyumuna	79
3.2.3.3. Ehl-i Kitâb'ın Kitaplarını Tahrif Etmeleri.....	84
3.2.4. Mâturîdî Tefsirinde Beşeriyetin İhtiyaçlarını Karşılama Yönünden İ'câz	88
3.2.4.1. Kur'ân'ın İndirilmesinin Hikmeti.....	88
3.2.4.2. Kur'ân'da neler vardır?	89
3.2.4.3. Kur'ân'ın Parça Parça Gönderilmesinin Hikmeti.....	98
3.2.4.4. Kur'ân'daki Tekrarların Hikmeti.....	100
3.2.4.5. İnkârcıların İnkâr Nedeni.....	100
3.2.4.6. Kur'ân'da Müteşâbihin Hikmeti.....	103
3.2.4.7. Kur'ân'da Neshin Hikmeti	104
3.2.5. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın İhtiva Ettiği İlimler Yönünden İ'câzı	105
3.2.6. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın Tabiat İlimleri Yönünden İ'câzı	107
3.2.7. Mâturîdî Tefsirinde Gaip Haberleri Yönünden İ'câz	111
3.2.8. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın Hz. Peygamber Tarafından Değiştirilememesi Yönünden İ'câzı	118
3.2.9. Mâturîdî'nin Sarfe Nazariyesi Hakkında Görüşü.....	120

3.2.10. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'da Peygamberi Uyarma Âyetleri Oluşu Yönünden İ'câzı	123
3.2.11. Mâturîdî Tefsirinde Sayısal İ'câz	124
3.2.12. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın Kolay Ezberlenme Yönü	127
3.2.13. Mâturîdî Tefsirinde Gönüllere Tesir Bakımından İ'câz	128
3.2.14. Mâturîdî Tefsirinde Fonetik İ'câz	130
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA	138
ÖZET	146
ABSTRACT	147

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
BÜİFD	: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
byy.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİD	: Diyanet İlmî Dergi
dnş.	: Danışman
ed.	: Editör
H./h.	: Hicri
IÜİFD	: Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
KSIÜİFD	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M./m.	: Miladi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölümü
örn.	: Örneğin
s.	: Sayfa
ŞAMİA	: Şamil İslâm Ansiklopedisi
terc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, İslam dininin birinci kaynağıdır. Müslümanların Hz. Muhammed'den kıyamete kadar en çok önem verecekleri kitaplarıdır. Kur'ân'a gereken önemin verilmesi, öğütlerine uyulması onu doğru anlamakla mümkündür. Tefsir, Kur'ân'ı anlama çabasıdır. Hz. Muhammed hayattayken Kur'ân'ı farklı anlama söz konusu değildi. Ancak Hz. Muhammed'in vefatından sonra, sahabe döneminde Peygamberimizden öğrenilen, ihtilaf olmayan konular haricinde farklı yorumlar başlamıştır. Çünkü artık görüşlerin başvurularak sağlamlasının yapılacağı peygamber hayatta değildir. Tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn döneminden günümüze doğru gelindikçe farklı yorumların arttığını görüyoruz.

Gerek Kur'ân'ın doğru anlaşılmasını hedefleyen tefsir ilminde, gerek diğer İslami ilimlerdeki farklı düşüncelerin her biri bir zenginliktir. Her farklı fikir, ufuk açıcı bir yorum olarak kabul edilebilir. Yeter ki farklı yorumlara saygı gösterilsin ve yorum, sahibi tarafından tartışılmaz görülmesin.

Kur'ân ilimlerinden olan i'câzu'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân'ın eşsizliğini, meydan okumasının hangi yönlerden olduğunu inceler. Tefsir tarihine baktığımızda Kur'ân'ın meydan okuyuşunun yönlerine dair farklı görüşlere rastlıyoruz. Biz, bu meseleye yaklaşımı detaylı olarak tespit edilmeyen Mâturîdî'yi inceleyeceğiz. Klasik âlimlerimizin İslam ilimlerine duydukları ilgiyi tarihten, eserlerinden okuyoruz. İlahiyat Fakültesi hocalarımızın da ilim iştiyaklarını göreyerek onlardan örnek alıyor ve metot öğreniyoruz. Amacımız İlahiyat camiasına, Temel İslam Bilimleri'ne, Tefsir Anabilim Dalı'na bir katkı sunmaktır.

Çalışmama yol gösterme ve bilgileriyle yardımını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Mesut Okumuş'a, lisans ve yüksek lisansta tefsir anabilim dalı öğretimimde emeği geçen Prof. Dr. Halis Albayrak, Prof. Dr. Mehmet Akif Koç, Prof. Dr. Ahmet

Nedim Serinsu, Prof. Dr. İdris Şengül ve Dr. Öğr. Üyesi Esra Gözeler'e teşekkürü borç bilirim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Mehmet Emin Kurt

Ankara, 2019

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İ'câzu'l-Kur'ân ilmi Kur'ân'ın eşsizliğini, Allah sözü olduğunu ispatlayan yönünü ifade eder. "Kur'ân hangi yönü veya yönleriyle mucizdir?" sorusunu sorar. Bu ilmin ortaya çıktığı h. 2 ve 3. yüzyıllardan günümüze kadar âlimlerin Kur'ân'ın farklı yönlerden eşsiz olduğunu savunduklarını görüyoruz. Bizce bu, İslam âlimlerinin ilimdeki ciddiyetini gösterir. Âlimler Kur'ân'ın insanları etkileyip inanmalarına sebep olan eşsiz yönü üzerinde durmuşlardır. Kaynaklarda bir âlimin, diğer âlimi Kur'ân'ı yanlış savunmakla eleştirdiğini ve Kur'ân'ın asıl i'câz yönünü kendisinin araştırdığını gördüğümüz zaman âlimlerin, düşünüp araştırmadan, Kur'ân'ın nasıl savunulursa savunulması fikrinde olmadıklarını anlıyoruz.

İ'câzu'l-Kur'ân ilminde mesele Kur'ân'ın Allah sözü olduğunu ortaya koymak olduğu için bu ilme çok önem verildiğini görüyoruz. Klasik ulemadan günümüze Kur'ân'ın i'câz yönünü tespit etme çabaları Müslümanların Kur'ân'ı doğru şekilde savunma hassasiyetlerini gösteriyor. Bizce konu, önemini hem Kur'ân'ın Allah sözü oluşunu konu etmesinden, hem de İslam düşüncesini göstermesinden alıyor. Müslümanların Kur'ân'ı yanlış savunmama duyarlılığı bu ilmin gelişmesini sağlamıştır.

İ'câz ilmine dair tezde ele alacağımız Mâturîdî de (ö. 333/944) Ehl-i Sünnet'in iki büyük kelâmî mezhebinden birinin kurucusu oluşu, akli ve nakli birlikte savunması ve kuvvetle muhtemelen Türk olması sebebiyle dünyada ve özellikle Türkiye'de çok sevilmede, görüşlerine önem verilmektedir. Ancak hakkında yapılan çalışmaların az olduğunu da görüyoruz. Mesela i'câzu'l-Kur'ân konusuna yaklaşımına dair ayrı bir tez hazırlanmamış, tefsir anlayışına dair hazırlanan bir tezde 6 sayfa gibi kısa bölümde ele alınmıştır.

Tefsir anabilim dalının önemli bir konusu olan i'câzu'l-Kur'ân ilminin genel hatlarını ortaya koymak için başvurduğumuz, nakiller yaptığımız hiçbir makale ve ansiklopedi maddesinde Mâturîdî'nin ismi bile geçmemektedir. İtikatta mezhep imamı kabul edilmesi, tefsirinin elimizde olması ve çok yerde öne çıkarılmasına rağmen görüşlerinin her yönüyle araştırılması ve doğru tespit edilmesi konusunda eksiklikler vardır. Hatta tefsirinin tercümeleri, tezi hazırlarken tam bitmemişti. Biz çalışmamızı tamamlarken tefsirinin tercümesi de tamamlandı. Mâturîdî tefsirinin Türkçe'ye tam tercümesinin yeni yapılması, Mâturîdî hakkında yeterli çalışmanın yapılmadığının bir örneğidir. Biz çalışmamızda Mâturîdî'nin Kur'ân'ın i'câzı konusundaki görüşlerini tespit etme boşluğunu doldurmayı amaçlıyoruz.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Araştırmamızın kapsamı Ebû Mansûr Muhammed el-Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* isimli tefsirinde Kur'ân'ın eşsizliğine dair yaklaşımını, bütün yönleriyle ele almaktır. Konuyu bütün yönleriyle ele alabilmek için tezin birinci bölümünde genel olarak i'câz ilminin tanımını, tarihsel sürecini, savunulan yönlerini ve bu yönlerin tarihsel seyrini aldık ki Mâturîdî'nin bu âlimler içindeki yerini tespit edebilelim.

Gerek ansiklopedi maddeleri, gerek makaleler bizi i'câz ilmine dair klasik eserlere yönlendirmiştir. Tezde önce klasik i'câzu'l-Kur'ân kaynaklarından yararlanmaya çalıştık. Daha sonra yeni çalışmalardan da istifade ettik.

Tezin ikinci bölümünde öncelikle Mâturîdî'nin genel anlamda mucize anlayışını aktarmaya çalıştık. Bunun için Müfessirin hem tefsirinden hem de *Kitâbu't-Tevhîd*'inden yararlandık. Bu araştırmamızda mucizeler içinde Kur'ân'ın yerinin müfessire göre ne olduğunu ortaya koymayı amaçladık. Daha sonra tezin asıl araştırma

alanı olan Mâturîdî'nin i'câz anlayışı konusunda Kur'ân'ın tehaddîsine, eşsizliğine, özelliklerine dair âyetlere tefsirindeki yorumlarını inceledik. Aynı zamanda Mâturîdî'nin tefsirinden başka elimizde olan tek eseri *Kitâbu't-Tevhîd*'inden de Kur'ân'ın mucizeviliği hakkında söylediklerini aldık ve tefsirindeki ifadeleriyle karşılaştırdık. Mâturîdî'den Kur'ân'ın i'câzına dair topladığımız verileri, birinci bölümde tespit ettiğimiz i'câz yönlerine dağıtarak değerlendirdik. Böylece her bir i'câz yönü görüşüne Mâturîdî'nin yaklaşımını ortaya koymaya çalıştık. Bu şekilde hem müfessirden aktarımlarla, hem de değerlendirmelerle müfessirin savunduğu ve savunmadığı i'câz yönlerine dair sonuçlara vardık.

Konuyla alakalı usul kitabı, ansiklopedi maddeleri, makaleler ve *Kitâbu't-Tevhîd*'deki âyetler bize Kur'ân'ın eşsizliğine dair *Te'vilât*'tan bakacağımız âyetler konusunda ipucu vermiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'ân Yolu Meâli'nin fihristinden yararlanarak Kur'ân'ın özelliklerinden, apaçıklığından, yüceliğinden vb... bahseden âyetleri *Te'vilât*'tan inceledik. Tartışmalı konularda Arapça tefsir metinlerini dipnotlara ekledik.

3. Kaynak Değerlendirmesi

Tezde i'câzu'l-Kur'ân ilmine genel bakış amaçlı başvurduğumuz usul kitapları şunlardır: İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi, Tefsir Usulü*; İsmail Çalışkan, *Tefsir Usulü*; Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", *Tefsir El Kitabı*; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*; Halis Albayrak, *Tefsir Usulü*; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr Tefsîr Usulü*.

Ansiklopedi maddeleri: Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*; Suat Yıldırım, "Kur'ân, VI. İ'câzı Ve Üslûbu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Bu usul kitaplarından ve ansiklopedi maddelerinden Mâturîdî tefsirinde inceleyeceğimiz i'câzü'l-Kur'ân ilminin tanımını, Kur'ân'dan dayanaklarını ve Kur'ân'ın i'câz yönlerini aldık. Tezde bu ilmin tarihi, i'câz yönleri ve bu yönlerin tarihsel sıralaması için en çok yararlandığımız makaleler şunlardır: Enver Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*; Hayati Aydın, "21. Asrın Perspektifinden Kur'ân İ'câzı (Eşsizliği)", *İslami Araştırmalar Dergisi*; Mehmet Emin Yurt, "İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Genel Hatlarıyla Tarihsel Süreci", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*; Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*; Numan Konaklı, "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Tezde temel kaynağımız Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Yararlandığımız kaynak Ahmet Vanlıoğlu ve Bekir Topaloğlu'nun tahkik ettiği, Mizan Yayınevi'nin İstanbul, 2005 basımı "*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*"dır. Tefsirin öz dili olan Arapça metnini okurken Ensar Yayınevi'nin "*Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*" adlı 12 ciltlik ve tefsirin tümünü içermeyen çevirisinden de yararlandık. İstanbul, 2017 basım olan bu çevirinin ciltleri, farklı çevirmenler tarafından tercüme edilmiştir. Çevirenler: Bekir Topaloğlu, Kemal Sandıkçı, Yunus Vehbi Yavuz, Fadıl Ayğan, İbrahim Tüfekçi ve Mehmet Erdoğan'dır. Yine müfessirin *Kitâbu't-Tevhîd* adlı kalam eseri, i'câz görüşlerini tespit etmede ikinci kaynağımızdır.

Tezde yararlandığımız Kur'ân mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "*Kur'an Yolu Meâli*" ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın "*Kur'ân-ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli*"dir.

Âyetlerin anlamlarını verirken bu meallerden tercihler yaptık. Sade ve Türkçe cümle yapısına uygun ifadeleri seçtik, parantezli ifadeleri almadık.

Mâtürîdî tefsirinde i'câzu'l-Kur'ân konusu tez olarak çalışılmamıştır. Bununla beraber Talip Özdeş “*İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı*” adlı doktora tezini hazırlamış, 248 sayfalık tezinde “Kur'ân'ın İ'câzı Problemine yaklaşımı” başlığını açmış ve konuya 6 sayfalık bölüm ayırmıştır. Daha sonra doktora tezini “*Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*” ismiyle kitaplaştırmıştır. Çalışmamızda ilgili yerde tezine atıf yapacağımız Talip Özdeş, tezinin başlığından ötürü, doğal olarak i'câz konusunu çok dar ele almış, Mâtürîdî'nin dil ve üslup, gaip haberleri ve ahkâm yönünden muciz olduğunu kabul ettiğini ifade etmiştir. Biz ise *Te'vilât*'ta bu i'câz yönlerinden başka i'câz yönleri de tespit ettik. Aynı zamanda bütün i'câz yönleriyle alakalı detaylı araştırmalar yaptık ve her bir yön hakkında müfessirin tüm görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Örneğin dil ve üslup yönünden i'câzını ele alırken Mâtürîdî'nin tehadî âyetlerinden Kur'ân'ın bu yönden muciz oluşu ifadesiyle yetinmedik. Mâtürîdî'nin Kur'ân lafızları hakkındaki fikirlerini tam tespit etmeye çalıştık.

“*Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'da Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İspatla İlgili Ayetleri Yorumu*” isimli İsmail Kayar'a ait yüksek lisans tezinde (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî Bilimler Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2009) Kur'ân mucizesinin Hz. Muhammed'in elçiliğinin kanıtı olduğu konusuna tezde değinilmiştir. Mâtürîdî'nin Kur'ân'ın gaip haberleri içermesi, önceki kitaplarla uyumu, çelişkisizliği, itap âyetleri ve dil ve üslubunun Hz. Muhammed'in nübüvvetinin delillerinden olduğu fikri, tefsirinden nakillerle açıklanmıştır. Ancak bu çalışmada, Kur'ân'ın Mâtürîdî'nin savunduğu mucize yönleri tümüyle toplanmadığı gibi her bir i'câz yönüne dair müfessirin tüm görüşleri ele

alınmamıştır. Çünkü bu tez, i'câz ilmi konusunda değil Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı konusunda hazırlanmış bir tezdır.

Mâtürîdî'nin nübüvvet anlayışına dair hazırlanan kelim tezlerinde yine nübüvvetin ispatı konusunda mucize olarak Kur'ân'ın çok kısaca ele alındığını görüyoruz. “tez.yok.gov.tr.” sayfasından ulaştığımız Abdurrahim Tabak, *İmam-ı Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî Bilimler Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı yüksek lisans tezi, dnş. Şerafeddin Gölcük, Konya, 2006) ve Kenan Gilgil, *İmam Mâtürîdî Ve Nübüvvet Anlayışı* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî Bilimler Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı yüksek lisans tezi, dnş. Selim Özarlan, Elazığ, 2008) tezlerinde Kur'ân'ın Mâtürîdî'ye göre hem dil ve üslup yönünden hem de gaip haberleri içermesinden dolayı mucize olduğu çok kısaca anlatılır. Mâtürîdî'nin bu konularda söyledikleri detaylı olarak ele alınmaz. Daha çok *Kitâbu't-Tevhîd*'e atıf yapılır, *Te'vîlât*'a çok az değinilir. Bu çalışmalar tefsir anabilim dalının i'câzu'l-Kur'ân ilmini ele alma amaçlı değildir.

I. BÖLÜM

İ' CÂZU'L-KUR'ÂN İLMİNE GENEL BAKIŞ

1. İ'câzu'l-Kur'ân Nedir?

“Aceze” (عجز) kelimesi Arapça’da “bir işi yaparken yanlışa düşmek” demek olup “kudret”in zıddıdır.¹ “İ'câz” kelimesi ise (عجاز) “âciz bırakmak” anlamındadır. “Mucize” de (معجزة) benzerini yapmaktan karşısındakini güçsüz bırakan şeydir.² “Mucize” kavram olarak ise meydan okuma anlamına gelen, karşılık verilemeyen, harikulade bir durumdur.³ Daha geniş bir tanıma göre peygamberlere, elçiliklerinde gerçekliklerini kanıtlamak için Allah’ın verdiği ve insanların benzerini ortaya koyamayacağı olağanüstü durum ve fiilerdir.⁴ “İcâzu'l-Kur'ân” tamlamasına gelince (عجاز القرآن) Kur'ân-ı Kerîm’in, bir benzerini ortaya koymaktan kişileri âciz hâle getirdiği eşsiz bir söz oluşu, aynı zamanda eğer yapabiliyorlarsa bunu yapmaya çağırışı demektir.⁵

Bütün peygamberler Allah'ın elçisi olduklarını kanıtlayabilmek için mucizeler göstermek durumunda kalmışlardır. Bizzat Hz. Muhammed bu konuda şöyle demiştir: *“Hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki ona insanları inandıracak bir mucize verilmemiş olsun. Bana verilen Allah'ın gönderdiği vahiydir. Onun için kıyamet günü*

¹ er-Râğıp el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, 1430/2009, s. 547.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 162.

³ es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Emânetu'l-Âmme, Medine, tsz, s. 1873.

⁴ Enver Arpa, “İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43:1, 2002, s. 84.

⁵ Mesut Okumuş, “Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)”, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akfi Koç, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, s. 362.

*ümmetimin sayıca diğerlerinden çok olmasını umuyorum.”*⁶ Geçmiş peygamberlerin mucizeleri yalnızca o çağlarda yaşayan insanlar tarafından görülebilirdi. Söz gelişi Hz. Mûsâ zamanında sihir revaçta olduğu için ona asa mucizesinin verilmesi, Hz. İsâ zamanında tıbbın revaçta olması sebebiyle hastaları iyileştirme mucizeleri verilmesi gibi... Yani o mucizeler geçici ve hissi idi. Ancak Hz. Muhammed'e ise o dönemde Arap kavminin fesahat ve belagatinin altın çağını yaşaması sebebiyle mucizelerin en üstünü olarak fesahatin, belagatin harika örneği olarak, benzerinin getirilemeyeceği Kur'ân-ı Kerîm verilmiştir. Bu mucize sürekli ve aklidir.⁷ Kur'ân'ın eşsiz dili ve edebî üslubu vardır. Bu üslup, geçmiş kitaplara benzemediği gibi insanların telif ettiği diğer eserlere de benzemez. Kur'ân, bu üstünlüğünü tehdî diye ifade edilen meydan okuma içerikli ayetleriyle ifade etmiştir.⁸

Kur'ân'da “i'câzu'l-Kur'ân” tamlaması mevcut olamamakla beraber Kur'ân'ın insan sözü değil, insanların dengini ortaya koymalarının mümkün olmadığı, Allah'ın sözü oluşu çok yerde geçmektedir.⁹ (Örn. 10/Yûnus, 15, 37; 27/Neml, 6; 32/Secde, 2; 76/İnsân, 23...) Kur'ân, inkârcıların Hz. Muhammed'in somut mucizeler göstermedikçe inanmayacakları şeklindeki tutumlarını bildirmekten asla çekinmemiş (17/İsrâ, 90-93) ve kendisinin yeterli olduğunu, diğer mucizelere gerek bırakmadığını söylemiştir: “*‘Ona Rabbinden mucizeler indirilmesi gerekmez miydi?’ derler. De ki: ‘Mucizeler ancak Rabbimin katındadır. Doğrusu ben, sadece apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunan bir Kitab’ı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan bir topluluk için rahmet ve öğüt vardır.*” (29/Ankebût, 50-51)

⁶ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed, Kitâbu Fedâilu'l-Kur'ân, 1764, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, terc. Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976, c. XI, s. 226.

⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 162.

⁸ Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 362.

⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “*İ'câzü'l-Kur'ân*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. XXI, s. 403.

Kur'ân ne şiir ne nesir ne de başka bir şeydir. “Biz ona şiir öğretmedik. Zaten ona gerekmezdi. Bu bir öğüt ve apaçık Kur'ân'dır.” (36/Yâsîn, 69) Zaten eğer şiir olsaydı, Araplar mutlaka onunla yarışa girişirlerdi. Çünkü şiir, onların en iyi bildikleri sanattı.¹⁰

İslam bilginleri, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i destekleyen bir mucize oluşunda görüş birliğindedirler. Bununla beraber Kur'ân'ın hangi özellikleriyle eşsiz oluşu, kişilere meydan okuyuş alanı hakkında farklı görüşler savunulmuştur.¹¹ Tefsir usulünde İ'câzu'l-Kur'ân ilmi, “İnsanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları Kur'ân'ın esas hususiyeti veya hususiyetleri nelerdir? Onun Allah kelamı olduğunu bize gösteren ana unsur veya unsurlar nelerdir?” gibi sorular etrafında teşekkül eden bilgi birikimini, sistemli bir şekilde toplayıp analiz eden ilim dalıdır.¹²

2. Kur'ân'ın Meydan Okuması (Tehaddî)

Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenler dilerlerse Kur'ân'ın dengini ortaya koyabileceklerini ileri sürmüşlerdir: “Onlara ayetlerimiz okunduğu zaman dediler ki: ‘İstesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz. Bu ancak eskilerin masallarıdır.’” (8/Enfâl, 31). Bu insanlara eğer güçleri yetiyorsa bütün yardımcılarını da çağırarak benzer bir eser meydana getirmeleri istenmiş, fakat bunu asla yapamayacakları da ifade edilerek kendilerine meydan okunmuştur. Meydan okuma âyetleri sırasıyla şunlardır:¹³

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبَعُهُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ -1

¹⁰ el-Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed, *I'câzu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1374/1954, s. 79.

¹¹ Enver Arpa, “İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, s. 86.

¹² Mehmet Emin Yurt, “İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Genel Hatlarıyla Tarihsel Süreci”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:9, 2017, s. 11.

¹³ Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 364.

“De ki: ‘Eğer doğru sözlü iseniz, Allah katından, bu ikisinden daha doğru bir kitap getirin de ona uyayım.’” (28/Kasas, 49)

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ -2

“Doğru iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.” (52/Tûr, 34)

فَل لَّئِن اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ -3

بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

“De ki: ‘Andolsun bu Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya koyamazlar.’” (17/İsrâ, 88)

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ -4

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa ‘Onu uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Öyleyse onun surelerine benzer uydurma on sure meydana getirin. İddianızda samimi iseniz, Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın.’” (11/Hûd, 13)

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ -5

“Yoksa ‘Onu uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sure getirin ve Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın.’” (10/Yûnus, 38)

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ -6

دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

أُعدت للكافرين

“Kulumuza indirdiğimiz Kur’ân’dan kuşku duyuyorsanız, ona denk bir sure ortaya koyun. Doğruysanız, Allah’tan başka güvendiklerinizi de çağırın. Bunu yapamadınız ki yapamayacaksınız, o takdirde inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.” (2/Bakara, 23-24)

Görüldüğü gibi ilk üç ayette, müşriklerden o zamana kadar indirilen vahye denk bir kitap getirmeleri istenmiş, hatta İsrâ Suresi’ndeki ayette insanlar ve cinlerin bir araya gelip yardımlaşarak bile bunu başaramayacakları ifade edilmiştir. Daha sonra istek, kademeli olarak basitleştirilmiş ve böylece meydan okumanın dozu artırılmıştır. Doğru iseler benzerini getirmeleri isteği önce on sureye sonra bir sureye inmiş ve böylece tehaddî, zirveye ulaşmıştır. Ancak bu meydan okuma, derin bir sessizlik ve suskunlukla karşılanmış, büyük edip ve şairlerin bulunduğu cahiliye toplumunda derin bir sükût ile karşılanmıştır. Son ayet, Medine döneminde inen Bakara suresindedir. Ve ondaki tehaddî, müşriklerle birlikte Ehl-i Kitâb’a da yapılır. Geçmişte yapamadıkları gibi gelecekte de yapamayacakları “*Asla yapamayacaksınız= لَنْ تَفْعَلُوا*” şeklinde (istikbalde tekidi nefiy) ifade edilmiş ve gelecekte asla yapamayacakları vurgulanmıştır.¹⁴

3. İ’câzu’l-Kur’ân İlminin Genel Hatlarıyla Tarihî Seyri

İ’câz konusu her ne kadar sahabe ve tâbiûn dönemlerinde araştırılmayıp, ancak h. 3. (m. 9.) yüzyılın başlarından itibaren âlimlerin üzerinde önemle durduğu bir konu hâline gelse de¹⁵ nübüvvet döneminde Kur’ân’ın mucizeviliğinin nasıl anlaşıldığını bilmek gerekir.

¹⁴ Okumuş, “Ulûmu’l-Kur’ân”, s. 364-366.

¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, c. XXI, s. 403-404.

3.1. Nübüvvet Döneminde Kur'ân'ın Eşsizliğine Bakış

Müslümanlar Kur'ân'ı okudukları ya da işittikleri zaman, hissî olarak derinden etkilenmeleri söz konusu oluyordu.¹⁶ Nitekim bu durum Kur'ân'da şöyle açıklanmıştır: “Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisiyle tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri, Allah'ı anmaya yumuşar...” (39/Zümer, 23). Arap edebiyatının altın çağı olan bu ilk peygamberlik döneminde Araplar, aralarından birinin sanatta kendilerine üstün gelmesi durumunda bütün güçleriyle onunla yarışmaya ve ondan üstününü meydana getirmeye çalışırlardı. Bu çağda öne çıkan şairler, panayırlarda kimileri yıllarca uğraşarak yazdıkları kasideleri, hatipler de nutukları ile yarışırlardı. Hakemlere arz edilen edebî eserlerin ne denli dikkatli tenkitlere uğradıkları kaynaklarda mevcuttur.¹⁷ Ancak Hz. Muhammed bir kişi, müşrikler binlerce kişi olmalarına rağmen Kur'ân'ın benzerini ortaya koymak yerine kılıca başvurdu.¹⁸ Bu durum, müşriklerin, Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz kaldıklarının somut kanıtıdır.

Müşriklerin Kur'ân karşısındaki durumlarına dair örnekler verelim: Hz. Ömer'in Hz. Peygamberi öldürmeye giderken Tâhâ Suresi'nden etkilenerek Müslüman olması,¹⁹ Ebû Sufyân, Ebû Cehîl ve Ahnes b. Şerîk'in inanmamalarına rağmen geceleyin kendilerinden başkalarını bilmeden, Hz. Muhammed'i Kur'ân okurken dinlemeye gitmeleri, birbirlerini görünce bir daha gitmeme konusunda tembihte bulunmaları, ancak dayanamayıp iki gece daha dinlemeye gitmeleri,²⁰ Hz. Muhammed'in azılı düşmanlarından olan Velîd b. Muğîre'nin “*Kuşkusuz Allah adaleti, iyiliği, yakınlara*

¹⁶ Mehmet Emin Yurt, “İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *IÜİFD*, s. 203.

¹⁷ Mustafa Sadık er-Rafî, *İ'câzu'l-Kuran*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1394/1973, s. 225.

¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 164; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2015, s. 15.

¹⁹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Matbaatu'l-Hayriyye, Mısır, 1329/1911, c. I, s. 311-314.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, c. I, s. 284-286.

yardımı emreder. Çirkin işleri, kötülüğü ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.” (16/Nahl, 90) âyetini işittiğinde “Allah’a andolsun Muhammed’den öyle bir söz dinledim ki insan sözü desem değil, cin sözü desem değil! Öyle bir tatlılığı, öyle bir güzelliği var ki sormayın! Öyle bir söz ki üstü meyveli, altı verimli ve bereketli! O kesinlikle üstün gelir, ona üstün gelinemez.” demesi,²¹ şiirleri beğenilip Kâbe duvarlarına asılan Lebîd’in Bakara ve Âli İmrân surelerinin indirilmesinden sonra “Artık bana şiir yazmak düşmez.” demesi²² gibi... Tarihî kaynaklara geçen bu olaylar, müşrik Arapların Kur’ân’ın i’câzını anladıklarını ve benzerini getirmekten âciz kaldıklarını gösterir.

3.2. İ’câzu’l-Kur’ân’ın Bir İlim Olarak Ortaya Çıkması

Kur’ân’ın i’câzı ilminin tarihine değinmeden önce bu ilimle alakalı sürekli adı geçecek olan bazı terimlerin anlamlarını vermek istiyorum: Belâgat, bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir.²³ Fesahat, sözün kusursuz ve açık olmasıdır.²⁴ Nazım ise tutarlı delaletler ortaya çıkarmak amacıyla anlam bakımından birbiriyle uyumlu sözlerin aklın uygun gördüğü tarzda bir araya getirilmesini ifade eder.²⁵

İslam’ın hızla yayılmasından sonra yabancı din ve kültürlerden bazı kişilerin Kur’ân’ı eleştirmesi, İslam’ı kabul edenlere bu eleştirilerin olumsuz tesiri, Abdulkerîm

²¹ Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1415/1995, c. II, s. 245; Muhammed Alî es-Sâbûnî, *et-Tıbyân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Dâru İhsân, Tahran, 1430/2010, s. 105-106.

²² İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2006, c. II, s. 190-191.

²³ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. V, s. 380.

²⁴ Mustafa Çuhadar, “Fesahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 423.

²⁵ Sedat Şensoy, “Nazmü'l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 464.

b. Ebu'l-Avcâ (ö. 155/772), İshâk b. Tâlût, Nu'mân b. Münzir gibi mülhitlerin Kur'ân'ın çelişkiler ihtiva eden bir kitap oluşunu iddia etmeleri karşısında Müslüman ulema, evvela Kur'ân'ın dilsel ve edebî ilkelere uygunca manalarını ortaya koymaya ve tefsir etmeye çalışmışlardır. Bu konuda Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) ve Ferrâ'nın (ö.207/822) "*Me'âni'l-Kur'ân*" isimli kitapları ve Ebû Ubeyde Ma'mer b. Musennâ'nın "*Mecâzu'l-Kur'ân*"ı örnek verilebilir. Bu çalışmaların ardından Kur'ân'ın eşsizliği ile ilgili görüşler serdedilmeye başlamıştır.²⁶ Yapılan tespitlere göre Kur'ân'ın eşsizliği konusunu en önce Mu'tezile âlimleri ele almıştır.²⁷ H. 2. yüzyılda Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) Kur'ân'ın eşsizliğinin kendine özgü olmayıp, insanların karşılık verememesinin, Allah'ın insanların düşünme güçlerini onlardan alması ile olduğunu ileri sürmesiyle,²⁸ i'câz kavramının ilk kez kullanıldığı söylenmektedir. Ve Vâsıl b. Atâ bu düşüncesiyle, Ebû İshâk İbrâhîm b. Seyyâr en-Nazzâm'ın (ö.231/845) sarfe nazariyesine evvelden ortam hazırlamıştır.²⁹ Nazzâm'ın öğrencisi Câhız (ö. 255/869) ise Kur'an mucizesinin en önemli yönü olarak erişilmesi mümkün olmayan dilsel eşsizliğini görür ve i'câzının temelini nazım düşüncesine bağlar. "*Nazmu'l-Kur'ân*" adında kitap telif etmesi bunu kanıtlar.³⁰ Ve Câhız, muhtemelen sarfeye ilk karşı çıkan kişidir.³¹ Bu dönemde Alî b. Rabben et-Taberî'ye (ö.247/861) göre Kur'ân'ın mucizesi, insanların ıslahını amaçlayıp, bunu gerçekleştirmesindedir. Bu amacın gerçekleşmesini sağlayan buyruk ve yasaklar ile cennet, cehennem gibi gaip meselelerini

²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 404.

²⁷ Mustafa Öztürk, "Tefsirde Mutezile Ekolü", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar-1*, ed. Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Otto Yayınları, Ankara, 2015, s. 107; Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 404.

²⁸ Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2:4, 2014, s. 82; Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Müslim, Riyad, 1416/1996, s. 46.

²⁹ Mehmet Emin Yurt, "İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 208.

³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XLI, s. 404.

³¹ Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *BÜİFD*, s. 83.

içermesindedir.³² Yine Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/936) Kur'ân'ın i'câz yönlerinin başında onun nazım bakımından fasih oluşunu göstermiş³³ ve gaybî haberleri de Kur'ân'ın mucize özelliklerinden kabul etmiştir.³⁴ H. 2. yüzyılın sonları ile 3. yüzyılın başlarında "i'câz" ve "mucize" sözcükleriyle yakın anlam taşıyan "âyet", "burhân" ve "sultân" vb. sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir.³⁵

Bir İslam filozofu olarak Kindî'den de (ö. 252/866) Kur'ân'ın i'câzına dair bir örnek aktarmak istiyoruz: Arkadaşları "Ey hakîm, bize Kur'ân'a benzer bir şey yap" dediklerinde arkadaşlarına Kur'ân'ın kimi yerlerine benzeyen bir şeyler ortaya koyabileceğini ifade eder. Bir zaman bir yere kapanarak çalışır. Daha sonrasında arkadaşlarına giderek "Allah'a andolsun, Kur'ân'a benzeyen bir şey yapamadım. Hiç kimse de bunu yapamaz. Kur'ân-ı Kerîm'i açtım, karşıma Mâide suresi çıktı. İlk ayeti sözünde durma ile başlayıp sözünden dönmeyi yasaklamakta, hayvan etlerinin helal olduğu konusunda genel bir hüküm koymakta, sonra bir istisna koyarak bundan bir durumu ayrı tutmaktadır. Daha sonra güç ve hikmetini bildirmektedir. Bunların hepsi iki satırda anlatılmaktadır. Böylesine geniş bir ifadeyi iki satıra hiç kimse sığdıramaz. Bu geniş ifadenin anlatılabilmesi için ciltlerce eserin yazılması gerekir." der.³⁶

İ'câzu'l-Kur'ân ilminde öne çıkan âlimlerden biri de Ebu'l-Hasen Alî b. Îsâ er-Rummânî'dir. (ö.384/994)³⁷ Ona göre Kur'ân'ın i'câzı yedi yöndendir: Tehaddîsi, Kur'ân'a karşı koyulmaması, sarfe, belagati, olacakları söylemesi, harikulade yapısının

³² Mehmet Emin Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 209.

³³ İbn Hazm ez-Zâhirî el-Endelûsî, *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Mektebetu's-Selâm el-Âlemiyye, 1348/1930, byy. c. III, s. 12-13.

³⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, 41, s. 404.

³⁵ Numan Konaklı, "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 2012, s. 273-274.

³⁶ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kâhire, 1357/1938, c. VI, s. 31-32. (5/Mâide:1 tefsiri)

³⁷ Mehmet Emin Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 210.

olması ve başka peygamberlerin getirdiği mucizeler ile mukayese edilebilmesi.³⁸ Rummânî, “belâgat”i anlamın en güzel sözlerle ulaştırılması şeklinde tanımlamıştır.³⁹ Ebû Süleymân Hamd el-Hattâbî de (ö. 388/998) aynı dönemde i’câz ilmine önem veren âlimlerdendir.⁴⁰ Hattâbî, sarfeyi reddeder, Kur’ân’ın gaybî i’câzından bahseder.⁴¹ Hattâbî Kur’ân’ın, lafızların güzelliğini, manaların nazmında birleştirmiş ilâhî bir söz olması yönüyle mucizevi olduğu gibi, kalplere ve gönüllere derin etkisinin olması yönüyle de mucizevi bir kelimeler oluşunu savunur. Bununla birlikte Kur’ân, Arap lisanının tüm kelimelerini ve bu kelimeler içerisinde vermek istenilen anlamlara en müsait ve en hoşlarını kendine özgü belagati ve düzeniyle birleştirmiştir.⁴²

H. 5. (m. 11) yüzyılda Bâkılânî (ö. 403/1013), Kâdî Abdulcebbâr (ö. 415/1025) ve Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078-9) vb. ulemanın devam ettirdiği çalışmalar ile i’câzu’l-Kur’ân araştırmaları altın çağına ulaşmıştır.⁴³ Bâkılânî’de Kur’ân’ın nazım eşsizliği tümünde olduğu gibi ayrı ayrı kelimelerinde de vardır. Yine üslubu, fesahati, muhtevasının kolayca anlaşılması, gaip bilgileri ve inaçsızları susturan kanıtları, erişilmez üstünlüğünü oluşturur.⁴⁴ Kur’ân i’câzının sadece nübüvvet dönemiyle sınırlı olduğu, sonraki asırlarda benzerinin getirilebileceğini öne sürenler olmuşsa da başta Bâkılânî olmak üzere âlimlerin çoğu i’câzın her zaman geçerli olduğu görüşündedir. Çünkü tehdâdî âyetlerinde zaman sınırlaması yapılmamıştır.⁴⁵

³⁸ Ebu’l-Hasan Alî b. İsmâ er-Rummânî, *en-Nuketü fi İ’câzi’l-Kur’ân*, er-Rummânî, el-Hattâbî, Abdulkâhir el-Curcânî, *Selâsu Rasâil Fi İ’câzi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Meârif, Kâhire, 1976, s. 75.

³⁹ er-Rummânî, *en-Nuketü fi İ’câzi’l-Kur’ân*, s. 75-76.

⁴⁰ Mehmet Emin Yurt, “İ’câzu’l-Kur’ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *IÜİFD*, s. 211.

⁴¹ el-Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd, *Beyânu İ’câzi’l-Kur’ân*, er-Rummânî, el-Hattâbî, Abdulkâhir el-Curcânî, *Selâsu Rasâil Fi İ’câzi’l-Kur’ân*, s. 22-24.

⁴² el-Hattâbî, *Beyânu İ’câzi’l-Kur’ân*, s. 26-27.

⁴³ Yusuf Şevki Yavuz, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, 41, s. 404.

⁴⁴ el-Bâkılânî, *İ’câzu’l-Kur’ân*, s. 11-19.

⁴⁵ Suat Yıldırım, “Kur’ân, VI. İ’câzi Ve Üslubu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. XXVI, s. 394.

Kâdî Abdulcebbar'da Kur'ân'ın erişilmez i'câz yönü lafzın fesâhati ve mananın güzelliğindedir.⁴⁶ Curcânî'de ise en önemli i'câz yönü kendine özgü nazımdır. Nazım, her kelimenin kendisine uygun bir konumda bulunacak şekilde kelimelerin cümle içerisinde güzelce dizilmesidir. Bu da ancak nahiv ve belagat ilminin bütün kural ve gereklerine tam anlamıyla uyularak gerçekleşebilir.⁴⁷

H. 5. asırda i'câz ilmine katkıda bulunan başka âlimler de vardır. Ebû Hilâl el-Askerî'ye (ö.400/1009) göre Kur'ân'ın eşsizliği belagatindedir.⁴⁸ Şerîf er-Râdî'ye (ö.406/1015) göre ise belâgat ve fesahatindedir.⁴⁹ İbn Hazm el-Endelûsî (ö.456/1064), sarfeyi savunduğu gibi ona göre Kur'ân'ın belagati, yaratılanların belagati türünden değil, kendine özgüdür. İnsan sözünden farklı olduğu için, insan sözünün belagatinin üstünde, altında veya onun dengi değildir.⁵⁰ Yine İbn Sinân el-Hafâcî'ye (ö.466/1073) göre Kur'ân'ın i'câzı fesahat ve belagatindedir.⁵¹

H. 6. yüzyılda Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (ö.505/1111) Kur'ân'ın, dinî ve dünyevî bütün ilimleri içermesi yönüyle eşsiz bir kelim oluşunu savunur. Ona göre bütün ilimler Allah'ın fiil ve sıfatlarının içindedir. Kur'ân-ı Kerîm'de ise O'nun zat, sıfat ve fiillerinin açıklaması vardır. Sonu olmayan bu ilimlerin hepsine Kur'ân'da birtakım işaretler vardır.⁵² Gazzâlî, bu yaklaşımıyla ilmî tefsir metodunun da önünü açmıştır.⁵³

⁴⁶ el-Kâdî Abdulcebbar, Ebu'l-Hasen, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, byy. tsz. c. XVI, s. 197-198.

⁴⁷ el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, Mektebetu'l-Hâneçî, Kâhire, tsz. s. 391-394.

⁴⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâateyn el-Kitâbetu ve's-Şi'r*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1371/1952, byy. s. 1.

⁴⁹ Mehmet Emin Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 216.

⁵⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 14.

⁵¹ el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh İbn Sinân, *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1402/1982, s. 14, 60.

⁵² el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, terc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, tsz. c. I, s. 822.

⁵³ Mehmet Emin Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 217.

Yine h. 6. yüzyılda bu ilim ile ilgilenen ulema içerisinde Zemahşerî (ö. 538/1144), İbn Atıyye el-Endelûsî (ö. 541/1147) ve Kâdî İyâd (ö. 544/1149) gibi isimler öne çıkmaktadır.⁵⁴

Zemahşerî'nin "*el-Keşşâf*" adlı tefsiri teknik olarak i'câz kitabı olmasa da belagat sanatının uygulandığı önemli bir kaynaktır.⁵⁵ İbn Atıyye el-Endelûsî'ye göre Kur'ân'ın i'câzı onun nazmında, tertibinde ve anlamlarının belâgatinde olmakla birlikte, muhatapları asıl aciz bırakan durumu, Kur'ân'ın kendine özgü telifidir.⁵⁶ Kâdî İyâd Kur'ân'ın i'câzının telif, nazım, geçmiş ve geleceğe dair gaybî haberlerinde olduğu fikrindedir.⁵⁷

Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1210), *Nihâyetu'l-İ'câz* adlı eserinde Kur'ân'ın fesahatini ön plana çıkarır.⁵⁸ Kurtubî (ö.671/1273) Kur'ân'ın on yönden mucize olduğu görüşündedir: Nazım, üslup, fesahat ve belagat, her bir kelime ve harfin yerinde kullanılması, geçmiş haberleri, yerine getirilen vaatler, gaybî durumlar, bütün insanları düzeltecek ahkâm, hikmetler, tutarlılık.⁵⁹ Abdülkerîm ez-Zemlekânî'ye (ö.727/1325) göre ise Kur'ân'ın i'câzı nazım ve telifindedir.⁶⁰ Celâluddîn es-Suyûtî'ye göre (ö.911/1505) Kur'ân'a ait olan i'câz, Kur'ân'ın kendi nazmına bağlı olan i'câzdır.

⁵⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 404.

⁵⁵ Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *BÜİFD* s. 90.

⁵⁶ İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, c. I, s. 106.

⁵⁷ Alî el-Kârî el-Heravî, Ebu'l-Hasen Nürüddîn, *Şerhu's-Şifâ li'l-Kâdî İyyâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2001, c. I, s. 547.

⁵⁸ er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Nihâyetu'l-İ'câz fî Dirâyeti'l-İ'câz*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1424/2004, s. 29.

⁵⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâm*, c. I, s. 116-119.

⁶⁰ Mehmet Emin Yurt, "İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 219.

Nazmın eşsiz oluşu, Allah'ın sözünün nazmına istinat eder. Bununla beraber Kur'ân'ın nazmı, onun dışındaki nazımlardan farklıdır.⁶¹

7. (13) ile 14. (20) yüzyıllar arasında i'câz konusunda müstakil eser yazan veya kitaplarında bu konuya değinen âlimler bu ilme ait görüşleri incelemek, bir araya getirmek ve şerh etmekle yetinmişlerdir.⁶²

20. asırda Batı'daki bilimsel gelişmelerin etkisiyle âlimlerin bir bölümü, Kur'an'ın mucizeviliğini bilimle araştırmaya yönelerek, bu ilimde yeni görüşler ileri sürmüştür. Tefvîk Sıdkî (ö. 1920), Tantâvî Cevherî (ö. 1940), Muhammed Ahmed Câdelmevlâ (ö. 1944) ve Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî (ö. 1998) bunlardan bazılarıdır.⁶³ Buna karşılık Mustafa Sâdık er-Râfîî harfleri, kelimeleri ve cümlelerinin uyum ve musikisi açısından,⁶⁴ Reşîd Rızâ (ö. 1935) ve Abdullah Draz (ö. 1958) teşrî yönünden, Seyyid Kutub (ö. 1966) da edebî tasvir bakımından i'câz üzerinde durmuşlardır.⁶⁵ Yine Sâdık er-Râfîî (ö. 1937), Seyyid Kutub (ö. 1966), Muhammed Abdulhâlik Adîme (ö. 1984) ve Subhi es-Sâlih (ö. 1986) gibi bazı çağdaş âlimlere göre Kur'ân'da musiki yönü vardır ve Kur'ân şiir ve nesrin özelliklerini bir arada bulundurmaktadır.⁶⁶

⁶¹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1886.

⁶² Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 404.

⁶³ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 404.

⁶⁴ Mustafa Sâdık er-Râfîî, *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1393/1973, s. 212-214.

⁶⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 404.

⁶⁶ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 111.

3.3. Kur'ân'ın Benzerini Ortaya Koyma Teşebbüsleri

Tarihte az olmakla birlikte Kur'ân'ın benzerini yapmaya kalkışanlar olmuştur. Ancak onların bu çabaları Cerrahoğlu'nun ifadesiyle aczlerini ispat etmekten ileri gitmemiştir.⁶⁷ Hatta çalışmamızda tefsiri üzerinden i'câzu'l-Kur'ân ilmini ele alacağımız Mâturîdî, Kur'ân'ın benzerini meydana getirmeye, akılsızlığı yüzünden soydaşlarınca terk edilen bilgisiz ve sefih kimselerden başka kalkışanın bulunmadığını söylemiştir.⁶⁸ Biz burada iki örnek vereceğiz. Müseyleme b. Habîb el-Kezzâb'ın (ö. 12/633) meşhur Fil Suresi:

“الفيل ما الفيل، وما أدراك ما الفيل، له مشفر طويل، وذنب أثيل، وما ذلك من خلق ربنا بقليل”⁶⁹

“Fil. Nedir o fil? Filin ne olduğunu sen nereden bileceksin? Onun uzun bir hortumu ve asil bir kuyruğu vardır. Ve bu, rabbimizin basit bir yaratışı değildir.” Hattâbî, bu girişimi aktararak şöyle eleştirir: “Allah bu üslubu,

“مَا الْقَارِعَةُ. وَمَا أَدْرَاكَ،”

”مَا الْقَارِعَةُ” âyetinde olduğu gibi sadece insanları dehşete düşüren ve özünü kendinden başkasının bilmediği kıyametten söz ederken kullanmıştır.”⁷⁰

Diğer örneğimiz yakın dönemdeki bir olaydır. Hindistan'da Mirza Gulam Ahmed (ö. 1908), Hindistan'da kendi fırkasını kurmuş, mehdiliğini ilan etmiş, vahiy aldığını iddia etmiştir.⁷¹ Vahiy iddialarından örnek: “يا أحمد بارك الله فيك، وما رميت إذ...”⁷² Bu örnekte görüldüğü gibi Gulam Ahmed'in

⁶⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 164.

⁶⁸ el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, terc: Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 290.

⁶⁹ el-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 55.

⁷⁰ el-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 66.

⁷¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 726-728.

⁷² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 740.

vahiy olarak iddia ettiği sözler Kur'ân'dan alınmış sözlerin birleştirilmesi veya taklitleridir. Asla özgün değildir.

4. Kur'ân'ın İ'câz Yönleri İle İlgili Görüşler

Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevi yönleri hakkında usul kitaplarında, çalışmalarda ve ansiklopedi maddelerinde pek çok bilgiler vardır. Bazen aynı yön farklı başlıklarla ifade edilebiliyor. Veya bir başlıktaki yön, farklı çalışmalarda alt başlıklara ayrılabilir. Şimdi bu i'câz yönleri görüşlerini tarihî seyirlerine de değinerek, özetle sıralayalım:

1- Dil ve Üslup Yönünden İ'câz: Kur'ân'ın i'câz yönlerinin en güçlüsü, dil ve edebiyat, fesahat ve belagat açılarından eşsiz olmasıdır.⁷³ Kur'ân, tüm peygamberlerin dâhil oldukları toplumların lisani ile gönderildiği gibi (14/İbrâhîm, 4) Arapça'yla indirilmiştir. (16/Nahl, 103; 26/Şuarâ, 195) Araplar yarışlar düzenledikleri panayırlarında birbirlerine kaside, hutbe, risale ve muhaverelerle (karşılıklı konuşma) meydan okurlardı. Onlar bu dört üsluptan başkasını tanımaz ve yeni üslup ortaya koyamazlardı. Bu nedenle ümmi olan Peygamberin diliyle yepyeni bir üslup konması i'câzın zirvesi olmuştur.⁷⁴ Kur'ân, Arap dili ve edebiyatında yer alan bütün anlatım sanatlarını en üstün seviyede kullanmış, aynı konuları farklı üslûplarla dile getirmiş, dil kusurlarından tamamen arınmış, ilginç bir telif tarzı ortaya koymuş, anlamları kulağa hoş gelen lafızlarla anlatmış, konu farklılıklarına rağmen edebî üstünlüğünü daima korumuş, kelimeleri tek başına birbiriyle ve içinde yer aldıkları cümlenin bütünüyle tam bir uygunluk göstermiştir. Arap dili ve edebiyatı ile ilgili kuralların bütün gereklerine uyarak kelimeleri bir araya getirmekten ibaret olan ve belagatin unsurlarından birini

⁷³ Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", s. 363.

⁷⁴ Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr Tefsîr Usûlü*, terc. Abdullah Samed Afaracı, İtisam Yayınları, Ankara, 2015, s. 181.

oluşturan söz dizimi (nazım) konusunda da Kur'an'ın erişilmez yüceliği vardır.⁷⁵ Kur'an'ın bir harfinin, kelimesinin ya da âyetinin yerini değiştirmek, bu nazım güzelliğini alacaktır.⁷⁶ 9 yılda 80 kûsur parça hâlinde inen Bakara Suresi ile cumhurun görüşüne göre bir defada inen En'âm Suresi arasında ne nazım ne anlam enginliği ne de bütünlük yönünden farklılık görülür.⁷⁷

Kur'an'ın bir özelliği de bazı kıssa, konu, âyet ve cümlelerin birden fazla yerde geçmesidir. Hz. Mûsâ ve firavun kıssaları, kıyamet sahneleri, Kalem ve Rahmân Surelerindeki âyet tekrarları buna örnek verilebilir. Bu tekrarlar, Kur'an'ın belagat ve fesahatine hâlel getirmez, aksine bunlar da i'câz özelliği taşır.⁷⁸ Tekrarlar, karşıdaki insanlara eğitim, onları günah işlemekten ve Allah'a karşı gelmekten sakındırma, düşünüp ibret almasını sağlama gibi amaçlarla belagat kurallarına uygun olarak gerektiği yerlerde, gerektiği kadar yer almıştır.⁷⁹ Kur'an-ı Kerim'i Fransızcaya çeviren, Paris Sorbon Üniversitesi profesörü Regis Blachere (ö. 1973), Kur'an'daki tekrarların usanç verdiğini öne süren Batılılara karşı, bu tekrarların muhatabı ikna vasıtası olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

Kur'an'ın dil ve üslup yönünden i'câzının dillendirildiği tarihe gelince bazı Mu'tezilî bilginler, Kur'an fesahatinin eşsiz olmadığı görüşlerinin insanlar arasında yayılması endişeleriyle, Kur'an'ın fesahat, nazım ve telif özellikleriyle alakalı genişçe konuşma gereği hissetmişlerdir.⁸¹ Daha önce belirttiğimiz üzere i'câz ilmini en önce

⁷⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzül-Kur'an", *DİA*, c. XXI, s. 404.

⁷⁶ Cüneyt Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", *Diyanet İlmi Dergi*, 46:3, 2010, s. 133.

⁷⁷ İsmet Ersöz, "Kur'an'ın Üslûp Ve İ'câzi", *Diyanet Dergisi*, 23:1, 1987, s. 46.

⁷⁸ Suat Yıldırım, "Kur'an'ın İ'câzi Ve Üslûbu", *DİA*, c. XXVI, s. 395.

⁷⁹ el-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'an*, s. 53.

⁸⁰ Suat Yıldırım, "Kur'an'ın İ'câzi Ve Üslûbu", *DİA*, c. XXVI, s. 395.

⁸¹ Mustafa Sadık er-Rafî, *İ'câzu'l-Kuran*, s. 143-144.

Mu'tezîle âlimleri ele almıştır.⁸² H. 2. yüzyılda Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) Kur'ân'ın i'câzının kendine has olmadığı, insanların dengini getirememesinin Allah'ın insanların yeteneklerini ellerinden alması nedeniyle meydana geldiği fikrini açıklamasıyla,⁸³ Nazzâm'ın (ö. 231/845) sarfe teorisine çok önceden zemin hazırlamıştır.⁸⁴ Önceden belirttiğimiz gibi Câhız, (ö. 255/869) insanların Kur'ân'ın bir dengini getirme gücü olduğunu savunan sarfeye muhtemelen ilk karşı çıkan kişidir.⁸⁵ Ve “*Nazmu'l-Kur'ân*” isimli kitabıyla Kur'ân'ın nazımının erişilmesinin imkânsız olduğunu savunmuştur.⁸⁶ Buradan dil ve üslup yönünden i'câzı ilk Câhız'ın dillendirdiğini anlıyoruz. Ondan günümüze kadar gelen âlimlerin de en çok bu i'câz yönüne değer verdiğini görüyoruz. Yine Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-6) Kur'ân'ın i'câz yönlerinin başında nazım olarak fasih oluşunu göstermiştir.⁸⁷ Rummânî'ye (ö.384/994) göre Kur'ân'ın i'câz özelliklerinden biri de belagatidir.⁸⁸ Hattâbî'ye (ö. 388/998) göre Kur'ân'ın hem sözleri güzeldir, hem de anlamlarının nazmı vardır. Arapça'nın tüm kelimelerini, bunların anlamlar için en müsait ve en hoş olanlarını, özgün belagati ve düzeniyle meydana getirmiştir.⁸⁹ Bâkılânî'ye (ö. 403/1013) göre Kur'an'daki nazım eşsizliği tümünde olduğu gibi, ayrı ayrı kelimelerinde de mevcuttur ve fesahati mucizdir.⁹⁰ Bâkılânî demiştir ki: “Hiçbir insanın Arap dilindeki bütün isimleri, anlamların zarfları ve taşıyıcıları durumunda olan lafızları, eksiksiz olarak bilmesi, bu lafızlara yüklenen anlamların tamamını zihninde toplaması, lafızlarla manaların irtibat ve uyumunu

⁸² Mustafa Öztürk, “*Tefsirde Mutezile Ekolü*”, s. 107; Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *DİA*, c. XXI, s. 404.

⁸³ Naim Döner, “İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci”, *BÜİFD*, s. 82; Mustafa Müslim, *Mebâhis fî İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 46.

⁸⁴ Mehmet Emin Yurt, “İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *JÜİFD*, s. 208.

⁸⁵ Naim Döner, “İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci”, *BÜİFD*, s. 83.

⁸⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *DİA*, c. XLI, s. 404.

⁸⁷ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 12-13.

⁸⁸ er-Rummânî, *en-Nuketü fî İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 75.

⁸⁹ el-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 26-27.

⁹⁰ el-Bâkılânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 11-19.

sağlayan söz dizimi vecihlerinin hepsini kuşatıp bunlardan en üstününü seçebilecek konuma gelmesi mümkün değildir. Bundan dolayı Kur'ân'ın benzerini getirmek imkânsızdır.”⁹¹

Kâdî Abdulcebbar'a (ö. 415/1025) göre Kur'ân'ın erişilmez mucize özelliği, sözün fasihliği, anlamın güzelliği,⁹² Curcânî'ye (ö. 471/1078-9) göre ise kendine özgü nazımdır. Nazım, her kelimenin kendisine uygun bir konumda bulunacak şekilde kelimelerin cümle içerisinde güzelce dizilmesidir. Bu da ancak nahiv ve belagat ilminin bütün kural ve gereklerine tam anlamıyla uyularak gerçekleşebilir.⁹³ Yine Şerîf er-Râdî'ye (ö.406/1015) göre Kur'ân'ın eşsizliği belagat ve fesahatindedir. O, Kur'ân'ın mecazlarında ve benzetmelerindeki fasihlik özellikleri ile ilgilenmiştir.⁹⁴ İbn Sinân el-Hafâcî (ö.466/1073) de fesahat ve belagati öne çıkarır.⁹⁵ Zemahşerî, Alî b. Rabben et-Taberî'yle birlikte başlayan, Rummânî'nin asıllarını oluşturduğu, Kadî Abdulcebbar'ın iyice belirgin duruma getirdiği, Curcânî'nin de tespit ettiği belagat ilminin kurallarını tüm özellikleriyle tatbik eden kişidir.⁹⁶

İbn Atıyye el-Endelûsî (ö. 541/1147)⁹⁷ ve Kâdî İyâd da (ö. 544/1149)⁹⁸ Kur'ân'ın nazmını savunur. Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1210), *Nihâyetu'l-İ'câz*'ında Kur'ân'ın fesahatini öne çıkarır.⁹⁹ Kurtubî (ö.671/1273) nazım, üslup, fesahat ve belagat, her bir kelime ve harfin yerinde kullanılmasını Kur'ân'ın eşsizliği yönlerinden

⁹¹ el-Bâkillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 26-31.

⁹² el-Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğni*, c. XVI, s. 197-198.

⁹³ el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 391-394.

⁹⁴ Mehmet Emin Yurt, “İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *IÜİFD*, s. 216.

⁹⁵ el-Hafâcî, *Sırru'l-Fesâha*, s. 14, 60.

⁹⁶ Mehmet Emin Yurt, “İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *IÜİFD*, s. 217-218.

⁹⁷ İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz*, c. I, s. 106.

⁹⁸ Alî el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, c. I, s. 547.

⁹⁹ Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetu'l-İ'câz*, s. 29.

sayar.¹⁰⁰ Abdulkerîm ez-Zemlekânî (ö.727/1325)¹⁰¹ ve Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) Kur'ân'ın nazım i'câzını da savunur. Suyûtî'ye göre nazımın muciz olması, ilâhî sözün nazmına dayanır. Ayrıca Kur'ân'ın nazmı, kendi dışındaki nazımdan farklıdır.¹⁰² Ebussuûd Efendi de (ö. 969/1534) Kur'ân'ın nazım ve belagatini ön plana çıkarmıştır.¹⁰³ 20. asırda Muhammed Abduh (ö. 1905), Cemâluddîn el-Kâsımî (ö. 1914), Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1935), Mustafa Sâdık er-Râfî (ö. 1937), Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî (ö. 1948), Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. 1952), Seyyid Kutub (ö. 1966) ve Emîn el-Hûlî (ö. 1966) Kur'ân'ın dil ve edebiyat yönünden i'câzını savunan çağdaş araştırmacılar arasındadır.¹⁰⁴ Kur'ân'ın dil ve üslubu hakkında müsteşriklerden de örnek vermek istiyoruz: İslamiyet aleyhine eserleriyle tanınmış Papaz Henri Lammens (ö. 1937) “Filolojik bakımdan Kur'ân'ın üslubu dikkate değer bir mükemmeliyettir.” demiştir.¹⁰⁵ Şeyhu'l-Müsteşrikîn lakabını almış İgnaz Goldziher (ö. 1921) de Kur'ân için “O, dünyanın edebî eserlerinden biridir.” demiştir.¹⁰⁶

Dil ve üslup yönünden i'câzın tarihî seyri, bu yönün Kur'ân'ın eşsizliği ilminin ilk çıktığı dönemden günümüze kadar en çok savunulan yön olduğunu ortaya koyuyor.

2- Telif Yönünden İ'câz: Kur'ân, 23 yılda parça parça inmiş, âyetleri yerleştirme emrini Hz. Muhammed vermiştir. Âyetlerin sıralaması tevkîfî olmuştur. Onun kelime ve kavramları tam bir denge ve ölçü içerisinde. O kadar uzun bir zaman diliminde inmesine rağmen içindeki birlik, insicam ve tenasüp i'câz yönlerinden

¹⁰⁰ el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâm*, c. I, s. 116-119.

¹⁰¹ Mehmet Emin Yurt, “İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *IÜİFD*, s. 219.

¹⁰² es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1886.

¹⁰³ Numan Konaklı, “İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür”, *MÜİFD*, s. 281.

¹⁰⁴ Numan Konaklı, “İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür”, *MÜİFD*, s. 282-283.

¹⁰⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 18.

¹⁰⁶ İgnaz Goldziher, *el-Akîdetu ve 'ş-Şerîatu fi'l-İslâm*, terc. Muhammed Yûsuf Mûsâ, Alî Hasen Abdulkâdir, Abdulazîz Abdulhak, el-Merkezu'l-Kavmî li't-Tercüme, Kâhire, 2013, s. 16.

biridir.¹⁰⁷ Tenâsübü'l-Kur'ân, Kur'ân'da birbirini takip eden kelime ve cümleler veya art arda anlatılan hadiseler arasındaki bağlantı ve uyumdur. Buna münâsebetü'l-Kur'ân da denmiştir. Bazı âlimler aynı sure içindeki âyetlerin uyumu kadar sure başları ve sonlarıyla, önceki ve sonraki surelerin baş ve sonlarının mana bakımından akli irtibatı ve insicamı üzerinde de durmuşlardır. İlk sure ile son sure arasında, diğer surelerde olduğu gibi irtibat ve münasebetten söz edilmiştir.¹⁰⁸

el-Bâkillânî (ö. 403/1013),¹⁰⁹ Kâdî Ebûbekr¹¹⁰ ve İbn Atıyye'de (ö. 541/1147)¹¹¹ Kur'ân'ın telifi, i'câz yönlerinden birisidir. el-Gazzâlî (ö.505/1111) Kur'ân'ın başı ve sonunun tenâsübünü dillendirir.¹¹² Yine İbn Atıyye'ye (ö. 541/1147) göre Kur'ân'dan bir kelime çıkarılsa, Arap dili ne kadar taranırsa taransın daha iyisi bulunamaz. Hangi lafızdan sonra hangi lafız, hangi kelimededen sonra hangi kelimenin geleceği Allah'ın bilgisiyle olmuştur.¹¹³ Kâdî İyâd da (ö. 544/1149) telif yönünden i'câzı kabul eder.¹¹⁴ Zemlekânî (ö.727/1325) Kur'ân'ın telif yönünden i'câzını müfred kelimelerin terkip ve vezinde düzgünlüğü, mürekkeblerin anlamda üstünlüğü olarak tarif eder. Ona göre Kur'ân'daki her sanat, lafız ve mananın üstünlüğünde görülür.¹¹⁵ Zerkeşî (ö. 794/1392) Kur'ân'ın i'câzı olarak telif güzelliğini de savunur.¹¹⁶

¹⁰⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 166; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 366.

¹⁰⁸ Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 414-415.

¹⁰⁹ el-Bâkillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 35.

¹¹⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1881.

¹¹¹ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, s. 106.

¹¹² es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1901.

¹¹³ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1882.

¹¹⁴ Alî el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, c. I, s. 547.

¹¹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1881.

¹¹⁶ ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru't-Turâs, Kahire, 1404/1984, s. 103.

Tefsir usulü kitaplarında Kur'ân'ın telif yönünden i'câzının âyetler arası tenasüp ve insicâm ile alakalandırıldığını görüyoruz.¹¹⁷ Ve tenasüp konusu sonradan ortaya çıkmış bir çalışma alanına hitap etmektedir. Kur'ân âyetleri ve sureleri arasındaki münasebetten ilk kez söz eden Ebû Bekr en-Nisâbü'rî'dir. (ö. 324/936) Daha sonra Ebû Bekr b. el-Arabî (ö. 543/1148) ve Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210) bu konu üzerinde durmuştur.¹¹⁸ Diğer taraftan Kur'ân'ın birbiriyle alakasız alanlarda, farklı zaman ve mekânlarda vahyedilmesi sebebiyle âyetler ve sureler arasında tenasüp olmayacağını düşünen âlimler de vardır. İzzüddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1262)¹¹⁹, Şevkânî (ö. 1250/1834), Muhammed Abdullah el-Gaznevî (ö. 1296/1878) bu fikirdedir.¹²⁰ Bu bilgiler telif yönünden i'câzın, i'câzu'l-Kur'ân'ın ilim olarak ortaya çıkışından bir-iki asır sonra dillendirildiğini, ileriki zamanlarda savunanların da eleştirenlerin de bulunduğunu gösterir.

3- İçerik Yönünden İ'câz: Kur'ân'ın en önemli i'câz yönlerinden biri de içeriğinin çelişmemesidir. 23 yılda peyderpey nazil olan Kur'ân'ın ayrı surelerdeki âyetlerinde tutarsızlık yoktur. Aynı zamanda fizik ve metafizikle ilgili verdiği bilgilerde de tutarsızlık yoktur. Kur'ân'ın dinî öğretisi, insanın aklını ve gönlünü rahatlatan bir özellik sunar. Allah'ın birliğini öğretip çok tanrıcılığı reddeder, peygamberin insan olduğuna dikkat çeker, bu konudaki yanlışları düzeltir.¹²¹

Tefsir usulünde Kur'ân âyetleri arasında tutarsızlık gibi görülen keyfiyet şeklinde tanımlanan müşkilü'l-Kur'ân'dan¹²² ilk söz edenin İbn Abbâs olduğu söylenece de bu alanda meydana gelen ilk eser Ebû Alî Muhammed b. Mustenir el-Kutrub'undur.

¹¹⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 166; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 366.

¹¹⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1837-1839.

¹¹⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1838.

¹²⁰ Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 417.

¹²¹ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *DİA*, c. XXI, s. 405.

¹²² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 179; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 380.

(ö. 206/821)¹²³ Müşkilü'l-Kur'ân ilmine dair verilen kaynak eserlerin sahipleri arasında İbn Kuteybe (ö. 276/889), Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Huseyn en-Nîsâbûrî (ö. 533/1158), Ebû Muhammed İzzuddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1262), Ebû Yahyâ Zekeriyâ el-Ensârî'nin (Ö. 826/1421), Muhammed Abduh'un (ö. 1905) eserleri vardır.¹²⁴

İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Te'vilu Müşkilü'l-Kur'ân* isimli kitabında der ki: "Mülhitler Allah'ın kitabını eleştirdiler... Onda çelişki, mantıksızlık, nazım bozukluğu olduğuna hükmettiler."¹²⁵ H. 276'da vefat eden İbn Kuteybe'nin Kur'ân'da tenakuz olduğunu iddia eden mülhitlerden bahsetmesi, Kur'ân'daki çelişki iddialarına karşı kitap yazması, bu konunun çıktığı ve İslam âlimlerinin de buna yanıt vermeye başladığı dönemin h. 3. yüzyıl olduğunu gösterir. el-Bâkîllânî (ö. 403/1013) Kur'ân'ın ihtilaf içermemesini i'câzından görür.¹²⁶ Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), *Nihâyetu'l-İ'câz* adlı eserinde Araplarda hiçbir çelişki içermeyen ve Kevser Suresi miktarında hitabeler olduğu gerekçesiyle Kur'ân'ın çelişki içermemesinin bir i'câz yönü olamayacağını söyler.¹²⁷ Ancak tefsirinde i'câz yönü olarak görür.¹²⁸ Tefsirini, *Nihâyetu'l-İ'câz*'dan daha sonra yazdığına dair bilgiye göre¹²⁹ bu konuda fikir değiştirdiğini anlıyoruz.

¹²³ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1470.

¹²⁴ Okumuş, "*Ulûmu'l-Kur'ân*", s. 385.

¹²⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilu Müşkilü'l-Kur'ân*, Dâru't-Turâs, Kâhire, 1393/1973, s. 22.

¹²⁶ el-Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 37.

¹²⁷ Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetu'l-İ'câz*, s. 28.

¹²⁸ er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihi'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, 1401/1981, byy. c. II, s. 128 (2/Bakara:23 tefsiri); c. X, s. 201-202. (4/Nisâ:82 tefsiri)

¹²⁹ Abdülmuttalip Arpa, "Fahreddin er-Râzî'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4:8, 2013, s. 787.

Kurtubî¹³⁰ (ö.671/1273) ve Reşîd Rızâ da (ö. 1935) Kur'ân'ın tenakuz içermemesini mucizevilik yönü olarak görenlerdendir.¹³¹

Kur'ân'ın çelişki içermediğini savunan, konu hakkında kitap yazan ve Kur'ân'ın çelişkiden uzak oluşunu Allah sözü olduğuna delil olarak gösteren âlimlere verdiğimiz örnekler, Kur'ân'ın bu i'câz yönünün çok savunulduğunu, i'câzu'l-Kur'ân'ın ilim olarak ortaya çıkmasından hemen sonra savunulmaya başladığını ve günümüze kadar devam ettiğini anlamamız için yeterlidir.

4- Beşeriyetin İhtiyaçlarını Karşılması Yönünden İ'câz: Kur'ân, gerek içerdiği inanç, ibadet ve ahlak esasları ve gerekse ihtiva ettiği hükümleri ve buyruklarıyla insanlığın dünya ve ahirette mutlu olmasını sağlayacak en güzel esasları içeren eşsiz bir mucizedir.¹³² Onun cezai, ailevi, miras paylaşımı, kadın, yetim ve komşulara dair hukuku vb. konulardaki ilkeleri, insanoğlunun mutluluğunu sağlayacak en doğru ilkelerdir.¹³³ Kur'ân, iyi okunduğu takdirde insana iyiyi, kötüyü, doğru ile yanlış ayırt etme yeteneği kazandırır.¹³⁴

Alî b. Rabben et-Taberî (ö. 247/861) Kur'ân'ın insanların ıslahını hedefleyip buna göre emir ve yasaklar koyduğunu, bunun Hz. Muhammed'in nübüvvetinin delili olduğunu savunur.¹³⁵ Kurtubî (ö.671/1273) i'câz yönlerinden birinin de insanları helal ve haramda, ahkâmda doğruya ulaştırması olduğunu savunur.¹³⁶ Abdullah Draz (ö.

¹³⁰ el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâm*, c. I, s. 116-119.

¹³¹ Reşîd Rızâ, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1366/1947, c. I, s. 205.

¹³² Okumuş, "*Ulûmu'l-Kur'ân*", s. 367.

¹³³ Enver Arpa, "İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, s. 102.

¹³⁴ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, s. 101.

¹³⁵ Alî b. Rabben et-Taberî, *ed-Dînu ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyi Muhammed*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1393/1973, s. 57.

¹³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâm*, c. I, s. 119.

1958) ıslah ve sosyal düzenleme i'câzını kabul eder.¹³⁷ Kur'ân'ın teşrî yönünden i'câzını Reşîd Rızâ (ö. 1935),¹³⁸ Fadl Hasen Abbâs (ö. 2011),¹³⁹ Mennâ' el-Kattân (ö. 1999), Muhammed Ebû Zehra (ö. 1974) ve Muhammed İsmâîl İbrâhîm gibi asrımız âlimlerince de dillendirilmiştir.¹⁴⁰ Bu i'câz yönünün de Kur'ân'ın eşsizliği ilminin ilk dönemlerinden günümüze kadar geldiğini görüyoruz.

5- Kur'ân'ın İhtiva Ettiği İlimler Yönünden İ'câzı: Kur'ân'ın her seviyedeki insana hitabı da bir mucizedir. Okuma yazma bilmeyen bir peygambere inen bir kitabın, düşünürlere ve fakihlere seslenen hikmetler içermesi, eşsiz bir kitap olduğunu gösterir.¹⁴¹ Yine Kur'ân, çok boyutlu bir dil kullandığı için tarihî süreç içinde Kur'ân yorumu üzerine 54.000 tefsir yazılmıştır.¹⁴² Gazzâlî (ö.505/1111) Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiği görüşünü savunur. Hatta bazı âlimlerin Kur'ân'ın her âyetinin 60.000 anlamının olduğu, Kur'ân'ın 77.200 ilmi ihtiva ettiği, bunun da dört misline yükseldiği, çünkü her kelimenin zahir, bâtın, had ve matlânın olduğunu söylediğini ifade eder. Yine Gazzâlî, Hz. Ali'den “İsteseydim yalnız Fâtiha Suresi'nin tefsirinden yetmiş deve yükü kitap yazardım.”, Ebû'd-Derdâ'dan “Kur'ân'da birçok yönler olduğunu kabul etmeyen fakih olamaz.”, İbn Mes'ûd'dan “Geçmiş ve geleceklerin ilimlerini murat eden, Kur'ân üzerinde incelemesine devam etsin.” sözlerini aktarır. Bunların yalnız zahir manasıyla mümkün olamayacağını söyler. Ona göre sonu olamayan ilimlerin tümüne Kur'ân'da işaret vardır.¹⁴³ Gazzâlî, bu yaklaşımıyla bilimsel tefsir yönteminin de önünü açmıştır.¹⁴⁴

¹³⁷ Muhammed Abdullah Draz, *en-Nebeu 'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad, 1461/2000, s. 99.

¹³⁸ Reşîd Rızâ, *Tefsîru 'l-Menâr*, c. I, s. 206.

¹³⁹ Fadl Hasen Abbâs, *İ'câzu 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, byy. tsz. s. 295.

¹⁴⁰ Enver Arpa, “İ'câzü 'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, s. 101.

¹⁴¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 166; Okumuş, “*Ulûmu 'l-Kur'ân*”, s. 367.

¹⁴² Hayati Aydın, “21. Asrın Perspektifinden Kur'ân İ'câzı (Eşsizliği)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 24:2, 2003, s. 101.

¹⁴³ el-Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 822.

Gazzâlî'nin *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*'ından Allah kelâmı hakkında düşüncesini anlamamızı sağlayacak ilginç bir örneğini ve açıklamalarını özetle nakletmek istiyoruz: “Bir efendi, kölesini dövdüğü için kendisini cezalandırmak isteyen sultanın huzurunda kendisine isyan ettiği için onu dövdüğünü söyler ve özür diler. Ve köleye ‘Kalk!’ der. Bu efendi köleye kalkmasını emreder ancak aslında içinden kalkmamasını ister. Çünkü kölenin, sultanın önünde bir itaatsizliğini gösterip, sözünün doğruluğunu ispat etmek ister. O hem kölenin kalkmasını istemez, hem de köleye kalkması için kesin bir emir verir. İşte kelâm, emir lafzının delalet ettiği ve kendi zatıyla kaim olan istektir. Ancak bu, kalkma eyleminin gerçekleşmesini istemek değildir... Lafzın, ihtiva ettiği diğer manaların üstünde delalet ettiği başka bir manası daha vardır ki biz buna ‘kelâm’ diyoruz. Bu ise ilim, irade ve inançlara aykırı bir cinstir. Bunun Yüce Allah’a isnadı muhal değildir. Bilakis onun hakkında vaciptir. Çünkü bu, bir çeşit kelâmdır. Kelâm-ı kadîm’in manası işte budur.”¹⁴⁵ Gazzâlî'nin bu sözleriyle Kur’ân lafızlarının zahir anlamlarının dışında anlamlarının varlığını savunduğunu ve işârî tefsiri kabul ettiğini anlıyoruz. İşârî tefsir mükâşefe, ilham ya da sezgi yollarından biriyle Kur’ân âyetlerinin bir kısmını veya tamamını yorumlama yöntemidir.¹⁴⁶ Her ne kadar Gazzâlî, Kur’ân’da her ilmin olduğunu savunurken, kendinden öncekilere de atıf yapsa da ilgili çalışmalarda bu fikri savunduğu söylenen en eski âlimin Gazzâlî olduğunu görüyoruz.¹⁴⁷ Ebu’l-Fadl el-Mursî (ö. 655/1257), Celâleddîn es-Suyûtî (ö.911/1505) ve Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî de (ö. 1270/1854) aynı fikirdedir.¹⁴⁸ Tıp, iktisat, şiir, morfoloji, zooloji, kozmoloji, botanik ve kıraat gibi bilimsel, edebî ve ilmî sahalarda

¹⁴⁴ Mehmet Emin Yurt, “İ’câzu’l-Kur’ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *İÜİFD*, s. 217.

¹⁴⁵ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İtikad’da Orta Yol (el-İktisâd fi’l-İ’tikâd)*, terc. Kemal Işık, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 89-91.

¹⁴⁶ Fethi Ahmet Polat, “Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler”, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, s. 204.

¹⁴⁷ Mehmet Emin Yurt, “İ’câzu’l-Kur’ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *İÜİFD*, s. 217.

¹⁴⁸ Suat Yıldırım, “Bilimsel İ’câzın Değeri”, *Kur’ân Ve Tefsir Araştırmaları 3*, İstanbul, 2002, s. 446.

Kur'ân'ın i'câzıyla ilgili yazılan eserlerin yazımında da özellikler son yıllarda büyük bir artışın görüldüğü söylenebilir.¹⁴⁹ H. 6. yüzyılda Gazzâlî ile başlayan Kur'ân'ın her ilmi içerdiği fikri herkesçe kabul görmese de günümüze kadar savunanı olmuştur.

6- Kur'ân'ın Tabiat İlimleri Yönünden İ'câzı: Kur'ân'da kâinat, gökyüzü, yeryüzü, yıldızlar, bulutlar, yağmur, şimşek çakması, gece ve gündüzün birbirini izlemesi, insanın yaratılışı, ruh ve beden yönünden gelişimi, bitkiler, hayvanlar, haşarat, dağlar, ağaçlar, ırmaklar ve denizler gibi pek çok konudan söz eden âyetler bulunmaktadır. Kur'ân'ın indiği dönemde insanlığın bu konularda bilgisi ya hiç yoktu, ya da çok sınırlıydı. Kur'ân, içerdiği bu malumatlar, insanları şaşırtıyor, etkiliyordu. Bilim geliştikçe Kur'ân'ın bu özelliği daha fazla anlaşıldı.¹⁵⁰

Kur'ân'daki kevnî âyetleri, bilimsel verileriyle yorumlayan âlimler olmuştur. Bu âlimlerin bir kısmı Kur'ân'ın bir i'câz yönünün de bu olduğunu ifade ederler. Bir kısmı da i'câz yönü olarak bahsetmemekle beraber ilmî tefsir yaparlar. Bu âlimlerin de bilvasıta Kur'ân'ın bilimsel i'câzı fikrini savunduklarını söyleyebiliriz. İlmî tefsir Kur'ân'ın ibareleriyle tabii bilimler arasında doğrudan ilişki kurmak suretiyle Kur'ân'ın yorumlandığı tefsir tarzına denir.¹⁵¹ Kur'an eşsizliğini ilmî malzemelerle izah etme gayretlerinin arkasında şüphesiz ilmî (bilimsel) tefsir anlayışı vardır. Bu anlayış bilhassa 20. yüzyılda büyük bir inkişaf göstermiştir. İlmî tefsir anlayışının öncelikli dayanaklarından biri Kur'an'ın tüm ilimleri içerdiği görüşüdür.¹⁵² Bu fikri savunan Gazzâlî'dir.¹⁵³ Bir önceki başlıkta da belirttiğimiz gibi Gazzâlî, görüşüyle ilmî tefsirin önünü açmıştır.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Numan Konaklı, "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür", *MÜİFD*, s. 284-285.

¹⁵⁰ Enver Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, s. 100.

¹⁵¹ Fethi Ahmet Polat, "*Dirâyet Ağırıklı Tefsirler*", s. 213.

¹⁵² Numan Konaklı, "İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür", *MÜİFD*, s. 282.

¹⁵³ el-Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 822.

¹⁵⁴ Mehmet Emin Yurt, "İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 217.

İlmî tefsir ekolü, umumiyetle Gazzâlî ile başlatılır.¹⁵⁵ Kur’ân âyetlerini bilimsel verilerle tefsir etme Fahrüddîn er-Râzî’de de vardır. Ancak Râzî’nin ilmî tefsir yaparken düştüğü bir hata, ilmî tefsir eleştirilerine konu olmuştur:¹⁵⁶ Râzî “*Rabbınız sizin için yeri döşek, göğü bina kalmıştır...*” (2/Bakara, 22) âyetinin dünyanın dönmediğine işaret ettiğini söylemiştir.¹⁵⁷ Yine ilmî tefsiri devam ettirenler arasında Ebû Bekr İbnu’l-Arabî (ö. 543/1148)¹⁵⁸ ve Ebu’l-Fadl el-Mursî’nin (ö. 655/1257)¹⁵⁹ ismi geçer. Celâleddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) *el-İtkân*’ında 65. bölümünü “Kur’ân’dan İstinbat Edilen İlimler”e dair açmış, Gazzâlî’nin yolunu takip etmiştir. Suyûtî burada konu ile ilişkilendirdiği âyetleri, hadisleri, sahabe, tâbiûn ve sonrakilere sözlerini toplar.¹⁶⁰ M. 12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) ve Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780) gibi birkaç istisnanın dışında ilmî tefsir çalışmaları görülmez olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren ilmî tefsir canlanmış, âyetler yeni ilmî görüşlerle karşılaştırılmıştır.¹⁶¹ Bu fikirler özellikle zamanımızda pek revaç bulmuş, bu sahada pek çok eser meydana getirilmiştir.¹⁶² Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1888),¹⁶³ Mustafa Sâdık er-Râfî (ö. 1937),¹⁶⁴ Tantâvî Cevherî (ö. 1940),¹⁶⁵ Abdullah Draz (ö. 1958),¹⁶⁶ Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (ö. 1902), Muhammed Tefvîk Sıdkî (ö. 1920), Muhammed

¹⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 305; Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, Şule Yayınları, İstanbul, 2014, s. 96-97.

¹⁵⁶ Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 98; Cüneyt Eren, “Kur’an-ı Kerim’in İ’câz Çeşitleri”, *DİD*, s. 138.

¹⁵⁷ Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, c. II, s. 112.

¹⁵⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 305.

¹⁵⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1910.

¹⁶⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.1906-1920.

¹⁶¹ Fethi Ahmet Polat, “*Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler*”, s. 213.

¹⁶² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 305.

¹⁶³ Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî, *Keşfu’l-Esrâri’n-Nûrâniyyeti’l-Kur’âniyye*, el-Matbaatu’l-Vehbiyyeti’l-Mısriyye, Mısır, 1297/1880, c. I, s. 3-4.

¹⁶⁴ Mustafa Sâdık er-Râfî, *İ’câzu’l-Kur’ân*, s. 114-129.

¹⁶⁵ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî’l-Halebî, Mısır, 1350/1932, c. I, s. 2.

¹⁶⁶ Abdullah Draz, *en-Nebeu’l-Azîm*, s. 99.

Ahmed Câdelmevlâ (ö. 1944) ve Muhammed Mütevellî eş-Şa'ravî (ö. 1998) bilimsel i'câzı yakın dönemde benimseyenler arasındadır.¹⁶⁷ Ülkemizde Gâzi Ahmed Muhtâr Paşa (ö. 1918), Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) ve Saîd Nursî (ö. 1960) bu akımı destekleyenler arasındadır.¹⁶⁸

Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasına karşı çıkanların başında ise Şâtîbî (ö. 790/1388) gelir. Şâtîbî Kur'ân'ın ümmi bir topluma geldiğini, o halde ümmi toplumun anlayabileceği şekilde olması gerektiğini, indirildiği toplumun anlayamayacağı bilgiler ile sorumlu tutulamayacağını savunur.¹⁶⁹ Reşîd Rızâ da (ö. 1935) ilmî tefsir ile uğraşmayı Kur'ân'ın maksadından uzaklaşmak olarak görür.¹⁷⁰ Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. 1952), Mahmud Şeltût (ö. 1963) ve Emin el-Hûlî (ö. 1966) geçtiğimiz asırda ilmî tefsire en karşı olanlardandır.¹⁷¹ Râzî örneğini vererek bahsettiğimiz, bilimsel tefsire en çok yapılan eleştirilerden birisi de bugünün bilimsel doğrusunun, yarının yanlış olabilmesidir.¹⁷² Gazzâlî ile başlayan Kur'ân'ın bilimsel gerçekler içerdiği fikrinin zamanımıza kadar savunanları da eleştirenleri de olmuştur.

7- Gaip Haberleri Yönünden İ'câz: Kur'ân, kişilerin bilmesinin imkân dâhilinde olmadığı gaip bilgilerini de ihtiva etmektedir. Bu nitelikteki haberler mazi, hâl ve müstakbele dair haberlerdir. Geçmiş milletlerin haberleri maziye, Peygamber zamanında iç yüzleri açığa vurulan münafıkların durumu (2/Bakara, 204) hâle, Bizanslıların İranlılarla savaşı (30/Rûm, 1-5), Allah'ın Kur'ân'ı ve Hz. Peygamberi koruma vaadi (5/Mâide, 67; 15/Hicr, 9), Mekkî olan Kamer Suresi'nde, daha birkaç Müslüman mevcut iken, onların da sonları şüpheli iken ileride müşriklerle savaş

¹⁶⁷ Numan Konaklı, "İ'câz'ül-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür", *MÜİFD*, s. 281.

¹⁶⁸ Fethi Ahmet Polat, "Dirâyet Ağırıklı Tefsirler", s. 214.

¹⁶⁹ Ebû İshâk İbrâhîm eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, Dârü İbni Affân, el-Huber, 1417/1997, c. II, s. 109-112.

¹⁷⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, c. I, s. 7.

¹⁷¹ Fethi Ahmet Polat, "Dirâyet Ağırıklı Tefsirler", s. 214.

¹⁷² Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, s. 98; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 311; Fethi Ahmet Polat, "Dirâyet Ağırıklı Tefsirler", s. 214-215.

çıkacağı ve onların yenilgiye uğrayacağını haber verilmesi (54/Kamer, 45),¹⁷³ inananların Mescid-i Harâm'a güvenle girecekleri (48/Fetih, 27), insanların kitleler hâlinde İslam'a girecekleri (110/Nasr, 2)¹⁷⁴ İslam'ın bütün dinlere üstün geleceği (9/Tevbe, 13; 48/Fetih, 28; 61/Saff, 9) müstakbele ait gaip haberleridir.¹⁷⁵ Gaybî haber i'câzına ilahî gerçekler, kâinat, varlık ve ahiret ile ilgili haberleri ekleyenler de vardır.¹⁷⁶

Ebû İshâk İbrâhîm en-Nazzâm (ö. 231/845) insanların Kur'ân'ın nazım ve telifinin dengini getirme gücü olduğunu kabul etmekle birlikte, Kur'ân'ın gaip haberlerini içermesini de bir i'câz yönü olarak görür.¹⁷⁷ Ve Nazzâm muhtemelen Kur'ân'ın gaybî i'câzını savunan ilk kişidir.¹⁷⁸ Ebu'l-Hasen Eş'arî (ö. 324/935-6),¹⁷⁹ Rummânî (ö.384/994),¹⁸⁰ Hattâbî (ö. 388/998),¹⁸¹ el-Bâkılânî (ö. 403/1013),¹⁸² Kâdî İyâd (ö. 544/1149),¹⁸³ Kurtubî (ö.671/1273)¹⁸⁴ ve Reşîd Rızâ (ö. 1935)¹⁸⁵ Kur'ân'ın gaip haberlerini içermesi yönünden eşsizliğini savunan âlimler arasındadır. Görüldüğü gibi Kur'ân'ın gaip haberleri içererek muciz oluşu fikri, i'câzu'l-Kur'ân ilminin tarihiyle başlar ve günümüze kadar gelir.

¹⁷³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 183.

¹⁷⁴ Suat Yıldırım, "Kur'ân'ın İ'câzi Ve Üslûbu", *DİA*, c. XXVI, s. 397.

¹⁷⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 167.

¹⁷⁶ Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'an Ve İ'câzü'l-Kur'an (Gaybî Haberler)", *Kur'an Ve Tefsir Araştırmaları* 3, 2002, s. 480; Cüneyt Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", *DİD*, s. 143-144.

¹⁷⁷ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1411/1990, c. I, s. 296.

¹⁷⁸ Enver Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, s. 93.

¹⁷⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, 41, s. 404.

¹⁸⁰ er-Rummânî, *en-Nuketü fi İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 75.

¹⁸¹ el-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 23-24.

¹⁸² el-Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 11-19.

¹⁸³ Alî el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, c. I, s. 547.

¹⁸⁴ el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâm*, c. I, s. 116-119.

¹⁸⁵ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, c. I, s. 205.

8- Kur'ân'ın Hz. Peygamber Tarafından Değiştirilememesi Yönünden

İ'câzı: Müşrikler, tuzağa düşürmek veya zora sokmak amacıyla Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı değiştirmesini veya başka bir Kur'ân getirmesini istemişlerdir. Kur'ân ise onun Allah katından geldiğini ve Hz. Peygamber'in ona uymakla yükümlü olduğunu vurgulamıştır. (10/Yûnus, 15-16). Bu i'câz yönüne klasik âlimlerde değil günümüzde yazılan eserlerde rastladık.¹⁸⁶

9- Sarfe Nazariyesi: Nazzâm tarafından ortaya atılan ve Mu'tezilî âlimlerce geliştirilen sarfe nazariyesine göre inanmayan Arapların aslında Kur'ân'ın benzerini meydana getirmeye güçleri vardı. Fakat Allah, onların bu imkân ve yönelişlerini yok etti.¹⁸⁷ Ehl-i Sünnet ise bu görüşe itiraz etmiştir. Suyûtî “*De ki: ‘Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler...’*” âyetinin sarfe görüşünü çürüttüğünü söyler ve Kâdî Ebûbekr'in sözünü nakleder: “Şayet Kur'ân'a muaraza imkânı olup, bu imkân ellerinden alınsaydı, Kur'ân muciz değil âciz olurdu. Böylece diğer kelimeler karşısında üstünlüğü kalmazdı.”¹⁸⁸

Daha önce de belirttiğimiz üzere h. 2. yüzyılda Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) Kur'ân'ın eşsizliğinin kendine has olmadığı, insanların dengini getirememesinin Allah'ın onların güçlerini ellerinden alması sebebiyle ortaya çıktığı fikrini açıklamasıyla,¹⁸⁹ Nazzâm'ın (ö.231/845) sarfe teorisine ön ayak olmuştur.¹⁹⁰ Bu görüşü savunan Mu'tezilî âlimler arasında Ebu'l-Hasen er-Rummânî (ö.384/994),¹⁹¹ İsâ b.

¹⁸⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 167; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 367-368; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s.184-185.

¹⁸⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1879; Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *DİA*, c. XXI, s. 404; Mustafa Öztürk, “*Tefsirde Mutezile Ekolü*”, s. 109.

¹⁸⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.1880.

¹⁸⁹ Naim Döner, “İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci”, *BÜİFD*, s. 82; Mustafa Müslim, *Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 46.

¹⁹⁰ Mehmet Emin Yurt, “İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci”, *IÜİFD*, s. 208.

¹⁹¹ er-Rummânî, *en-Nuketü fi İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 75.

Sabîh el-Murdar el-Basrî (ö. 266/841) ve Hişâm b. Amr, Abbâd b. Süleymân es-Saymerî (ö. 250/864) vardır.¹⁹² Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210),¹⁹³ Ebû Muhammed Alî b. Hazm (ö. 456/1064), İmâmu'l-Haremeyn Ruknuddîn Abdulmelik el-Cüveynî (ö. 478/1085), gibi Sünnî; eş-Şerîf el-Murtazâ (ö. 486/1044), İbn Sinân el-Hafâcî el-Halebî (ö. 466/1073), Yahyâ b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348) gibi Şîî âlimleri de sarfe görüşünü benimsemiştir.¹⁹⁴ Hatta Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetu'l-İ'câz* eserinde sarfeyi reddetmiş,¹⁹⁵ tefsirinde ise kabul etmiştir.¹⁹⁶ Râzî'nin bu farklı görüşleri, konuyla ilgili araştırma yapanlarda şaşkınlık yaratmıştır.¹⁹⁷ Ve yine tefsirini daha sonra yazdığı bilgisine dayanarak, tefsirindeki görüşlerinin esas olduğu söylenmiştir.¹⁹⁸ Sarfe görüşünün Kur'an'ın i'câzını ilk defa bir ilim olarak ele alanlar tarafından ortaya atıldığını, bazı âlimlerin kabul edip, bazı âlimlerin bu görüşe karşı çıkarak başka i'câz yönlerini savunduklarını görüyoruz. Ayrıca incelediğimiz ansiklopedi maddelerinde, makalelerde ve usul kitaplarında bu görüşü yakın dönemde savunan bir âlime rastlamadık.

10- Peygamberi Uyarma Âyetleri Oluşu Yönünden İ'câzı: Hz. Peygamber'in kendi görüşündeki yanılmalarını Kur'an-ı Kerîm tescil etmiş, ona bazen yumuşak bazen de ağır uyarılarda bulunmuştur. Eğer Kur'an Hz. Muhammed'in sözü olsaydı, kıyamete kadar okunacak olan bu kitapta kendi yanlışlarını ve kendine yönelik eleştirileri bizzat tescil etmezdi.¹⁹⁹ Ayrıca bu itap âyetlerine baktığımızda âmâ olayı hariç Medine'deki olaylarla alakalıdır. İnkârcıların iddia ettikleri gibi Kur'an'ı kendi yazmış olması

¹⁹² Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", *DİA*, c. XXI, s. 404.

¹⁹³ Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. II, s. 127. (2/Bakara:23-24 tefsiri)

¹⁹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", *DİA*, c. XXI, s. 404.

¹⁹⁵ Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetu'l-İ'câz*, s. 26-27.

¹⁹⁶ Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. II, s. 127. (2/Bakara:23-24 tefsiri)

¹⁹⁷ Abdülmuttalip Arpa, "*Fahredden er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'an Anlayışı*", s. 793.

¹⁹⁸ Abdülmuttalip Arpa, "*Fahredden er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'an Anlayışı*", s. 787.

¹⁹⁹ İsmet Ersöz, "Kur'an'ın Üslûp Ve İ'cazı", *DD*, s. 49.

durumunda Hz. Muhammed'in ona inanan insanların çokça artması, kendisinin yöneticiliği eline alması, inkârcıların Kur'ân'ın mucizeviliğini susarak ikrar etmesi ve Kur'ân'ın mucizeviliğinin çokça kabul görmesinden sonra kendisini eleştirmesinin ne anlamı olabilir?²⁰⁰

Peygamberi uyaran âyetlerin hangileri olduğuna dair ilgili ansiklopedi maddeleri ve makalelere baktığımızda bulduğumuz âyetler şunlardır: Yüzünü ekşitme olayı (80/Abese, 1-10), Bedir esirlerinin serbest bırakılması (8/Enfâl, 67), Tebük Gazvesi'ne katılmak istemeyenlere izin (9/Tevbe, 43), münafığın cenaze namazı (9/Tevbe, 80,84), Zeyd b. Hârise olayı (33/Ahzâb, 37) ve helal olan bir şeyi kendine yasaklama (66/Tahrîm, 1-2).²⁰¹

Kur'ân'ın Hz. Muhammed'i uyarma âyetleri oluşu bakımından i'câzı görüşüne klasik âlimlerde rastlayamadık. Bu konunun i'câz yönü olarak gösterildiğine çağdaş araştırmacılarda rastladık.²⁰²

11- Sayısal İ'câz: Kur'ân'da yer alan kelimeler arasında sayısal uygunluk yönüyle mucize görüşü ortaya atılmıştır. Yapılan tespitlere göre Kur'ân'da zıt anlamlı sözcükler eşit miktarda kullanılmıştır. Örneğin “dünya-ahiret” 115, “şeytan-melaikeler” 68, “hayat-mevt” 145, “sâlihât-seyyiât” 167, “nef-fesat” 50'şer defa tekrarlanmıştır.²⁰³ Bu sayıları inceleyip doğrulayanlar da vardır.²⁰⁴ Ebced hesabıyla dünyanın sona erme

²⁰⁰ Mehmet Sait Şimşek, “İtab Âyetleri”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yayınları, İstanbul, 1991, c. III, s. 245.

²⁰¹ Recep Demir, “İtab Ayetlerinin Şii Yorumu: Tabâtabâi Örneği”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi* 5:4, 2016, s. 1059-1075; Mehmet Sait Şimşek, “İtab Âyetleri”, *ŞAMİA*, c. III, s. 245.

²⁰² Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 163; Suat Yıldırım, “Kur'ân'ın İ'câzı Ve Üslûbu”, *DİA*, c. XXVI, s. 397; İsmet Ersöz, “Kur'an'ın Üslûp Ve İ'câzı”, *DD*, s. 49; Mehmet Sait Şimşek, “İtab Âyetleri”, *ŞAMİA*, c. III, s. 245.

²⁰³ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzül-Kur'ân”, *DİA*, c. XXI, s. 405.

²⁰⁴ Ganim Kadduri el-Hamd, “Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'câzı Tevehhüm mü Gerçek mi?”, terc. Halil Sağlamoğlu, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:25, 2015, s. 170.

tarihi, kıyametin ne zaman kopacağına bilineceği de iddia edilmiştir.²⁰⁵ Yine 19 sayısına bağlı bir i'câz teorisi öne sürülmüşse de tutarsızlıkları kanıtlanmıştır.²⁰⁶

Sahabe ve tâbiûn döneminde Kur'ân'ın surelerindeki âyet ve harf sayılarını, bunların toplamını hesaplayan, bununla alakalı kitap yazan âlimler olmuştur. İbn Nedîm (ö. 385/995) konuyla alakalı ilk teliften kendine kadar 20'ye yakın eser zikreder.²⁰⁷ Osmân ed-Dânî de (ö. 444/1053) İbn Nedîm'in dedikleri dâhil kendine kadar 36 eserin geldiğini söyler.²⁰⁸ Ancak selefin çabası Kur'ân'ın sure, âyet, kelime ve harflerini saymaktan ibaretti.²⁰⁹

Bâkîllânî (ö. 403/1013) el-hurûfu'l-mukatta'a'nın Arap alfabesinin yarısı olan 14 harften oluşmasını bir intizam görür. Ayrıca harflerin hems, cehir, şedîde, rehâvet gibi çeşitlerinin yarısının kullanılmasını ekler.²¹⁰ Zemahşerî de (ö. 538/1114) bu konuda Bâkîllânî ile aynı fikirdedir.²¹¹ Şevkânî (ö. 1250/1834) ise bu görüşü faydasız görür.²¹² Tantâvî Cevherî (ö. 1940) de insanın parmak eklemlerinin, sırtlarındaki sütunların, kuşların kanatlarında uçmalarını sağlayan tüylerinin 14 oluşu gibi kâinattaki düzen ile el-hurûfu'l-mukatta'a arasında ilişki kurar.²¹³

Kur'ân'ın sayı i'câzı adı altında bir iddia da Reşâd Halîfe (ö. 1990) tarafından ortaya atılmıştır. "19 mucizesi" diye bilinen bu iddiada Reşâd Halîfe'nin hesap yaparken pek çok harfî saymadığı, kurallarında tutarsızlık olduğu ortaya çıkmıştır.

²⁰⁵ Ğanim Kadduri el-Hamd, "Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'câzı", *KSİÜİFD*, s. 156.

²⁰⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XXI, s. 405; Enver Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, s. 104.

²⁰⁷ İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed, *el-Fihrist*, byy. tsz. s. 40.

²⁰⁸ Ebû Amr Osmân ed-Dânî, *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân*, Merkezu'l-Mahtûtâtî ve't-Turâsî ve'l-Vesâik, Kuveyt, 1414/1994, s. 3-7.

²⁰⁹ Ğanim Kadduri el-Hamd, "Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'câzı", *KSİÜİFD*, s. 154.

²¹⁰ el-Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 44.

²¹¹ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd, *Tefsîru'l-Keşşâf*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1430/2009, s. 34.

²¹² eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1428/2007, s. 23.

²¹³ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân*, c. II, s. 6-7.

Ayrıca Kur'ân'ın mucizesi olmaya tek başına yeterli gördüğü bu durum, tehdidiye muhatap olan insanların hiçbir şekilde akıllarından geçmemiştir.²¹⁴ Abdurrezzâk Nevfel ise Kur'ân'daki kelimelerin sayı uyumuyla alakalı bir görüş savunmuştur. Mesela hesaplamalarına göre dünya-ahiret 115'er defa, melek-şeytan 88'er defa, hayat-ölüm 145'er defa geçer.²¹⁵ Ğanîm Kadduri el-Hamd bu zıt anlamlı kelime sayısı i'câzını doğrulamıştır.²¹⁶

Kur'ân âyetlerinin hesabı yapılarak bazı sonuçlara ulaşıldığı ebced sistemine gelince ilgili ansiklopedi maddesinden özetliyoruz: “İbranice ve Aramice tesiri de dâhil olmak üzere Nabatîce'den Arapça'ya geçtiği kanısı mevcuttur. Çünkü ebced düzenindeki diziliş bu alfabelerdeki sırayla uyumludur ve harflerin sayısal karşılıkları onlarla eşittir. Ebced, aslında alfabedeki harflerin kolayca akılda kalması amacıyla kadim dönemlerde geliştirilen bir formüldür ve manası olmayan sözcüklerin ilki 'ebced' şeklinde okunması nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır.”²¹⁷ İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) “الم” (2/Bakara, 1) el-hurûfu'l-mukatta'a âyetinin tefsirinde bazılarının kesik harflerin ebced hesabı (حساب الجُمَّل) harfleri olduğu görüşünü de nakleder. Bütün görüşlerden sonra doğru görüşün harflerin çeşitli manaları olduğunu, tek manalarının olmadığını söyler.²¹⁸ En tartışmalı i'câz yönlerinden biri olan sayısal i'câzın günümüze kadar savunanları da eleştirenleri de olmuştur.

12- Kur'ân'ın Kolay Ezberlenme Yönü: İndirildiği andan günümüze kadar Kur'ân'ın, dünyanın farklı yerlerinde büyük küçük bütün Müslümanlar tarafından

²¹⁴ Enver Arpa, “İ'cazî'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, s. 104.

²¹⁵ Abdurrezzâk Nevfel, *el-İ'câzu'l-Adedi li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1408/1987, s. 7-18.

²¹⁶ Ğanîm Kadduri el-Hamd, “Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'cazı”, *KSİÜİFD*, s. 170.

²¹⁷ Mustafa Uzun, “Ebced”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. X, s. 68.

²¹⁸ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1415/1994, c. I, s. 85-86.

ezberlenmesi de mucizeviliğindedir. Hem hıfz, Kur'ân'ın korunması için yazılması ve Hz. Muhammed'in Cebrail'e arzından sonra üçüncü faktördür.²¹⁹

İ'câzu'l-Kur'ân ilmine dair usul kitaplarında, ansiklopedi maddelerinde, makalelerde ve inceleyebildiğimiz kadarıyla klasik eserlerde eski âlimlerin Kur'ân'ın kolay ezberlenmesinin bir i'câz yönü olduğuna dair görüşüne rastlayamadık. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu i'câz yönü görüşü de yeni ortaya çıkmıştır.

13- Gönüllere Tesir Bakımından İ'câz: Kur'ân'ın en mühim yönlerinden birisi de dinleyicilerine çok tesir etmesi, insanları mest etmesidir. Buna psikolojik etkileme yönüyle i'câz ismi de verilmiştir.²²⁰ Kur'ân'ın bu yönünü konu edinen âyetler vardır:²²¹ *“Elçiye indirileni dinlediklerinde, tanıdıkları gerçekten gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün.”* (5/Mâide, 83), *“Müminler ancak Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.”* (8/Enfâl, 2), *“Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisiyle tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri, Allah'ı anmaya yumuşar.”* (39/Zümer, 23).

Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken Tâhâ Suresi'nden etkilenerek Müslüman olması;²²² Ebû Sufyân, Ebû Cehîl ve Ahnes b. Şerîk'in inanmamalarına rağmen geceleyin gizlice Hz. Muhammed'i Kur'ân okurken dinlemeye gitmeleri, her seferinde bir daha gitmeme kararı alıp iki gece daha dinlemeye gitmeleri;²²³ Hz. Muhammed'in azılı düşmanlarından olan Velîd b. Muğîre'nin *“Kuşkusuz Allah adaleti,*

²¹⁹ Cüneyt Eren, “Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri”, *DİD*, s. 136.

²²⁰ Enver Arpa, “İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, s. 98.

²²¹ Suat Yıldırım, “Kur'ân'ın İ'câzı Ve Üslûbu”, *DİA*, c. XXVI, s. 395.

²²² İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, c. I, s. 311-314.

²²³ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, c. I, s. 284-286.

iyiliği, yakınlara yardımı emreder. Çirkin işleri, kötülüğü ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.” 16/Nahl, 90. âyeti işittiğinde “Allah’a andolsun Muhammed’den öyle bir söz dinledim ki insan sözü desem değil, cin sözü desem değil! Öyle bir tatlılığı, öyle bir güzelliği var ki sormayın! Öyle bir söz ki üstü meyveli, altı verimli ve bereketli! O kesinlikle üstün gelir, ona üstün gelinemez.” demesi²²⁴ nübüvvet döneminde Kur’ân’ın gönüllere tesirine örnek verilebilir.

Hattâbî (ö. 388/998) Kur’ân’ın bir i’câz yönünün de gönüllere tesirinin olduğunu söyler.²²⁵ Şerîf er-Râdî (ö.406/1015) “*Telhîsu’l-Beyân fî Mecâzati’l-Kur’ân*” adlı eserinde Kur’ân’ın insanların psikolojilerine güçlü tesirini i’câz yönü olarak sayar.²²⁶ Ebû Hayyân Alî et-Tevhîdî (ö. 414/1023) Kur’ân’ın bir yönünün de düşünceye ve kalbe yaptığı tesiri olduğunu söyler.²²⁷ Sonra İbn Ebi’l-İsba el-Mısırî (ö. 654/1256) psikolojik yönü savunmuştur.²²⁸ Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) Kur’ân’ı inanan veya inanmayan dinleyenlerin kalplerinde etkili olduğunu söyler.²²⁹ Muhammed Ferîd Vecdî de (ö. 1954) bu i’câz yönüne çok önem vermiştir.²³⁰ Kur’ân’ın gönüllere tesiri i’câzını savunanları tespit edebildiğim kadarıyla aktardıktan sonra, bu i’câz yönü hakkında bir değerlendirmeyi nakletmek istiyorum: “Hattâbî muhtemelen Kur’ân’ın psikolojik i’câzını ilk savunandır.²³¹ Ondan sonra da bir mucize özelliği düşünülerek pek savunulmamıştır. Kur’ân’ın insanlarda içsel bir tesir bıraktığı kesindir. Ancak bu tesir, Kur’ân’ın ifade güzelliğindedir. Kur’ân’ın böyle sözleri ve anlamları olmasaydı,

²²⁴ Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, c. II, s. 245; Muhammed Alî es-Sâbûnî, *et-Tıbyân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 105-106.

²²⁵ el-Hattâbî, *Beyânu İ’câzi’l-Kur’ân*, s. 26-27.

²²⁶ Mahmûd es-Seyyîd Şeyhûn, *el-İ’câz fî Nazmi’l-Kur’ân*, Mektebetu’l-Külliyâti’l-Ezheriyye, Kâhire, 1398/1987, s. 35.

²²⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1891.

²²⁸ Mahmûd es-Seyyîd Şeyhûn, *el-İ’câz fî Nazmi’l-Kur’ân*, s. 40-41.

²²⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1892.

²³⁰ Fadl Hasen Abbâs, *İ’câzu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 346-347.

²³¹ Fadl Hasen Abbâs, *İ’câzu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 345.

insanlara da böyle tesir etmezdi. Bu nedenle bu özelliği ayrı bir mucize özelliği olarak görmek doğru değildir. Çünkü onun varlığı, başka sebeplerin varlığına bağlıdır.”²³²

14- Fonetik İ'câz: Kur'ân'ın sesi ile ilgili i'câz çeşididir. Kelime, harf, cezm, hareke, med yahut kasırların nizamında belli olan, hem işitsel hem de içsel olarak güzellik hissedilen müzik olarak arzettiği eşsizliğidir. Bunu Arapça bilmeyenler bile anlar.²³³ Ses özellikleri bakımından Kur'ân, şehirlilerin anlatımındaki yumuşaklıkla çölde yaşayanların anlatış üslubundaki sertliği hikmetle birleştirerek ses uyumunu gerçekleştirmiştir.²³⁴ Kur'ân'dan Arapça bilmeyen gayrimüslimlerin de hayran kalmasına bir örnek verecek olursak: Regis Blachere (ö. 1973), “*Kur'ân'a Giriş*” adlı eserinde Arapça bilgisi olmayan Avrupalı, Kur'ân'dan bazı bölümlerin kıraatinden etkileniyor. Peki Muhammed'in çağdaşlarının kinle körelmeyenleri nasıl etkilenir?”²³⁵

Mustafa Sâdık er-Râfî (ö. 1937) Kur'ân'ın etkileyici ses özelliğinden, nazımın taşıdığı müzikal armoniden bahsetmiş, bu konuya “el-Hurûf ve Esvâtuhâ” başlığını açmıştır.²³⁶ Abdullah Draz da (ö. 1958) bu konu üzerinde durmuştur.²³⁷ Subhî es-Sâlih (ö. 1986) Kur'ân'daki ses uyumunu, musikiyi örneklerle açıklamıştır.²³⁸ Yine Seyyid Kutub (ö. 1966) ve Muhammed Abdulhâlik Adîme'ye göre (ö. 1984) Kur'ân'ın hemen her suresinde ve âyetinde ahenk ve musiki ölçüleriyle dolu tablolar vardır.²³⁹ Araştırmamıza göre bu i'câz yönü de yakın dönemde ortaya çıkmış bir i'câz yönüdür.

²³² Enver Arpa, “İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, s. 99-100.

²³³ Cüneyt Eren, “Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri”, *DİD*, s. 135.

²³⁴ Suat Yıldırım, “Kur'ân'ın İ'câzı Ve Üslubu”, *DİA*, c. XXVI, s. 396.

²³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 18.

²³⁶ Mustafa Sâdık er-Râfî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 212-214.

²³⁷ Suat Yıldırım, “Kur'ân'ın İ'câzı Ve Üslubu”, *DİA*, c. XXVI, s. 393.

²³⁸ Subhî es-Sâlih, *Mebâhisu fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1977, s. 334-335.

²³⁹ İsmail Çalıışkan, *Tefsir Usûlü*, s. 111.

II. BÖLÜM

MÂTURÎDÎ TEFSİRİNDE İ' CÂZU'L-KUR'ÂN

1.1. Mâturîdî'nin Mucize Anlayışı

Mâturîdî'nin Kur'ân'ın mucizeviliği hakkındaki görüşlerini ortaya koymadan önce onun genel anlamda mucize anlayışını kaydederek Kur'ân-ı Kerîm'in mucizler içindeki yeri hakkında düşüncelerini tespit etmek istiyoruz. Hem *Kitâbu't-Tevhîd*'inden hem de *Te'vîlât*'ından konu ile alakalı fikirlerini aktaralım:

Mâturîdî'ye göre elçilerin ortaya koydukları mucizelerle hem Allah'ın, hem de peygamberliğin kanıtı mümkündür. Ondan aynen aktarıyoruz: “Çünkü peygamberler, durumlarını ve kudretlerini bilen topluluk içinde yetişmişlerdir. Peygamberler insanların akıllarını hayrette bırakan mucizeler ortaya koyunca, onların da elçilerin sözlerinde doğru olduklarını ve bu mucizelerin Allah'ın yarattığı olağanüstülüklerden olduğunu anlamaları gerekir. Böylece iddia ettiği elçiliğin, her şeyi bilen, hikmetli olan ve kanıtlarını yaratmaya gücü yeten Allah'tan geldiği ortaya çıksın. İnsanlar görmeseler de onun kesin bilgisine ulaşabilsin.”²⁴⁰ Müfessirimizin bu açıklamalarından anlıyoruz ki ona göre mucize, peygamberlerin Allah'ın yardımını dışında yapamayacakları olağanüstü şeylerdir. İnsanlar peygamberlerin bunu kendi kapasiteleriyle yapamayacaklarını biliyorlardı. Böylece mucize gösterdiklerinde peygamberlerin Yaradan'ın izniyle bunları gösterdiklerini anlarlar ve bu, elçinin elçiliğine kanıt olur.

Mâturîdî, mucizeler için “Peygamberlerin hitap ettiği toplumlar, insanların doğaya uygun olarak yapabileceklerini bilmeyen insanlardı.” şeklinde aslında insanların doğa bilgileriyle mucize dengi olaylar gösterebileceği görüşüne özetle şu şekilde cevap verir: “Bu görüşü ortaya atan da bütün doğa bilgilerine sahip değildir. Ayrıca mucize amacıyla bir özelliği, nesnenin genel yapısından çıkarıp başka bir özellik duruma getirmek olağanüstülüktür. Ta ki söz konusu nesnenin özünden ayrılıp olağanüstü hâle

²⁴⁰ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 272.

gelmesi Allah elçisinin elçiliğine kanıt olsun. Kaldı ki peygamberler, öyle mucizeler göstermişlerdir ki bunların, arzın yapısını bilmeye gerçekleştirilmesi mümkün değildir... Feraset ve maharet sahibi olanların yeteneklerini aşan, öğrenilmesi mümkün olmayan mucizeler olmuştur. Öğrenilmeleri mümkün olduğu farz edilse bile peygamberler öğrenmediği için yine Allah sayesinde yaptıkları ortaya çıkar.²⁴¹ Burada Mâtürîdî'nin mucizeleri doğa yasalarıyla değil Allah'ın doğaya müdahalesi ile açıkladığını görüyoruz. Çünkü o, nesnenin özünden ayrılıp olağanüstü hâle gelmesinden ve arzın yapısının bilinmesiyle gerçekleşmesi mümkün olmayan mucizelerden bahseder. Bu, doğa yasalarının o yasayı koyan ve idare eden tarafından o zaman ve mekân için askıya alınmasıdır. Müfessirin tefsirinde Hz. Mûsâ'nın asasını taşa vurarak su fişkirtme, asayı yılanı dönüştürme mucizeleri hakkındaki izahatı da aynı doğrultudadır:

“Mûsâ topluluğuna su istemiş, biz de ‘Asanı taşa vur!’ demiştik. Ve taştan on iki pınar fişkirdi. Her grup içeceği yeri bildi...” (2/Bakara, 60) “Bu suyun hepsinin küçük ve hafif bir taşın içerisinde olması ve suyun taşın altından fişkirması da mümkün değildir. O halde Allah'ın suyu taşta yaratıp, hiçten meydana getirdiği ortaya çıkar. Çünkü bu taş, suyun maddesinden de özünden de değildi... Aynı şekilde asadan yılan göstermesi de böyledir. Yılan asanın ne maddesindedir ne özünden. Ondan da doğmaz. Bilakis Allah lütfundan böyle yaratmıştır.”²⁴² Bu açıklamalarında da Mâtürîdî'nin aynen *Kitâbu't-Tevhîd*'indeki görüşlerini görüyoruz. Mucizeyi madde ve cevher ile değil Allah'ın hiçten yaratması ile izah ediyor.

²⁴¹ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 284-288.

²⁴² el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Mizan Yayınevi, İstanbul, 2005, c. I, s. 140.

”لا يحتمل: كون ذلك الماء بكلية فيه، لصغره وخفته، ولا كان نبع ذلك من أسفله فإذا كان هذا كما ذكرنا ظهر أن الله عزَّ وجلَّ كان ينشئ ذلك الماء فيه، ويحدثه من لا شيء؛ لأن ذلك الحجر لم يكن من جوهر الماء، ولا من أصله...”

و كذلك ما أراهم عزَّ وجلَّ من العصا: الثعبان والحية، لم يكونا من جوهرها، ولا من أصلها، ولا تولدهما منها، بل أنشأ ذلك وأبدع بلطفه. والله الموفق.“

Mâtûrîdî'nin mucize anlayışını ortaya koymak adına, tefsirinden bir örnek daha nakletmek istiyorum: Hz. İsâ'nın inişi...

“Allah buyurmuştu: *Ey İsâ! Senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim...*” (3/Âl-i İmrân, 55) Müfessirimizin yorumları:

“Bu âyette ihtilaf edilmiştir. Denilmiştir ki burada takdim-tehir vardır. Yani ‘Seni kendime yükselteceğim. Gökten inişinden sonra da vefat ettireceğim.’ Ancak burada takdim-tehir olsun olmasın eşittir. Çünkü bir şeyin takdim ve tehir edilmesinde hükmün öyle olmasını gerektirecek bir şey olmadığını söylemiştik. Nice önce ifadesi vardır ki hükmü sonradır, nice sonra ifadesi de vardır ki hükmü öncedir. “Allah, ölümleri halinde insanları vefat ettirir.” (39/Zümer, 42) âyetinde olduğu gibi. Âyette bedeni vefat ettirme de kastedilmiş olabilir. Yani ‘Seni dünyadan alacağım.’ demek olabilir ki bu ölüm değildir... Bilinen anlamda ölüm de olabilir. Allah, bütün insanlarda olduğu gibi onun da ruhunu kabzeder. Ta ki Hz. İsâ hakkında ‘Allah, Allah’ın oğlu veya ölme ihtimalinin yokluğu’ zanlarını yalanlamak için...”²⁴³ Müfessirden anladığımız şudur ki: Bu âyet zorunlu olarak ne Hz. İsâ'nın önce ölüp, sonra Allah katına yükseldiğine ve bir daha gelmeyeceğine delil olur. Ne de zorunlu olarak Hz. İsâ'nın önce Allah katına yükseldiği, sonra inip vefat edeceğine delil olur. Çünkü takdim-tehir olsun olmasın her ikisi de dilsel açıdan mümkündür. Ancak bu âyette Mâtûrîdî,

²⁴³ el-Mâtûrîdî, *Te'vilât*, c. II, s. 315. “*اختلف فيه: قيل: هو على التقديم والتأخير: ورافعك إليّ، ثم متوفيك بعد نزولك من السماء، ولكن كان التقديم والتأخير، أولم يكن في الذكر فهو سواء؛ لأننا قد ذكرنا أن ليس في تقديم الذكر، ولا في تأخيره ما يوجب الحكم كذلك؛ لأنه كم من مُقَدَّم في الذكر هو مؤخَّر في الحكم، وكم من مؤخَّر في الذكر هو مُقَدَّم في الحكم، فإذا كان كذلك: لم يكن في تقديم ذكر الشيء، ولا في تأخيره - ما يدل على إيجاب الحكم كذلك؛ كقوله: (اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا): وإنما هو قبض الأرواح؛ فيحتمل الأول كذلك، ويحتمل توفي... الجسم، أي: متوفيك من الدنيا، أي: قابضك، وليس بوفاة موت قوله متوفك، يحتمل توفي الموت، بما يقبض روحه كفعله بجميع البشر، تكذيبا لمن ظن أنه الله أو ابنه لا يحتمل أن يموت.*”

kanaatini belirtmemiştir. Müfessirin konuyla alakalı diğer âyetlere yorumlarını tespit ettikten sonra âyet hakkında kanaatini anlayabiliriz:

“O, kıyametin kopmasının bir bilgisidir. Artık onun hakkında kuşkulanmayın. Bana uyun. Bu, doğru bir yoldur.” (43/Zuhruf, 61) Müfessirin yorumları: “Bazıları dedi ki: Bu âyette nüzulüyle kıyamete alamet olacak Hz. İsa kastedilmiştir... Bazıları da dedi ki: Hz. Muhammed ve ona indirilen Kur’ân’dır. Hz. Muhammed buyurdu ki: ‘Ben ve kıyamet, bu ikisi gibi yakınız.’ O anda Allah elçisi iki parmağını gösterdi... Eğer Hz. Muhammed ise ‘Bana uyun. Bu, doğru bir yoldur.’ sözünün anlamı şudur: ‘Ben kıyametin bilgisiyim. Ona yakınım. Bana uyun.’ Ve eğer Hz. İsa ise ‘O, kıyametin bilgisi ve işaretidir. O çıkmadan, inmeden ona uyun.’”²⁴⁴ Bu âyetin tefsirinde de Mâturîdî, Hz. İsa’nın nüzulünü destekleyen yorumları da Hz. İsa’nın nüzulüyle alakalı olmayan yorumları da tercih yapmadan nakletmiştir. Ancak burada Hz. İsa’nın ineceğini kabul ettiğini anlıyoruz. Çünkü her ne kadar âyetin Hz. İsa’ya veya Hz. Muhammed’e işaret ettiğine dair kanaatini belirtmese de “Eğer Hz. İsa ise ‘O, kıyametin bilgisi ve işaretidir. O çıkmadan, inmeden ona uyun.’ ifadesi bu âyetin Hz. İsa’ya uygun olduğu ve Hz. İsa’nın ineceği kanaatinde olduğunu gösterir. Eğer Mâturîdî Hz. İsa’nın nüzul etmeyeceği fikrinde olsaydı, bu âyette Hz. İsa’nın kastedildiğine ihtimal bile vermezdi.

“Bilakis Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah yücedir, hikmetlidir.” (4/Nisâ, 158) Mâturîdî: “Allah onu sağ olarak yükseltmeye hükmetmiştir.”²⁴⁵

“Ehl-i Kitâb’dan kimse yoktur ki ölmeden İsa’ya inanacak olmasın. Kıyamet günü İsa, onların aleyhine şahitlik yapacaktır.” (4/Nisâ, 159) Müfessir bu âyet hakkında farklı görüşleri nakleder: “Bir görüş: Hz. İsa’nın ölümünden önce, yani gökten inince herkes ona inanacaktır. Bu görüşü destekleyen Hasen Basrî’dir. Kelbî demiştir ki: ‘Deccâl çıkınca Allah, Hz. İsa’yı indirecek, o da Deccâl’i öldürecektir. Ehl-i Kitâb’ın kalanı ona inanacaktır. Yahudi ve Hristiyanlardan Müslüman olmayan kimse

²⁴⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XIII, s. 265-266.

²⁴⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IV, s. 103. “حکم أن يرفعه الله حيًّا.”

kalmayacaktır.’. İkinci görüş: ‘Hiçbir Yahudi, İsâ aleyhisselâm’a inanmadan ölmeyecektir.’. Müfessirimiz İbn Abbâs’ın bu görüşü savunan bir kavlini nakleder ve bu ikinci görüşün doğru olması durumunda âyette onların liderlerinin kastedildiğini söyler. “Onlar önce yöneticiliklerini yitirme korkusuyla inanmaz, ölüm çattığında ise azabı savma umuduyla inanırlar. Bu iman da gerçek bir iman değildir...” Mâturîdî açıklar: “Bazıları âyette Allah’a, bazıları Hz. İsâ’ya ve bazıları da Hz. Muhammed’e inanacaklarının kastedildiğini söylemiştir. Zaten Hz. İsâ yeryüzüne inince insanları, Hz. Muhammed’e inanmaya çağıracaktır.”²⁴⁶

Aktardığımız bütün yorumlardan anlıyoruz ki müfessire göre Hz. İsâ diri olarak Allah katına yükselmiş, incek ve insanları Hz. Muhammed’e imana çağıracaktır. 4/Nisâ, 158. âyetin tefsirinde Hz. İsâ’nın açıkça sağ olarak yükseldiğini belirtmiştir. Yine 4/Nisâ, 159. âyet tefsirinde de başkalarının görüşü olduğunu belirtmeksizin kendi kanaati olarak Hz. İsâ’nın indiğinde Hz. Muhammed’e imana çağıracağını ifade etmiştir. Kıyametin kopacağından bahseden 43/Zuhruf, 61. âyetin tefsirinde bu bilginin Hz. İsâ’nın nüzülüyle alakalı olmasına da ihtimal vererek Hz. İsâ’nın ineceği kanaatinde olduğunu göstermiştir. Bütün bunlardan müfessirimizin “*Ey İsâ! Senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim.*” (3/Âl-i İmrân, 55) âyetinde Hz. İsâ’nın önce sağ olarak Allah katına yükseldiği ve indikten sonra vefat edeceği kanaatinde olduğunu çıkarıyoruz.

1.2. Hz. Muhammed’in Mucizelerine Mâturîdî’nin Yaklaşımı

Hz. Muhammed’in nübüvvetini ispat eden mucizeler hakkında *Kitâbu’t-Tevhîd*’den âlimin görüşlerini nakledelim: “Hz. Muhammed’in elçiliğini kanıtlayan durumlar önce Hz. Muhammed’in kendi şahsı, sonra hissî ve akli mucizeleridir...

²⁴⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IV, s.103-105.

”قيل: بالله وقيل: بعيسى وقيل: بمحمد - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -؛ وذلك أن عيسى - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إذا نزل يدعو الناس إلى الإيمان بمحمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.“

Risaletinin kendi şahsıyla sabit oluşuna örnekler.²⁴⁷ Nübüvvet öncesinde öğrenim görmemesi, yüzüne bakılınca dolunaydan güzel olduğunun ortaya çıkması,²⁴⁸ miskten daha hoş kokulu ve ipekten yumuşak oluşu,²⁴⁹ iki omuzu arasında bulunan mühür,²⁵⁰ vahiyden önce bulutun onu gölgelendirmesi;²⁵¹ hissî mucizelere örnekler: ayın ikiye bölünmesi,²⁵² ağacın Resul'ün yanına gelmesi,²⁵³ taşın kendisine selam vermesi,²⁵⁴ çok insanın az bir sudan içip kanması,²⁵⁵ kütüğün inlemesi²⁵⁶ gibi... Bunların hepsi şöhret bulmuş ve ashap tarafından bilinmiştir...²⁵⁷ Hz. Muhammed'in akli mucizesine gelince Allah'ın Kur'ân hakkında açıkladığı husustan ibarettir.”²⁵⁸ Burada Mâturîdî Hz. Muhammed'in elçiliğini kanıtlayacak üç farklı mucizelerden bahsediyor. Birincisi Hz. Muhammed'in şahsiyetinde olan özellikleri, ikincisi hissî yani duyuşal mucizeler, üçüncüsü de akli mucizesi Kur'ân'dır. Özetle Mâturîdî, Hz. Muhammed'in hem hissî hem akli mucizelerini beraber savunuyor. Hz. Muhammed'in şahsi yönüyle alakalı müfessirin tefsirinden de nakil yapıyoruz:

“Hayır, o Kur'ân, ilim verilenlerin yüreklerindeki apaçık âyetlerdir...”
(29/Ankebût, 49) “Apaçık âyetlerin ‘Kur'ân’ olması mümkündür. Çünkü onda Allah'ın birliğinin, yeniden dirilmenin delilleri vardır. Apaçık âyetlerin ‘Rasûlullah’ olması da

²⁴⁷ el-Mâturîdî, *Kitabüt-Tevhîd*, s. 292, 307-308.

²⁴⁸ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân, *el-Musnedu'l-Câmi'*, Mukaddime, 10, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1434/2013, s. 113.

²⁴⁹ Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Fedâil, 80, Dâru's-Selâm, Riyad, 1421/2000, s. 1027.

²⁵⁰ et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Menâkıb, 5, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996, c. VI, s. 14.

²⁵¹ et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Menâkıb, 5, c. VI, s. 14.

²⁵² *Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh*, Bâbu İnşikâki'l-Kamer, 1483, c. IX, s. 319.

²⁵³ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvîni, *Sünen*, 23 (4028), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, byy. tsz. s. 1336.

²⁵⁴ *Sahîhu Müslim*, Fedâil, 2, s. 1008.

²⁵⁵ *Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh*, Kitâbu'l-İsti'zân, 2027, c. XII, s. 184-186. (İnsanlar süte kandılar.)

²⁵⁶ *Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh*, Kitâbu'l-Buyu', c. VI, s. 407.

²⁵⁷ el-Mâturîdî, *Kitabüt-Tevhîd*, s. 310.

²⁵⁸ el-Mâturîdî, *Kitabüt-Tevhîd*, s. 311.

mümkündür. Çünkü o, doğumundan ölümüne kadar mucizedir. Belindeyken babasının yüzündeki nur, rahmine düştükten sonra anasının yüzündeki nur, doğduğu gecede ki nur, sonra yurdundan ayrıldığında onu izleyen bulut... Bunların benzerleri sayılamayacak kadar çoktur. Bütün bunlar Hz. Muhammed'in resul ve nebilğini gösterir. Hakkı batıl etmek isteyen ve inatçı olandan başka kimse bundan şüphe duymaz.”²⁵⁹ *Kitâbu't-Tevhîd*'de Hz. Muhammed'in şahsiyetinde mucize olduğunu söyleyen müfessir, burada Hz. Muhammed'in doğumundan ölümüne kadar mucize olduğunu savunuyor. Böylece bu konudaki görüşünü detaylı olarak anlıyoruz. Mâturîdî, Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önceki delâilü'n-nübüvve'yi kabul ediyor. Önce babasında, sonra anasında sonra kendisindeki nur, onu izleyen bulut, doğum gecesi aydınlık örneklerini kendisi veriyor.

Ayın ikiye bölünmesi, ağacın Resul'ün yanına gelmesi, taşın kendisine selam vermesi, çok kişinin az sudan içip kanması, Sevr mağarasına saklandığında kendisini arayanların görmemesi, kütüğün inlemesi gibi örnekler vererek hissî mucizeleri savunan Mâturîdî'nin konu hakkında tefsirinden bazı izahatını aktarıyoruz: “*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.*” (54/Kamer, 1) Şakk-ı kamer ile ilgili müfessir önce Ebû Bekr el-Esâm'ın görüşünü nakleder: “Ay yarılmamıştır, kıyamete yakın yarılacaktır. Ve eğer Hz. Muhammed'in çağında yarılmışsa diğer insanlar görmemiştir. Görselerdi tüm insanlar arasında tevatürle yayılırdı. Çünkü bu, olağanüstü bir olaydır. Doğal olan, böyle olağanüstü olayların yayılmasıdır. Yorumcuların geneli ise der ki: Ayın yarılmaması gerçekleşmiştir. Bu peygamberimizin mucizelerindedir.”. Ve Mâturîdî, bu hadisi nakleden sahabeleri zikreder. Açıklamalarına devam eder: “Ebû Bekr'in görüşüne gelince bu olay gizli kalmamıştır, açığa vurulmuştur. Bir sahabeden nakledilmemiştir. Hâsından, âmından hadis mütevatirdir. Ve aralarında yayılmıştır. Hatta bu hadis kendisine gizli kalan çok azdır. Bununla birlikte Kitâb'ın zahiri bunu söylüyor. O ise

²⁵⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XI, s.132-133.

Kitâb'ın söylemediğini mecbur tutuyor. Hâlbuki lafzın zahiriyle amel etmek vaciptir.”²⁶⁰ Burada müfessir şakk-ı kamer mucizesinin tevatürle nakledildiğini ve âyetin zahirinde mevcut olduğunu savunuyor. Şimdi Hz. Muhammed'in o anki muhatapları haricinde insanların ayın yarılmasını görmeleri hakkında açıklamalarını nakledeyim:

“Bazıları da demiştir ki: Allah'ın diğer insanları bulutla veya meşgul olacakları işlerle ayın yarılmasını görmelerini engellemesi caizdir. Tedbir ve lütuf amaçlı bunu yapabilir. Çünkü bazı kötü niyetli insanlar, bunu kendileri için kullanır, peygamberliklerini iddia ederler. Yine görenlerden mucize olduğunu anlayacakları insanlar haricindekilere gizlemesi de mümkündür. Bunu kâfirler saklar, gören sahabeler de yayarlar.”²⁶¹ Müfessirimize göre bu harikulade durumu kendi lehine kullanabilecek insanları engellemek için, hikmetine uygun olarak Allah, bu mucizeyi diğer insanlara gizlemiş olabilir. Bu tefsirinde de Mâturîdî, Hz. Muhammed'in hissî mucizesine örnek verilen ayın yarılmasının gerçekleşmiş olduğunu savunuyor.

²⁶⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 225-226. “قول أبي بكر الأصم، ويقول: معنى قوله: (وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ) أي: “سينشق القمر عند الساعة؛ إذ لو كان قد انشق في زمن النبي - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، لَمَا خَفِيَ عَلَى أَهْلِ الْأَفَاقِ، وَلَوْ كَانَ ظَاهِرًا عِنْدَهُمْ، لَتَوَاتَرَ النُّقْلُ بِهِ؛ إِذْ هُوَ أَمْرٌ عَجِيبٌ، وَالطَّبَاعُ جَبَلَتْ عَلَى نَشْرِ الْعَجَائِبِ وَعَامَّةُ أَهْلِ التَّأْوِيلِ عَلَى أَنَّ الْقَمَرَ قَدْ انْشَقَّ؛ فَكَانَ ذَلِكَ مِنْ مَعْجَزَاتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَوَى عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَنَى، فَانْشَقَّ الْقَمَرُ، فَذَهَبَتْ فَرَقَةٌ مِنْهُ وَرَاءَ الْجَبَلِ، فَقَالَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ -: " اشْهَدُوا، اشْهَدُوا "، وَرَوَى عَنْ غَيْرِهِ أَيْضًا: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - وَأَنْسَ بْنِ مَالِكٍ، وَحَذِيفَةَ، وَجَبْرِ بْنِ مَطْعَمٍ، فِي جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ رَضَوَانَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ -: أَنَّهُمْ رَأَوْا انْشِقَاقَ الْقَمَرِ. “

²⁶¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 225-226. “وَقَالَ بَعْضُهُمْ: يَجُوزُ أَنْ يَسْتَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ أَهْلِ الْأَفَاقِ بِغَيْمٍ، أَوْ يَشْغَلَهُمْ عَنْ رُؤْيَيْهِ بِبَعْضِ الْأُمُورِ؛ بِضَرْبِ تَدْبِيرٍ وَلُطْفٍ مِنْهُ؛ لِنَلَا يَدْعِيهِ بَعْضُ الْمَلْتَبِسِينَ فِي الْأَفَاقِ لِنَفْسِهِ، وَادْعَى الرِّسَالَةَ كَاذِبًا؛ بِنَاءٍ عَلَى دَعْوَاهُ: أَنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ؛ فَيَحْتَمِلُ أَنَّهُ أَخْفَى عَنْ أَهْلِ الْأَفَاقِ إِلَّا فِي حَقِّ مَنْ يَظْهَرُ الْمَعْجَزَةُ عَلَيْهِ مِنَ الْحَاضِرِينَ، وَالْكَفْرَةَ يَكْتُمُونَهُ، وَالصَّحَابَةَ الَّذِينَ رَأَوْا قَدْ نَقَلُوهُ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ. “

1.3. Mâturîdî'nin Mucize Anlayışına Değerlendirme

Mucize, mütekellimler nezdinde çoğunlukla Allah'ın, elçilerinin elçiliğini kanıtlamak için doğa yasalarına müdahalesiyle gerçekleşen harikulade olaylar olarak kabul edilmiştir.²⁶² Bununla birlikte bazı İslam filozofları, mucizelerin Allah'ın koyduğu doğa yasalarıyla uyumlu olduğunu, çünkü evrende bir nedenselliğin mevcut bulunduğunu, mucizelerin doğa kanunlarına müdahale olmadığını savunmuştur.²⁶³ Mâturîdî *Kitâbu't-Tevhîd*'de doğa kanunları bilinse bile insanların yapamayacağı mucizelerden ve nesnelere özünden ayrılıp başka hâl almasından söz etmekte, *Te'vilât*'ta Hz. Mûsâ'nın asa ve su mucizelerini o maddelerin tabiatında olmayan, Allah'ın hiçten yaratmasıyla meydana gelen olağanüstülükler olarak yorumlamaktadır. Yine o mucizeleri, doğa kanunlarıyla diğer insanların yapabilecekleri işlerden üstün görür. Ona göre mucizelerde uluhiyet ve nübüvvetin ispatı vardır. Burada Mâturîdî'nin kelimcilerin genel fikrini savunduğunu görüyoruz. Allah'ın hikmeti ve sonsuz gücünü ön plana çıkararak bu sonuca vardığını anlıyoruz. Hz. Muhammed'in hissî mucizesi olmadığını, tek mucizesinin akli mucize olan Kur'ân olduğu fikrini savunanlar vardır. Meselâ İbn Rüşd'ün görüşü budur.²⁶⁴ Ancak Mâturîdî, Peygamberimizin akli mucizesi Kur'ân'ın yanında hem nübüvvet sonrası hissî mucizeleri olduğunu, hem de nübüvvet öncesi peygamberliğine işaret eden harikuladeliklerinin olduğunu savunur. Ayrıca Hz. Muhammed'in vefatından çok sonra gerçekleşeceği rivayet edilen Hz. İsa'nın inişini de savunması, Hz. Muhammed'in çağında da ondan sonra da Allah'ın hikmete uygun bir şekilde doğaya müdahale etmesini imkân dâhilinde gördüğünü kesin bir şekilde ortaya koyar. Çünkü Hz. İsa'nın inmeyeceği görüşünde olanlar, görüşlerini bazı âyetlerle delillendirdikleri gibi Allah'ın süregelen sünnetini bu şekilde bozmayacağı şeklinde de

²⁶² Halil İbrahim Bulut, "Mucize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 350.

²⁶³ İsmail Erdoğan, "İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet Ve Mucize", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*, 1996, s. 439.

²⁶⁴ Hasan Aydın, "Gazzâlî Ve İbn Rüşd'e Göre Mucize", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 6:2, 2008, s. 130.

savunma yaparlar.²⁶⁵ Anladığımız kadarıyla Mâturîdî, bunu hikmete uygun görmekte birlikte Allah'ın gücünün sınırsızlığıyla savunur.

2. Kitâbu't-Tevhîd'de Kur'ânın Mucize Özellikleri

İmam Mâturîdî'nin günümüze gelen eserleri ikidir: Birincisi kelim kitabı *Kit'âbu't-Tevhîd*, ikincisi de tefsir kitabı olan *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'dır.²⁶⁶ Tezde asıl araştırma alanımız *Te'vilât*'tır. Ancak bununla birlikte Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*'in nübüvvet bölümünde Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat edecek mucizesi olan Kur'ân'ı açıklamıştır. Bu nedenle hem Mâturîdî'nin görüşlerini doğru tespit etmek hem de *Te'vilât*'ta hangi âyetlere bakacağımıza dair ipuçlarını bulmak için *Kitâbu't-Tevhîd*'den de bu konuya dair açıklamalarını özetle almayı uygun buluyoruz. Daha sonra tezin asıl alanı olan tefsirinden bu konuya temas edeceğiz.

Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde nübüvvet bölümünde mucize olarak Kur'ân'dan bahsetmiştir. Kur'ân'ın mucizevi özellikleri hakkında söylediklerini özetleyelim:

1- Kur'ân'da kıyamete değin olacak hadiseler, ihtiyaçlara dair hükümlerin izahatı vardır. Böylece gizlilikleri ve sonsuza değin olacakların bilgisinin sahibi Allah'ın katından oluşu anlaşılabilir. Meselâ ileride ülkelerin fethedileceği, insanların bölük bölük İslam'a gireceği (110/Nasr, 12), İslam'ın diğer dinlere galip geleceği (48/Fetih, 28), tarihte olmuş olaylar, Kur'ân'da mevcuttur ve gerçekleşmiştir. Hâlbuki bu durumlar, Hz. Muhammed'in güçsüz bulunduğu dönemde haber verilmiştir.²⁶⁷ Yine bazı kişilerin inanmayıp, cehennemlik oldukları haber verilmiş ve onlar da kâfir olarak ölmüşlerdir.

²⁶⁵ Özcan Taşçı, "Hz. İsa Hakkındaki Tartışmalar", *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 649.

²⁶⁶ Sönmez Kutlu, "Ehl-i Sünnet, Maturidilik", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, s. 367.

²⁶⁷ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 290-291, 296.

(9/Tevbe, 113) Bu gibi haberler ancak Allah tarafından bilinebilir.²⁶⁸ Kur'ân'da bulunan haberler ve sonsuza değin gerçekleşecekler, sonradan ortaya çıkacak yıkım ve belaları, böyle malumatları bilmek, akıl kabiliyetinin içerisinde değildir.²⁶⁹

2- Kur'ân'da Arapların dil ve edebiyat geleneğinin dışına çıkacak yeni icat edilmiş yabancı bir ifade yoktur. O, en mükemmel lafza ve en güzel kompozisyona sahiptir.²⁷⁰

3- Yalnızca önceki kitaplara inananların bilginlerinin bildiği tüm konuları Kur'ân açıklamıştır. Hâlbuki Hz. Muhammed, söz konusu âlimlere gidip elle yazı yazmamıştır.²⁷¹

4- Allah, kıyamete kadar olacak bütün olayların ilkelerini Kur'ân'da toplamıştır. Bu da gaybî mucizedir.²⁷²

5- Kur'ân, diğer ilâhî kitaplarla uyum içerisindedir. (46/Ahkâf, 29-32; 72/Cin, 1-19) Uyumlu olduğu için insanlar hepsinin Allah'tan geldiğini anlar. Zamanlarının farklı ve birbirinden uzak olmasına rağmen Allah, bütün semavi kitapları öz birliği içinde ve ahenkli kılmıştır. Böylece insanlar Kur'ân'ın da diğer ilâhî kitapları indiren zatın katından indiğini ve yüce katından kitapların geldiği zatın varlığının ezelden ebede var olup beşer türünün ilki ile sonrakilerine yönelik hüccetinin aynı bulunduğunu bilsinler. Ve Hz. Muhammed, diğer ilâhî kitaplarda açıklanmıştır: “*O peygamberi ellerinde dolaşan Tevrat ve İncil’de yazılmış olarak bulurlar.*” (7/A'râf, 157), “*Muhammed, Allah’ın elçisidir.*” (48/Fetih, 29), “*Onu öz oğulları gibi tanırırlar.*” (2/Bakara, 146).²⁷³

²⁶⁸ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 320.

²⁶⁹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

²⁷⁰ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 295.

²⁷¹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 296.

²⁷² el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 296.

²⁷³ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 297.

6- Kur'ân, 20 kûsur yıl içinde parça parça indirilmiş ve onun tamamı bir nazma da bağı olmamıştır. Buna rağmen birbiriyle uyum içindedir. Kur'ân gibi bir metin, yaratılmışlara ait olma ihtimalini taşısaydı, yaratılmışların tabiatı gereği olarak onun herhangi bir yerinde bir tutarsızlık bulunurdu.²⁷⁴

7- Kur'ân'ın yaratılanların gücünü aşan bir yapıt oluşunu yalnızca edebî sanatlarda ustalığa sahip olan, kelamın ana niteliklerini, çeşitlerini bilenler idrak edebilir. Kur'ân'da evreni yaratanın ve yönetenin birliği ve ahiretin kanıtları konusundaki çıkarımlar öyledir ki o günün dünyasında bunları serdedecek kimse yoktu.²⁷⁵ Kur'ân, insan gücünü aşması sebebiyle nübüvveti için karşı konulmaz bir kanıt teşkil etmiştir.²⁷⁶ Ve dünyanın geçmişte ve yaşayan ve ebediyete kadar yaşayacak olan muvahhitleri, onun delillerini açıklamak amacıyla bir araya gelseler onda birine bile ulaşamazlar.²⁷⁷

8- Kur'ân, kendine özgü nazmıyla şairlerin yapıtlarından, anlamlarıyla da kâhinlerin anlattıklarından yücedir.²⁷⁸

9- İnkârcılar Kur'ân'a denk olarak üç âyetlik bir sure telif etmeye davet edilmişlerdir. Eğer beşer gücü uygun olsaydı günün bir saati bile bunun için yeterli olurdu.²⁷⁹

3. Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân'ın Çerçevesi

Mâturîdî'nin i'câzu'l-Kur'ân anlayışını tespit edebilmek için önce Kur'ân'ın meydan okumayı içeren tehaddî âyetlerinin tefsirinde Kur'ân'ın eşsizliği hakkında

²⁷⁴ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 298.

²⁷⁵ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

²⁷⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 316.

²⁷⁷ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 297.

²⁷⁸ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 316.

²⁷⁹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 295.

söylediklerini kaydederek değerlendireceğiz. Sonra i'câzu'l-Kur'ân yönlerini teker teker ele alacağız:

3.1. Tehaddî Âyetlerinde Kur'ân'ın Eşsizliği

İmam Mâturîdî, ilk tehaddî âyeti olan “*De ki: ‘Doğruysanız, Allah katından, bu ikisinden daha doğru bir kitap getirin de ona uyayım.’*” (28/Kasas, 49) âyetinde i'câzu'l-Kur'ân hakkında bir şey söylememiştir.²⁸⁰ İkincisi “*Doğruysalar onun benzeri bir söz getirsinler.*” (52/Tûr, 34) âyetinin tefsirinde der ki: “Bu, zahirde emir gibi görünse de gerçekte emir değildir. Çünkü Allah'ın onlara yalan söylemeyi, uydurmayı buyurması düşünülemez. Âyetin iki yönü vardır: Birincisi: Onun dengini getirmekten âciz bırakmak. İkincisi: Hz. Muhammed için iftira iddialarına karşı azarlamak, korkutmak.”²⁸¹

Üçüncü tehaddî âyeti “*De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın dengini getirmek için insü cin toplansalar, birbirlerine destek de olsalar, dengini getiremezler.*” (17/İsrâ, 88) âyetinin tefsirinde ise insanların ve cinlerin Kur'ân'ın dengini getirmekten âciz kaldıklarının delilinin, Allah'ın, sefihliğini ve yalancılığını Kur'ân'da açığa çıkardığı aşağılık kişiden başka hiçbirinin Kur'ân'ın dengini getirmeye çalışmaması olduğunu söyler.²⁸² Yine müfessirimiz, “*أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ*” “*Kur'ân'ın benzerini getirme*” konusunda farklı yorumların olduğunu, “söz dizimi ve tertibinin” (nazım ve rasf) benzerinin getirilmesi söylendiği gibi “gerçekliği ve doğruluğunun” benzerinin getirilmesinin de ifade edildiğini nakleder. Yine beş yönden benzerinin getirilemeyeceğinin muhtemel olduğunu söyler: Delilleri, ilmi, hikmeti, hükümleri ve

²⁸⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XI, s. 50.

²⁸¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 178.

²⁸² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 354.

sağlamlığı.²⁸³ Konumuzla alakalı yine “Eğer bunu yapmak, onların gücü dâhilinde olsaydı, sözlerinin doğru, Resul’ün sözünün yalan çıkması için bunu yaparlardı.” der.²⁸⁴

Tehaddî âyetlerinin dördüncüsü “‘*Onu uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Öyleyse surelerine denk uydurma on sure getirin. İddianızda doğruysanız, Allah’tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.*” (11/Hûd, 13) âyetinin tefsirinde Mâturîdî, bu meydan okuma için “Hz. Muhammed gökten gelen vahiy ve Allah’ın kendisine bildirmesi dışında bilinemeyecek, sizin gizlediğiniz haberleri içeren sureler getirdi. Onun sizin gizliliklerinizi öğrendiği gibi siz de onun gizliliklerini öğrenin, onun gizlediği haberleri içeren bir sure getirin!” der.²⁸⁵ Yine müfessirimiz şöyle bir yorum da yapılabileceğini ekler: “Diliniz Hz. Muhammed’in dili ile aynı. O uydurabiliyorsa siz de uydurabilirsiniz... Hem aynı dili konuştuğunuz kişileri de çağırın da onlar size yardım etsinler.”²⁸⁶ Ayrıca Mâturîdî diğer bir tehadî âyeti olan ve bir sure getirmelerini isteyen 2/Bakara, 23. âyete atıf yaparak bazılarının görüşünün önce on sure getirmeye çağrıldıklarını bunu yapamadıklarında bir sure getirmeye çağrıldıkları olduğunu ifade eder.²⁸⁷ Biz de meydan okuma âyetlerinin sıralamasında, Mâturîdî’nin “bazılarının görüşü” diye sunduğu önce on sure sonra bir sure getirmeye davet edilme sıralamasını²⁸⁸ esas aldık. Tezin birinci bölümündeki tehadî âyetlerinin sıralamasına göre burada tefsirleri naklediyoruz.

Sure isteğini teke indiren meydan okuma âyeti “‘*Onu uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Doğruysanız onun benzeri bir sure getirin ve Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de*

²⁸³ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 354.

²⁸⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 355.

²⁸⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 140.

²⁸⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 140.

²⁸⁷ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 140-141.

²⁸⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 164; Okumuş, “*Ulûmu’l-Kur’ân*”, s. 364-366; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 179.

çağırın.’’ (10/Yûnus, 38) için *Te’vilât*’taki i’câz özelliklerine değinelim: Mâturîdî, 11/Hûd, 13. âyetin tefsirinde söylediği gibi bu âyette de müşriklerin Hz. Muhammed’le aynı dili konuştuklarını vurgular. Hatta “ **وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ** ” *Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın.*” âyetinden yine aynı şekilde bazılarının “Dilinizi konuşan kişileri çağırın.” dediğini nakleder. Ve onların iftira ve yalanla bilindiklerini, Hz. Muhammed’in ise katiyen böyle bilinmediğini, dolayısıyla onların yalan söz uydurmaya daha uygun olduklarını ifade eder. Yine müfessirimize göre müşriklerin Kur’ân’ın benzerini getirmekle uğraşmamaları, onların Kur’ân’ın uydurulmuş değil semavi olduğunu bildiklerini gösterir.²⁸⁹

Tehaddî âyetlerinin sonuncusu “*Kulumuza indirdiğimiz Kur’ân’dan kuşku duyuyorsanız, onun benzeri bir sure getirin. Doğruysanız, Allah’tan başka güvendiklerinizi de çağırın. Bunu yapamadınız, yapamayacaksınız, öyleyse inkârcılar için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.*” (2/Bakara, 23-24) âyetine Mâturîdî’nin i’câz hakkında yorumları: “ **فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ** ” *“Onun benzeri bir sure getirin.”* Çünkü siz Hz. Muhammed’le madde, yaratılış ve dilde birsiniz. Onun yalan uydurmada size karşı bir üstünlüğü yoktur.²⁹⁰ “ **وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ** ’ *Allah’tan başka güvendiklerinizi de çağırın.*’ Yani Allah’tan başka kulluk ettiğiniz tanrılarınızı çağırın... Yine denilir ki: Şairlerinizi, hatiplerinizi çağırın ki Kur’ân’ın benzerini getirmede size yardım etsinler. Diğer bir görüş: Ehl-i Kitâb’ı çağırın.”²⁹¹ **فَإِنْ**

لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا ” *“Bunu yapamadınız ki yapamayacaksınız.”* ifadesi hakkında Mâturîdî şunları söyler: “Muhtemeldir ki bu meydan okumanın ardından, çaba sarf etmeden, Kur’ân’ın dengini getirmeğe güçlerinin yetmediğini ikrar etmişlerdir. Zira Allah, Kur’ân’ın nazımının dengini getirme isteklerini kırmıştır. Bundan dolayı onlar,

²⁸⁹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 57.

²⁹⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. I, s. 59.

²⁹¹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. I, s. 60.

Kur'ân'ın yalan olduğu iddiaları ve Hz. Muhammed'in Kur'ân'ın Allah sözü olduğu açıklamasının yalanlığını kanıtlamak için ellerinden geleni yapmamışlar, Allah'ın nurunu söndürmek için bütün güçlerini kullanmamışlardır. Onların Kur'ân'ın dengini getirmede acziyet ikrarları ve bunun için çalışmamaları, onun âlemlerin yaratıcısının nebisi ve resulüne indirilmiş sözü olduğuna işaret eder.”²⁹²

Buraya kadar inanmayanlara meydan okuma âyetleri hakkında Mâturîdî'nin Kur'ân'ın i'câzı hakkında söylediklerini kaydettik. Şimdi bu görüşleri hem toplamak, hem de değerlendirmek istiyoruz.

Mâturîdî'nin Tehaddî Âyetlerinden İ'câz Çıkarımlarına Değerlendirme:

İmam Mâturîdî, inanmayanları sözlerinde samimi iseler Kur'ân'ın benzeri söz getirmeye çağıran 52/Tûr, 34. âyetinde aslında emir olmadığını, onları Kur'ân'ın dengini getirmekten âciz bırakma ve Hz. Muhammed için iftira iddiaları hakkında azarlama, korkutma amaçlı böyle bir söylem olduğunu savunur.²⁹³ Buradan anlıyoruz ki müfessire göre Allah Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceklerini bildiği halde, âcizliklerini ortaya çıkarmak ve yanlışlarını onlara göstermek için Kur'ân'ın bir benzerini getirmeğe davet etmiştir.

İnsanlarla cinlerin toplansalar dahi Kur'ân'ın dengini ortaya koyamayacaklarını söyleyen 17/İsrâ, 88. âyetin tefsirinde müfessir, insanlar ve cinlerin Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olduklarına, Allah'ın sefihliğini ve yalancılığını Kur'ân'da açığa çıkardığı aşağılık kişiden başka hiçbirinin Kur'ân'ın benzerini ortaya koymaya çalışmamasını delil gösterir.²⁹⁴ Bu konuyla ilgili *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde tarihi bir bilgi de verir: “Unutulmamalıdır ki Araplar insanların en akıllı ve en onurlu

²⁹² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 60.

²⁹³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 178.

²⁹⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 354.

olanlarından olup şairlerin sataşmalarına yine şiirle mukabelede bulunmuşlardır.”²⁹⁵ Buradan müfessirimizin, Kur’ân’ın benzerini ortaya koyma teşebbüslerini ciddiye bile almadığını görüyoruz. Yine Mâturîdî’nin bu açıklamalarının, *Kitâbu’t-Tevhîd*’deki bu teşebbüste bulunanların sefih kimseler olduğu²⁹⁶ açıklamalarıyla aynı doğrultuda olduğunu görüyoruz. Ayrıca müfessirimizin 11/Hûd, 13. âyetin tefsirinde inkârcıların Kur’ân’ın benzerini getirmekle uğraşmamalarının, onların Kur’ân’ın uydurulmuş değil semavi olduğunu bildiklerini gösterdiği görüşü dikkat çekicidir. Bu da tarihî bir tespittir.²⁹⁷

17/İsrâ, 88. âyetin tefsirinde müfessir, Kur’ân’ın benzerini getirme, onların gücü dâhilinde olsaydı, sözlerinin doğru, Resul’ün sözünün yalan çıkması için bunu yapacaklarını ifade eder.²⁹⁸ Bu açıklamalarından anlıyoruz ki müfessirimiz, insanların Kur’ân’ın dengini ortaya koymalarını mümkün görmüyor. Yoksa i’câza dair fikirlerden olan ve tezin birinci bölümünde kaydettiğimiz “sarfe görüşü” yani insanların aslında Kur’ân’ın dengini getirme gücüne sahip olduğu, ancak Allah’ın insanların iradelerine engel olduğu fikrine sahip olmadığını görüyoruz. İnkârcıların Kur’ân’a denk olarak üç âyetlik bir sure telif etmeye davet edilmeleri, eğer beşer gücü uygun olsaydı günün bir saati bile bunun için yeterli olduğuna dair *Kitâbu’t-Tevhîd*’deki açıklama²⁹⁹ da bunu onaylar. Bununla birlikte müfessir, 2/Bakara 23-24. âyetlerin tefsirinde Allah’ın inkârcıların Kur’ân’ın nazminin dengini getirme isteklerini kırdığını da ifade ediyor. Bu, sarfe görüşüne yaklaştığı izlenimini veren bir ifade olmakla birlikte daha net olan diğer açıklamalarından sarfeyi kabul etmediği sonucuna varıyoruz.

²⁹⁵ el-Mâturîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 294.

²⁹⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 290.

²⁹⁷ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 57.

²⁹⁸ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 355.

²⁹⁹ el-Mâturîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 295.

Kur'ân'ın tehadîsi hakkında müfessir, söz dizimi ve tertibi, gerçeklik ve doğruluğu, delilleri, ilmi, hikmeti, hükümleri ve sağlamlığından her birini içerebileceğini ifade eder.³⁰⁰ Buradan Mâturîdî'nin nazım ve muhtevaya dikkat çektiğini görüyoruz. Zaten *Te'vilât*'ta söz dizimi diye ifade ettiğimiz kelime “nazım” diye geçer. 2/Bakara, 23-24. âyetlerin tefsirlerinde de bu meydan okumanın ardından Allah'ın onların Kur'ân'ın nazımının dengini getirme isteklerini kırdığını ve onların da buna teşebbüs etmediklerini ifade eder.³⁰¹ Bu da müfessirin, Kur'ân'ın nazımını ön plana çıkardığını gösterir.

İnkârcıları on sure getirmeye çağıran 11/Hûd, 13. âyetin tefsirinde de Kur'ân'da Hz. Muhammed'in ancak Allah'tan alacağı vahiy yoluyla bileceği, kâfirlerin sırlarını içeren bilgilerin bulunduğunu söyler. Bu da Kur'ân i'câzının gaybî özelliğine girer. Kur'ân'ın dengi on sure getirmeye davet eden 11/Hûd, 13. âyetin, sure isteğini teke indiren 10/Yûnus, 38. âyetin ve bu meydan okumanın karşılıksız kaldığını ve bundan sonra da bir şey yapılamayacağını vurgulayan 2/Bakara, 23-24. âyetlerin tefsirlerinde dikkatimizi çeken bir husus da Mâturîdî'nin Arapça'ya vurgu yapmasıdır. Hz. Muhammed'in inkârcılarla aynı dili konuştuğu,³⁰² o halde aynı Arapça'yla bir tehadî'ye işaret eden Mâturîdî'den Kur'ân'ın dilsel yönden mucizeviliğine atıf yaptığını anlıyoruz. Hz. Muhammed'in yalanının görülmediği, aynı dili konuşan inkârcıların yalanlarının görüldüğü, yalan uydurmaya daha müsait oldukları, dolayısıyla aynı Arapça'yı konuştukları Hz. Muhammed'e karşı, güçleri yetiyorsa Kur'ân'ın benzeri bir sure de kendilerinin uydurmalarına davet edildikleri yorumu³⁰³ da bu yönü gösterir. Yine 11/Hûd, 13. âyetteki “*çağırabileceklerinizi çağırın*” ifadesi için, “aynı

³⁰⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 355.

³⁰¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 60.

³⁰² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 140.

³⁰³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 57.

dili konuşanları çağırın” der.³⁰⁴ 10/Yûnus, 38’deki aynı ifadenin de bir yorumu olarak aynı dili konuşanları çağırma olarak açıklar. Aynı şekilde müfessir, 2/Bakara, 23-24. âyetlerin tefsirinde inkârcıların Hz. Muhammed’le madde, yaratılış ve dilde bir olduğunu, onun yalan uydurmada onlara karşı bir üstünlüğü olmadığını söylemiştir.³⁰⁵ Bütün bunlardan görüyoruz ki Mâturîdî Kur’ân’ın dilsel yönden mucize olduğuna dikkat çekiyor. Müfessirin *Kitâbu’t-Tevhid*’deki Kur’ân’da Arapların dil ve edebiyat geleneğinin dışına çıkacak yeni icat edilmiş yabancı ifadelerin olmayışı, Kur’ân’ın, en mükemmel lafza ve en güzel kompozisyona sahip olduğu açıklamaları³⁰⁶ da tefsirindeki açıklamalarıyla aynı doğrultudadır.

Aktardıklarımıza göre Mâturîdî, i’câzu’l-Kur’ân ilminin asıl dayanağı olan tehaddî âyetlerinin tefsirinde Kur’ân’ın nazmını, Arapça oluşunu ifade ederek dil ve üslup yönünden i’câzına; gerçeklik ve doğruluğu, delilleri, ilmi, hikmeti, hükümleri ve sağlamlığının her birinin meydan okumada kastedilebileceğini ifade ederek içeriğinin insanlığın ihtiyaçlarını karşılaması yönünden i’câzına; Kur’ân’da Hz. Muhammed’in ancak Allah’tan alacağı vahiy yoluyla bileceği, kâfirlerin sırlarını içeren bilgilerin bulunduğunu söyleyerek gaip haberleri yönünden i’câzına işaret etmiştir. Yine inanmayanların Kur’ân’ın dengini getirmeye güçleri yetseydi, kendilerinin doğru, Resul’ü yalancı çıkarmak için bunu yapacaklarını söyleyerek sarfe nazariyesini kabul etmemiş olur, insanların Kur’ân’ın dengini getirmekten âciz olduklarını savunur. Tehaddî âyetlerinin tefsirinde Kur’ân’ın bu üç yönünden mucizeviliğini savunan müfessir, Kur’ân’ın özelliklerinden bahseden âyetlerde Kur’ân-ı Kerîm’in Allah’tan geldiğine delil olan başka yönlerini de savunur. Şimdi İslam tarihi boyunca savunulan her bir i’câz yönü hakkında Mâturîdî’nin görüşlerini tespit edeceğiz.

³⁰⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 140.

³⁰⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. I, s. 60.

³⁰⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, s. 295.

3.2. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın İ'câz Yönleri

İmam Mâturîdî'nin tefsirinde i'câz yönlerini tespit edebilmek için çalışmamızın ilk bölümünde ayrı ayrı ele aldığımız, açıkladığımız yönler ile ilgili âyetlere tefsirlerini *Te'vilât*'tan naklederek ve değerlendirerek bu yönler hakkında Mâturîdî'nin fikirlerini tespit edeceğiz:

3.2.1. Mâturîdî Tefsirinde Dil ve Üslup Yönünden İ'câz

Müfessir, tehadî âyetlerinden 17/İsrâ, 88 tefsirinde Kur'ân'ın benzerini getiremeyecekleri yönü hakkında çeşitli yorumlardan bir yorum olarak da “söz dizimi (nazım) ve tertibinin (rasf)” benzerini getiremeyeceklerini ifade eder.³⁰⁷ İnkârcıları on sure getirmeye çağıran 11/Hûd, 13. âyetin tefsirinde şöyle bir yorum da yapılabileceğini söyler: “Diliniz Hz. Muhammed'in dili ile aynı. O uydurabiliyorsa siz de uydurabilirsiniz... Hem aynı dili konuştuğunuz kişileri de çağırın da onlar size yardım etsinler.”³⁰⁸

Sure isteğini teke indiren 10/Yûnus, 38. âyet tefsirinde müşriklerin Hz. Muhammed'le aynı dili konuştuklarını vurgular. Ve “*Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın.*” âyetinden “Dilinizi konuşan kişileri çağırın.” denildiğini nakleder.³⁰⁹ Son tehadî âyeti olan ve tek sure getirmeye çağırıp, inkârcıların yapamadıklarını ve yapamayacaklarını vurgulayan 2/Bakara, 23-24 tefsirinde müfessir, “Çünkü siz Hz. Muhammed'le madde, yaratılış ve dilde birsiniz. Onun yalan uydurmada size karşı bir üstünlüğü yoktur.” der. “*Allah'tan başka güvendiklerinizi de çağırın.*” ifadesinin tefsirinde şair ve hatiplerin kastedildiğini bir kavil olarak

³⁰⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 354.

³⁰⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 140.

³⁰⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 57.

nakleder.³¹⁰ Bunlar, tehadî âyetlerinde müfessirimizin Kur'ân'ın i'câz yönü olarak dil ve üslup yönünden i'câzını kabul ettiğini gösterir.

“De ki: ‘Cinlerden bir grubun Kur'ân'ı dinlediği bana vahyolundu.’ Onlar şöyle demişlerdir: ‘Biz, doğru yola götüren hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik ve ona inandık.’” (72/Cin, 1) âyetinde Mâturîdî, Kur'ân'ın cinleri hayrete düşürmesinin sebebi olarak telif ve nazım güzelliğini de caiz görür. Yine telif, nazım ve tertip (rasf) güzelliğinden hayrete düştükleri görüşünü de nakleder.³¹¹

“Bundan önce ne bir kitap okur, ne de elinle yazardın. Öyle olsaydı, batıl yoldakiler kuşkulanırlardı.” (29/Ankebût, 48) âyetinin tefsirinde müfessir der ki: “Allah'ın önceki milletler hakkındaki haberleri ve Kur'ân'ın nazım ve tertip (rasf) bakımından muciz oluşuyla onlara karşı delildir. Öyle ki onlar Kur'ân'ın insanın nazmı ve söz dizimi olmadığını biliyorlardı.”³¹² “Biz ona şiir belletmedik. Zaten ona yaraşmazdı. Bu, ancak Allah'tan bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır.” (36/Yâsîn, 69) âyeti için de Mâturîdî der ki: “Allah Hz. Muhammed'e şiir öğretmediğini, ancak şiirin bütün sebeplerini verdiğini bildirmiştir.”³¹³

Şimdi Mâturîdî'nin *Kitâbu't-Tevhîd*'inden de Kur'ân'ın dil ve üslup yönünden i'câzı hakkında söylediklerini nakledeyim: “Kur'ân'da Arapların dil ve edebiyat geleneğinin dışına çıkacak yeni icat edilmiş yabancı bir ifade yoktur. O, en mükemmel lafza ve en güzel kompozisyona sahiptir.”³¹⁴ “Kur'ân'ın yaratılanların gücünü aşan bir yapıt oluşunu yalnız edebî sanatlarda ustalığı olan, kelamın ana niteliklerini ve

³¹⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 59-60.

³¹¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVI, s. 152-153.

³¹² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XI, s. 131-132.

³¹³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XII, s. 105.

³¹⁴ el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 295.

çeşitlerini iyi bilen kavrayabilir.”³¹⁵ “Kur’ân kendine özgü nazmıyla şairlerin yapıtlarından, anlamlarıyla da kâhinlerin söylediklerinden yücedir.”³¹⁶

Her iki eserinden aktardıklarımızı değerlendirecek olursak müfessir, Kur’ân’ın dil ve üslup yönünden mucizevi olduğunu savunuyor. Söz dizimi, söz tertibi olarak Türkçe’mize çevirebileceğimiz, yakın anlamlı “nazım”, “rasf” ifadelerini kullanıyor. Tehaddî âyetlerinde dillerinin Hz. Muhammed’in diliyle aynı olduğuna dikkat çekiyor, aynı dili konuşanları çağırımlarını da eleştirmeden bir görüş olarak naklediyor. Allah’ın Hz. Muhammed’e şiir öğretmediğini, ancak şiirin tüm sebeplerini öğrettiğini savunuyor. Bu ifadesinden de Kur’ân’ın şiir olmayıp, şiirin üstünlüklerine sahip oluşu görüşünde olduğunu anlıyoruz. *Kitâbu’t-Tevhîd*’inde de Kur’ân’ın Arap dilinde olduğunu, en güzel söz ve kompozisyona sahip olduğunu, Kur’ân’ın eşsizliğini edebî bilgisi olanların anlayabileceğini, kendine özgü üslubuyla şairlerin sözlerinden üstün olduğunu ifade eder. Hatta müşriklerin Kur’ân’ın insanın nazım ve tertibinin ürünü olmadığını bildiklerini söyler. Bunların hepsi dil ve üslup yönünden i’câza örnektir. Anlıyoruz ki Mâturîdî tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Câhız (ö. 255/869) tarafından dillendirilen³¹⁷ ve günümüze kadar en çok kabul gören, dil ve üslup yönünden i’câzı savunmuş ve bu yöne çok önem vermiştir.

³¹⁵ el-Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 312.

³¹⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 316.

³¹⁷ Naim Döner, “İ’câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci”, *BÜİFD*, s. 83; Yusuf Şevki Yavuz, “İ’câzü'l-Kur’ân”, *DİA*, c. XLI, s. 404.

3.2.1.1. Mâturîdî'ye göre Kur'ân'ın lafızları Allah'a mı Hz. Muhammed'e mi aittir?

Mâturîdî, Kur'ân'ın manasını Allah'ın Hz. Muhammed'e ilham ettiği, Hz. Muhammed'in de kendi sözleriyle bunu ifade ettiği görüşünü sert bir şekilde reddeder, Kur'ân'ın hem lafız hem manasının Allah'a ait olduğunu savunur:

“*Onu çabuk almak için dilini kıpırdatma. Şüphesiz onu toplamak da okutmak da bizim üzerimizdedir.*” (75/Kıyâmet, 16-17) Müfessir: “Bu âyet Bâtınîlerin şu sözlerini çürütür: ‘Kur'ân Allah elçisine yazılmış, söz dizimli halde inmemiştir. Kalbine mana olarak inmiştir. O da kalbinde düzenlemiş ve diliyle yazmıştır. Böylece yazılmış olarak Kur'ân ortaya çıkmıştır. İnsanlar da Kur'ân'ın dengini yazmaktan âciz kalmıştır.’ Biz de diyoruz ki bu Kur'ân, Allah elçisine yazılı ve söz dizimi halinde indirilmiştir. Onun ifade edilışinde Hz. Muhammed'in payı yoktur. Sözümüzün doğruluğuna ‘*Onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma.*’ ilâhî beyanı işaret eder. Çünkü telif edilmiş eser, Hz. Muhammed'e ait olsaydı, indirilirken diliyle tekrar etmeye çalışması söz konusu olmazdı. Çünkü Kur'ân'ın o anda kalpteki hayal şeklinde olup, söze dönüşmeye ihtiyacı olurdu. Sonra kalpteki manadan yazılmış bir esere dönüşürdü. Ve böylece ona dilden ibareler gelirdi. Dille söylemek ancak yazılmış, manzum esere olur. Hz. Muhammed'e bu şekilde indiği sabittir.”³¹⁸ Müfessirimiz bu yorumlarında Hz. Muhammed'in, Kur'ân indirilirken ezberleme çabasını, lafızlarının Hz. Muhammed'e ait olamayacağına delil olarak gösteriyor. Yine Mâturîdî, bu âyetle “*Andolsun biz*

³¹⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVI, s. 298. “هذه الآية تنقض على الباطنية قولهم؛ لأن من قولهم: إن القرآن لم ينزل على رسول الله - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مؤلفا منظوما؛ بل أنزل على قلبه كالخيال، فصوره بقلبه، وألفه بلسانه؛ فأتى بتأليف، عجز الآخرون عن أن يولفوا مثله ونحن نقول: بل أنزل هذا القرآن مؤلفا منظوما على رسول الله - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، ولم يكن التأليف من فعله؛ والذي يدل على صحة مقالتنا قوله تعالى: (لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ)؛ لأن التأليف لو كان من فعله - عليه السلام - لكان لا يوجد منه تحريك اللسان وقتما نزل عليه؛ لأنه إذا كان كالخيال فهو يحتاج إلى أن يصوره في قلبه، ثم يصل إلى التأليف بعد التصوير، وتتأتى له العبارة باللسان، وإنما يقع التحريك من مؤلف منظوم؛ ثبت أنه أنزل هذا مؤلف منظوم.”

'Kur'ân'ı ona bir insan belletiyor.' dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kişinin dili farklıdır. Bu Kur'ân ise apaçık bir Arapça'dır." (16/Nahl, 103) âyetini ilişkilendirir ve şu açıklamaları yapar: "Bu âyet, kâfirlerin *'Kur'ân'ı filanca ona öğretti'* iddialarını çürütür. O kişinin dili gayr-i Arapça'dır. Kur'ân ise Arapça'dır. O kişi Hz. Muhammed'e nasıl öğretebilir? Eğer bu Kur'ân, indirilirken hayal gibi olsaydı bu suçlama geçerli olurdu. Çünkü Kur'ân'ı o yazıyor, Arap diliyle toparlar olurdu. Ve eğer yabancı dil biliyorsa Kur'ân'ı Arapça hayal ettikten sonra başka dille yazmayı da biliyor olurdu."³¹⁹

"Andolsun 'Ona elbette bir insan belletiyor.' dediklerinin biliyoruz. Kast ettikleri kişinin dili yabancısıdır. Kur'ân ise apaçık Arapça'dır." (16/Nahl, 103) Müfessir bu âyeti de Bâtînîlerin "Kur'ân'ı Hz. Muhammed diliyle yazdı. Allah Kur'ân'ı bu dille indirmedir." sözlerine karşı delil olarak kullanıyor. Ve ekliyor: "Çünkü onlara göre Allah elçisi yalan söylemiş oluyor."³²⁰ "Onu, uyaranlardan olsun diye yüreğine açık bir Arapça ile Rûhu'l-Emîn indirmiştir." (26/Şuarâ, 192-195) Yine Mâturîdî, bu âyetleri Bâtînîlerin bu görüşüne karşı delil olarak kullanmıştır.³²¹

Açıklamalarından anlıyoruz ki müfessirimize göre, âyetlerde Kur'ân'ın insan sözü olmadığı vurgulandığına göre Allah'ın Hz. Muhammed'e sadece manasını indirdiği, Resul'ün kendi cümleleriyle ifade ettiği görüşünü savunmak mümkün değildir. Yoksa Hz. Muhammed, bu âyetlerde Allah hakkında iftira etmiş oluyor.

"Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (12/Yûsuf, 2) Müfessir: "Allah Kur'ân'ı Arap diliyle indirdi. Ve biz levh-i mahfuz'da hangi dilde olduğunu bilmiyoruz. Ancak Allah Kur'ân'ı Arap diliyle indirdiğini haber vermiştir.

³¹⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVI, s. 298.

³²⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 195-196.

³²¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 337-338.

Bütün kitaplar da gönderilenlerin diliyle indirilmiştir. Başka bir dille değil.”³²² Bu tefsirinden de anlıyoruz ki müfessire göre, Kur’ân Allah’ın ezeli ilminde mevcuttur. Allah’ın bilgisini herhangi bir dille sınırlandıramayacağımız için “Levh-i mahfûz’da şu dildedir.” diyemeyiz. Ancak Allah, Kur’ân’ı Arapça indirdiğini kendi söylemiştir. Tüm kitapları da gönderildiği insanların diliyle indirmiştir. Allah’ın vahyi ile alakalı olarak müfessirin, vahy-i gayr-i metluv meselesine bakışına değinmek istiyorum:

“*Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku...*” (18/Kehf, 27) Müfessir: “Rabbinin kitabından maksat levh-i mahfûz olabilir. Yani sana Allah katında olan levh-i mahfûzdan metluv, gayr-i metluv vahyedilenleri tebliğ et. *Rabbinden sana indirileni duyur.*’ (5/Mâide, 67) âyetinde olduğu gibi... Bunlar peygamberimize metni okunan ve okunmayanından indirilenlerin hepsidir. Rabbinin kitabından maksat ona indirilen Kur’ân da olabilir.”³²³ Müfessire göre âyetten Kur’ân’ın da Kur’ân yanında manası Allah’a, sözleri Hz. Muhammed’e ait olan vahyin kastedilmesi de mümkündür. Ancak bizim dikkat çekeceğimiz husus müfessirin metni okunan ve okunmayan vahiyden bahsetmesi, bu konuyu kabul etmesidir. Hatta 16/Nahl, 89. âyetin tefsirinde “Kur’ân dışı vahiy, meleğin diliyle, rüyayla, ilham, bunun hakkında düşünmek veya Allah’ın açıkladıklarıyla istidlalle olabilir.” diyor.³²⁴ Buna göre Mâturîdî, Hz. Muhammed’e manaen vahyolunan, Hz. Muhammed’ce lafızlandırılmış vahyi kabul ediyor. Kur’ân’ı ise hem manaen hem lafzen Allah’a ait görüyor. Dolayısıyla Kur’ân’ın lafzını Hz. Muhammed’e ait olarak görmesi söz konusu değildir.

³²² el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 268. “أنزله بلسان العرب، ولا ندري بأى لسان كان في اللوح المحفوظ،”

أنه أخبر أنه أنزله بلسان العرب، وهكذا كل كتاب أنزل إنما أنزل بلسان المنزل عليهم، لم ينزل بغير لسانهم.”

³²³ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IX, s. 44-45. “يحتمل: (مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ): اللوح المحفوظ، أي: بلغ ما أوحى إليك “

من اللوح الذي عند الله من متلو وغير متلو؛ كقوله: (بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ)، وهو جميع ما أنزل إليه من

المتلو وغير المتلو ويحتمل: (مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ): الكتاب الذي أنزل عليه، وهو القرآن.”

³²⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 171-175. “منها ما يقع بمعونة الوحي من غير الكتاب على اختلاف وجوه “

الوحي من إرسال على لسان ملك، أو رؤيا، أو إلهام أو التأمل في ذلك، أو الاستدلال بما قد أوضحه.”

3.2.1.2. Kur'ân'ın Arapça'dan Farklı Dillerde Okunması

“Onu başka dille Kur'ân yapsaydık, ‘Âyetleri açıklamalı değil miydi? Araba farklı dille söylenir mi?’ derlerdi...” (41/Fussilet, 44) Mâturîdî: “Bu âyet gösteriyor ki Allah eğer Arapça'dan başka bir dille de indirseydi yine Kur'ân olurdu. Dil farklılığı onu değiştirmez, Kur'ân olmasını engellemez. Allah bilir bu Ebû Hanîfe'nin şu görüşüne delil olur: Namazda Farsça okunsa caizdir.”³²⁵

“Bu hükümler ilk sayfalarda, İbrâhîm ve Mûsâ'nın sayfalarında mevcuttur.” (87/A'lâ, 18-19) Mâturîdî, bu âyeti de İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe'nin namazda Farsça okunabilmesinin cevazına dair görüşüne delil olarak gösterir. Çünkü ona göre bu âyet gösterir ki dillerin farklılığı, eşyanın hakikatini değiştirmez.³²⁶

“Ey Ehl-i Kitâb... size gelenleri doğrulamak için indirdiğimize inanın.” (4/Nisâ, 47) Müfessir: “Burada Ebû Hanîfe'nin namazın Farsça kılınabilmesi cevazına delil vardır. Çünkü nazım ve dilin değişmesi, anlam ve ahkâmın da değişmesini gerektirmez. Zira Allah, Kur'ân'ın, onların kitaplarıyla uyumlu olduğunu söylemiştir...”³²⁷

Bu izahlarından anlıyoruz ki Mâturîdî reyciliğini ortaya koyarak Allah'ın, dilerse Kur'ân'ı Arapça'dan farklı dille de indirmeye kadir olduğunu, dillerin değişmesinin varlıkların gerçeğini, anlam ve hükümlerini değiştirmediğini savunur. Buna göre de Ebû Hanîfe'nin namazda Farsça kıraat cevazını mantıklı bulur.

³²⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIII, s. 146.

”وفي هذه الآية دلالة على أنه لو أنزله بلسان العجم لكان قرآنا، وأن اختلاف اللسان لا يغيره ولا يحوله عن أن يكون قرآنا - والله أعلم - فيكون دليلا لقول أبي حنيفة رحمه الله إنه إذا قرأ بالفارسية في صلاته يجوز.“

³²⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVII, s. 175. “(إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى. صُحُفِ“

إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى) دلالة أن اختلاف الألسن لا يغير الأشياء عن حقائقها؛ لأن الله - تعالى - شهد بكون هذا في الصحف الأولى؛ وليس في الصحف الأولى بهذا اللسان؛ فيكون فيه حجة لأبي حنيفة - رحمه الله - في تجويز القراءة بالفارسية، والله أعلم.“

³²⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 256-257. “حيث أجاز الصلاة - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - حيث أجاز الصلاة“

بالقراءة بالفارسية؛ لأن تغير النظم واختلاف اللسان لم يوجب تغير المعاني واختلاف الأحكام، حيث أخبر - عَزَّ وَجَلَّ - أنه موافق لما معهم، وهو في اللسان والنظم مختلف، والمعنى موافق.“

Tezin girişinde değindiğimiz gibi Talip Özdeş, Mâturîdî'nin tefsir metodolojisine dair tezinde i'câz anlayışına kısaca değinmiş, 6 sayfalık bir bölüm ayırmıştır. Özdeş, Mâturîdî'nin Kur'ân'ı akli mucize, mutlak, değişmez gördüğünü ifade eder. Kur'ân'ın i'câz yönleri olarak da fesahat ve belagat yönüyle yani lafız yönünden muciz oluşu, kendi içinde ve önceki kitaplarla tutarlılığı, Ehl-i Kitâb'ın gizlediklerini ve kıyamete kadar sürececek ruh hâllerini haber vermesi, gelecekle ilgili müminlere müjdeli haberleri, Hz. Muhammed'in ümmiliğine rağmen geçmiş ümmet ve peygamberlere dair haberleri, gaybî meseleleri, ahkâmı açıklaması, müşrik ve münafıkların sırlarını haber vermesi olarak kabul ettiğini açıklar. Ve Mâturîdî'nin i'câz konusunda fikirlerini tefsirine yaydığını, yer yer dolaylı olarak temas ettiğini söyler.³²⁸ Biz tezimizde Mâturîdî'nin bu yönlerden başka i'câz yönleri ile ilişkilendirilebilecek görüşlerini tespit ettik. Ve bunları sonraki konu başlıklarında açıklayacağız.

Talip Özdeş Mâturîdî'nin i'câz yönlerini açıkladıktan sonra onun dilden çok mana yönüne vurgu yaptığını söylemiştir.³²⁹ Ve namaz kılariken Kur'ân'ın Farsça kıraatiyle alakalı Ebû Hanîfe'nin cevazını onaylamasına dair, bizim de naklettiğimiz açıklamaları aktarır ve değerlendirir. Ona göre Mâturîdî'nin bu konuda tam kanaatinin olduğunu tespit etmek zordur. Çünkü aynı Mâturîdî, Kur'ân'ı mutlak ve aşkın olarak görür, tefsir-tevil ayrımı yapar, insanların yaptığı yorumları tevil olarak görür, kesin doğru olarak görmez.³³⁰ Dolayısıyla namazda kıraatle ilgili bir ruhsatı, tercümeyle Kur'ân'ın yerine geçirdiği şekilde anlayamayız.³³¹ Bizim konu hakkında değerlendirmemize gelince Mâturîdî, i'câzını savunduğu gibi, Kur'ân'ın lafzının

³²⁸ Talip Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı*, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi, dñş. Ahmet Coşkun, Kayseri, 1997, s. 238-240.

³²⁹ Talip Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı*, s. 240.

³³⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 3-4.

³³¹ Talip Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı*, s. 242.

Allah'tan geldiğini ısrarla savunur ve Hz. Muhammed'e ait olduğunu görüşünü reddeder. Bununla birlikte namazda Kur'an'ın Arapça'dan farklı bir dille de okunabileceği, dillerin değişmesinin eşyanın hakikatini de, hükümleri de değiştirmedeği görüşlerini, onun reyciliğine bağlıyoruz. Namazda Arapça dışında kıraat bir emir veya teşvik değil, cevazdır. Ve müfessirin bu görüşündeki asıl gaye anladığımız kadarıyla namazda farklı dilde okumak değil, Allah'ın farklı dillerde gönderdiği kitapları arasındaki uyumu, farklı lafızların aynı manayı ifade edebileceği, Allah'ın Kur'an'ı farklı dillerde indirebilme kudreti ve dillerin de buna uygun oluşudur. Bu sebeplerden dolayı Mâturîdî, Kur'an'ın namazda Arapça dışı kıraatini mümkün görür. Yine kanaatimizce Mâturîdî'nin bu cevazını ve ileride aktaracağımız üzere Kur'an'ın ahkâmı, gaybî haberleri, mantıklı delilleri ve tutarlılığı hakkında söylediklerinin dil yönü için söylediklerinden daha fazla oluşunu ön plana çıkararak Kur'an'ın lafzına önem vermediği sonucuna varmak doğru değildir. Mâturîdî lafza da manaya da önem vermiştir. Eğer müfessirimizin lafza pek önem vermediğini söylersek Kur'an'ın Arap diliyle, nazmı ile meydana okuduğu görüşünü, levh-i mahfûz'daki dilini bilmesek de Allah'ın Arapça indirdiğini bildiğimiz yönündeki açıklamalarını, Kur'an'ın sabit, değişmez olduğunu görüşünü, Kur'an'ın manasının Allah'a, lafızlarının Hz. Muhammed'e ait olduğu fikrine sert bir şekilde cevap vermesini hiçbir yere koyamayız. Aynı şekilde manaya önem vermediğini söylersek az önce belirttiğimiz hususları göz ardı etmiş oluruz. Yalnız Mâturîdî'nin değil hangi âlimin bir kısım açıklamalarını ortaya çıkarıp, bir kısım açıklamalarını gizlersek yanlış sonuçlara varırız. Elimizdeki bu verilerle vardığımız sonuç Mâturîdî'nin Kur'an'ın lafzına da manasına da önem verdiği, bununla birlikte manasına daha çok önem verdiğiidir.

3.2.2. Mâturîdî Tefsirinde Telif Yönünden İ'câz

Mâturîdî 4/Nisâ, 82. âyetin tefsirinde Kur'ân'ın çelişkiler içermediğini,³³² Kur'ân'ın inişinin uzun zaman aralıklarında, peyderpey olmasına rağmen ihtilaf içermediğini,³³³ “Onu dosdoğru olarak indirdi.” (18/Kehf, 2) âyetinin tefsirinde dosdoğru (kayyim) kelimesi için uyumlu (muvâfık) açıklamasını yapar. Ve devam eder: “Bir kısmı diğeriyle uyumlu, başı sonuyla uyumlu.”³³⁴ 72/Cin, 1. âyette “*hayrete düşüren bir Kur'ân*” için telif ve nazım güzelliği yorumunun mümkün olduğunu söyler.³³⁵

Kitâbu't-Tevhîd'inde de Mâturîdî, Kur'ân'ın 20 küsur yıl içinde parça parça indirilmesiyle birlikte tamamının bir nazımda olmadığını söyler ve ekler: “Buna rağmen birbiriyle uyum içindedir. Kur'ân gibi bir metin, yaratılmışlara ait olma ihtimalini taşıyorsa, yaratılmışların tabiatı gereği olarak onun herhangi bir yerinde bir tutarsızlık bulunurdu.”³³⁶

Naklettiğimiz açıklamalarında görüyoruz ki müfessir, Kur'ân'ı tutarlı, bir kısmı bir kısmıyla uyumlu, başı sonuyla uyumlu, telif güzelliği olan bir kitap olarak kabul ediyor. Bununla beraber Kur'ân'ın telif yönünden i'câzı, birinci bölümde de açıkladığımız üzere âyetlerin, surelerin insicamı, tenasübü ile de alakalıdır. Tenâsübü'l-Kur'ân, Kur'ân'da birbirini izleyen söz ve tümceler veya peş peşe aktarılan olaylar arasındaki bağlantı ve uyumdur. Aynı sure içindeki âyetler, sure başları ve sonları, önceki ve sonraki surelerin baş ve sonlarının mana uyumu, ilk sure ile son sure arasında irtibat ve münasebet bu ilmin içerisinde.³³⁷ Tenasüp konusundan ilk söz eden Ebû

³³² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 348-350.

³³³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XII, s. 324.

³³⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 10.

³³⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVI, s. 152-153. “*وحسن تأليفه ونظمه.*”

³³⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 298. “*ما خرج كله على وزن واحد من النظم، على موافقة بعضه بعضا.*”

³³⁷ Okumuş, “*Ulâmu'l-Kur'ân*”, s. 414-415.

Bekr en-Nîsâbûrî'dir³³⁸ (ö. 324/936) ve günümüze kadar gelen bu görüşü savunanlar da eleştirenler de olmuştur. Mâturîdî'de bu denli bir tenasüp vurgusunu tespit edememekle birlikte Kur'ân'ın birbiriyle, başının sonuyla muvafakatı, telif güzelliği, insan telifi olmayışı ifadelerine rastladık. Özetle müfessir tefsirinde Kur'ân'ın telif güzelliğini savunuyor. *Kitâbu't-Tevhîd*'inde ise Kur'ân'ın mucizeviliğini anlatırken bir nazımda olmadığını, ancak birbiriyle muvafık olduğunu söylüyor. Çalışmamızda Kur'ân'ın telif yönünden i'câzına Mâturîdî'den sonra ilk defa Bâkîllânî'de (ö. 403/1013) rastladık.³³⁹ Bâkîllânî'den 70 yıl önce vefat eden müfessirimiz bu i'câz yönüne az da olsa değinmiştir.

3.2.3. Mâturîdî Tefsirinde İçerik Yönünden İ'câz

Bu konuda müfessirin açıklamalarını Kur'ân'ın içeriğinin kendi içinde tutarlılığı ve diğer kitaplarla uyumu şeklinde ayrı alt başlıklarda ele alacağız. Çünkü müfessirimiz, Kur'ân'ın ihtilaf içermemesini hem kendi içindeki, hem de diğer kitaplarla uyumu olarak anlıyor. Sonra müfessirin diğer kitapların tahrifi hakkında açıklamalarını aktaracağız.

3.2.3.1. Kur'ân'ın Kendi İçinde Tutarlılığı

“Artık Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? O, Allah'tan başkasından gelseydi onda birçok tutarsızlık bulurlardı.” (4/Nisâ, 82) Müfessir: “Eğer bu âyetin hükmü, zahirine göre olsaydı, Kur'ân tutarsız olurdu. Çünkü Allah buyurdu ki: *'Allah ve âhiret gününe inananlar, kendilerini mal ve canlarıyla cihat etmekten muaf tutman için senden izin istemezler.'* (9/Tevbe, 44) Bir âyette ise *'Senden izin isteyenler, işte onlar Allah ve elçisine hakkıyla inananlardır.'* (24/Nûr, 62) Eğer anlam, zahirî olsaydı çelişkili olurdu. Yine *'Koca eşini bir daha boşarsa, sonrasında kadın, kendisini*

³³⁸ es-Suyûtî, el-İtkân, s. 1837.

³³⁹ el-Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 35.

boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz.’ (2/Bakara, 230) Âyetin devamında ise Allah şöyle buyurmuştur: *‘Tekrar evliliğe dönmelerinde bir sakınca yoktur.’* (2/Bakara, 230) Birincide yasaklama, ikincide mübah kılma vardır. Eğer anlam zahirî olsaydı tutarsızlık söz konusu olurdu. Böylece ehl-i inkâr, Kur’ân’ın Rahmân’ın katından olmadığına en kolay yoldan söz bulurlardı. Çünkü Allah Kur’ân’ın çelişkisizliğini bu âyette kendi nitelmiştir. Yine Allah şöyle buyurmuştur: *‘Batıl, onun ne önünden yaklaşır, ne arkasından.’* (41/Fussilet, 42), *‘Biz onu koruyacağız.’* (15/Hicr, 9) Ve çok zaman hükmün, anlamın zahirinden farklı olduğu görülür. Sözün akışının dışında, genel ve özelden anlamlar olabilir. Böylece anlam öyle değildir de lafzın içine konulmuştur. Buna da tefekkür edilmeden ulaşılamaz. Allah da kapsamı anlaşılın ve bilinsin diye tefekküre özendirmiştir.”³⁴⁰ Açıklamalarından Mâturîdî’nin Kur’ân’ı doğru anlamak için bağlamına, söylenme ortamına dikkat etmek gerektiği görüşünde olduğunu anlıyoruz. Ona göre bazen Kur’ân’ın sözlerindeki ilk anlam değil, sözün içine konulmuş genel ve özel anlamlar kastedilmiş olabilir. Bu da düşünerek anlaşılabilir ki Allah düşünmeye özendirmiştir.

Müfessir 4/Nisâ, 82. âyetin tefsirine devam eder: “Bu âyetin iki ihtimali de vardır. Birincisi eğer bu Kur’ân Allah’tan başkası tarafından gönderilmiş olsaydı, Hz. Peygamber’in haberleriyle uyuşmazdı. Çünkü gaipten haber verme iddiasında olan kâhinlerin haberleri tutarlı olmaz. Hz. Muhammed’in verdiği haberler, diğerlerine uygun olunca Allah’tan gelen bilgi olduğunu göstermiştir. İkincisi onların şu sözleri: *‘Bu uydurmadan başka bir şey değildir.’* (38/Sâd, 7), *‘Bu ancak yalandır.’* (34/Sebe, 43) vb... Allah haber verdi ki: Eğer Allah’tan başkasından olsaydı onların kitaplarına uymazdı. Bu Kur’ân, diğer kitaplardaki bilgilerle uyumlu olunca, onun Allah’tan geldiği ortaya çıktı. Diğer bir ihtimal: Kur’ân, Hz. Muhammed’e çeşitli ve uzun zaman aralıklarında inmiştir. Eğer Allah’tan başkasından olsaydı çelişkiler çıkardı, birbirine

³⁴⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. III, s. 348-350.

aykırı şeyler olurdu. Çünkü bilge bir insan bile farklı zamanlarda konuştuğunda birbirini tutmayan ifadeleri olur. Ancak Allah'ın sözlerine başvurursa durum farklıdır. O zaman çelişki olmaz. Kur'ân-ı Kerîm, farklı zamanlarda tutarsızlıklardan arınmış olunca Allah katından geldiği anlaşılır.”³⁴¹ Bu açıklamalarından da anlıyoruz ki Mâturîdî'ye göre âyet, Kur'ân ve Hz. Muhammed'in sözlerinin uyumunu, Kur'ân'ın önceki kitaplarla uyumunu veya Kur'ân'ın kendi iç uyumunu da kastedebilir.

Müfessire göre 4/Nisâ, 82. âyette inkârcılara karşı delil vardır. “Çünkü ihtilaf bulsalardı ortaya koyarlardı. Bir de Allah'ın ‘*Onun dengi bir sure getirin.*’ sözü vardır. Güç yetirseydiler getirirlerdi. Bu da onların Kur'ân'ın dengi sureyi getirme gücüne sahip olmadıklarını kanıtlar. Eğer Kur'ân, dedikleri gibi insan sözü olsaydı onun benzerini de getirirlerdi. Çünkü onlar da insan. İşte böylece Kur'ân'ın Allah sözü oluşü ortaya çıkar.”³⁴² Yine müfessir burada inkârcıların Kur'ân'dan çelişki bulup getirememelerinin Kur'ân'ın Allah sözü olduğuna işaret ettiğini söylüyor.

İmam Mâturîdî, bu âyetin Kur'ân'ın Allah sözü olduğuna delil olmasına dair yorumlara devam eder: “Bu âyetin kapsadığı bir durum da şudur: Allah, Kur'ân'da ihtilaf olmamasını onun kendinden geldiğine delil kılmıştır. Çünkü Allah bildirmiştir ki: Yarattıklarından hiçbiri onun gibi çelişkisiz bir eser meydana getirme gücüne sahip değildir. Ancak sadıkların Allah'tan işitme yoluyla haber vermeleri başkadır. İhtilafın reddiyle, kâhinlerin sözleri de reddedilmiştir. Çünkü kâhinlerin sözleri de tutarsız olur. İnsanların öğretileri, öncekilerin masalları, sihir ve benzeri de tutarsızdır. Çünkü bunların hepsi ihtilaf içerir. Ve burada bir kelimenin sözlük anlamıyla delil olması yasaklanmıştır. Çünkü bu durumda çok uyuşmazlıklar olur. Eğer bu yolla hüküm çıkarılırsa uyuşmazlık meydana gelir... Sonra Kur'ân'ın tutarlılığı konusunda hükümler, hadler, emir ve yasakların kastedilmesi de mümkündür. Ve bu, nesih, husûs ve umumun çelişkisizliğini gerektirir. Yine haberlerin, vaat ve tehditlerin ve benzerinin

³⁴¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 350-351.

³⁴² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 352.

de olması mümkündür. Haberlerle şunu açıklıyorum: Gaip, münafıkların şirki, işlerin kaynağı ve bunun gibi konularda Allah'ın verdiği bilgilerdir.”³⁴³ Bu açıklamalarında müfessirimiz yaratılanların çelişkisiz eser meydana getiremeyeceğini, kâhinlerin sözlerinin, masalların, sihir vb. şeylerin ihtilaf içerdiğini, Kur'ân'ın ise tutarlı kitap oluşunu savunuyor. Kur'ân'ın tutarlılığı konusunda ahkâm, hadler, emir ve yasakların, neshin, hâs ve âmin, vaat ve tehditlerin, gaip haberlerinin çelişmediğini de savunur.

“Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu bir kitap olarak indirdi.” (39/Zümer, 23) Mâturîdî: “Buradaki ‘uyumlu’ kelimesi, çelişki olmaması anlamına gelir. İnsanların söz ve kitaplarında birbirini tutmayan ifadeler olur, özellikle uzun bir süre geçince... ‘Kur'ân'ı gereği gibi...’ (4/Nisâ, 82) âyetinde de belirtildiği gibi... Kur'ân'ın inişinin uzun zaman aralıklarında, aşama aşama olmasına rağmen uyumlu olması, onun Allah'tan olduğuna işaret eder.”³⁴⁴

“Allah'a hamdolsun, kuluna kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı. Onu dosdoğru (kayyim) indirdi...” (18/Kehf, 1-2) “Bazıları da kayyimin ‘dosdoğru’ (مستقيم) anlamına geldiğini söylemiştir. ‘Dosdoğru’nun anlamı uyumludur. Yani bir kısmı diğeriyle uyumlu, başı ve sonu uyumlu olmasıdır. Yani Kur'ân tutarsız olarak ortaya çıkmamıştır... Eğer kâfirlerin dediği gibi Allah'tan başkasından gelseydi birbirini tutmazdı. Mademki tutarsızlık yoktur, onun Allah katından indiği ortaya çıkar. Şayet zahircilerin anlayışı gibi olsaydı dosdoğru olamazdı. Aksine çelişkili olurdu. Çünkü onlar âyetlerin genel anlamını ve zahirini esas alıyorlar, sonra bir delille tahsis ediyorlar. Bu ise ihtilaflıdır. Aslında hangi yorumlara göre olursa olsun Kur'ân dosdoğrudur.”³⁴⁵ Burada da müfessir, Kur'ân'ın sadece zahir manasının alınıp, maksadının düşünülmediğinde âyetler arasında çelişki görülebileceğini ifade eder. Bu, zahircilerin anlayışının yanlışlığını gösterir.

³⁴³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 352-353.

³⁴⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XII, s. 324.

³⁴⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 10.

Kitâbu't-Tevhîd'de Mâturîdî, önceden aktardığımız üzere konu ile alakalı Kur'ân'ın 20 küsur yıl içinde parça parça indirilmiş ve onun tamamı bir nazma da bağlı olmamasına rağmen uyumlu olduğunu söyler. Kur'ân gibi bir metnin, yaratılmışlara ait olma ihtimalini taşımış olması durumunda, onun herhangi bir yerinde bir tutarsızlığın bulunmasının, yaratılmışların tabiatı gereği olduğunu savunur.³⁴⁶ Bu açıklamalarından müfessirin tehadî âyetlerine tefsirlerinde Kur'ân'ın mucizevi yönlerinden olduğunu söylememekle birlikte Kur'ân'ın kendi içinde tutarsızlık içermemesini Allah sözü olduğuna delil olarak kabul eder. Vefatından 100 yıl önce ilk eseri ortaya çıkan Kur'ân'ın tutarlılığı meselesine Mâturîdî'nin tefsirinde çok önem verdiği, çelişki içermemesinin nasıllığını açıkladığını tespit ettik.

3.2.3.2. Kur'ân'ın Diğer Kitaplarla Uyumu

"Bu Kur'ân Allah'tandır. Başkasınca uydurulmuş değildir. Ancak kendinden öncekini doğrular ve o Kitâb'ı açıklar. Âlemlerin Rabbinden geldiğinden şüphe yoktur." (10/Yûnus, 37)

Mâturîdî, bu âyetle aynı surenin 15 ve 16. âyetlerini ilişkilendirir. Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in uydurduğunu öne süren Kureyş kâfirlerine cevap olarak bu âyetin indirildiği görüşünü nakleder.³⁴⁷ Ve devam eder: *"'Bu Kur'ân Allah'tandır. Başkasınca uydurulmuş değildir.'* âyeti iki anlama gelir. Birincisi: Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması imkânsızdır. Çünkü beşer gücünü aşar. Özünde bu iş mümkün değildir. İkincisi: Ondaki hikmet ve doğruluk, onun Allah'tan geldiğine işaret eder. Çünkü başkalarının sözlerinde mantıksızlık, yalan ve ihtilaf bulunması mümkündür. *'Ancak kendinden öncekini doğrular.'* âyeti bu Kur'ân, önceki kitapları onaylar demektir. Eğer Hz. Muhammed Kur'ân'ı kendi uydursaydı, önceki kitaplarla çelişirdi. Çünkü Hz. Muhammed, önceki kitapların dilini bilmiyordu. Onları bilenden

³⁴⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 298.

³⁴⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 55.

öğrenmediği konusunda ihtilaf da yoktur. Kur'ân, önceki kitapları onaylamakta ve onlara uygunluk arz etmektedir. İşte bu da Allah'tan geldiğine işaret eder. Şu âyette denildiği gibi: *'Sen daha önce bir kitap okumuyordun, elinle de yazmıyordun.'* (29/Ankebût, 48) *'O Kitâb'ı açıklar. Âlemlerin Rabbinden geldiğinden şüphe yoktur.'* (10/Yûnus, 37) "Denildi ki Kur'ân'da önceki kitaplara dair açıklama vardır. Sözlere farklı da olsa hikmette, doğrulukta apaçıktır ve öncekilerle de uyumludur. Kitâb'ı açıklaması, insanların lehine ve aleyhine olanı açıklamasıdır. Şöyle de denilebilir: Açıklama Allah'a aittir, başkasına değil..."³⁴⁸

Mâturîdî, Kur'ân'da çelişkiyi reddeden 4/Nisâ, 82. âyetinin bir ihtimalinin de Kur'ân'ın onların kitaplarına uyumu olduğunu söyler. Ona göre Kur'ân, diğer kitaplardaki bilgilerle uyumlu olunca, onun Allah'tan geldiği ortaya çıkmış oluyor.³⁴⁹

"Biz Nûh'a ve ondan sonraki elçilere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a ve Yakûb'a, torunlara, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik." (4/Nisâ, 163) Mâturîdî: "Yani sana indirilenle diğer peygamberlere indirilenler ihtilaf etmez."³⁵⁰

"Önceki kitapları onaylayan Hak Kitâb'ı sana indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirmişti..." (3/Âli İmrân, 3) Müfessir: *"Öncekileri tasdik eden'* Yani önceki semâvî kitaplara uygun, farklı olmayan. Bunda Hz. Muhammed'in elçiliğine delil vardır. Çünkü o, bu kitaplara uyumlu olduğunu, farklılığın olmadığını haber vermiştir. Eğer önceki kitaplara ihtilaf olsaydı insanlar, ihtilafı açıklamak zorunda kalırdı. Mademki böyle olmadı, Kur'ân'ın Allah'tan, Hz. Muhammed'in de Allah'ın peygamberi olduğunu anladılar. Ancak büyüklendiler ve inat ettiler."³⁵¹ Müfessirimize göre eğer Kur'ân ve

³⁴⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 67-68.

³⁴⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 350-351.

³⁵⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IV, s. 108.

³⁵¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. II, s. 241.

önceki kitaplarda ihtilaflar olsaydı, insanların bu ihtilafları açıklaması gerekirdi. Böyle olmadığına göre Kur’ân’ın Allah sözü olduğu bellidir.

“Onun önünden, ardından batıl gelmez. O, hikmetli, çok övülen Allah’tan indirilmiştir.” (41/Fussilet, 42) Müfessir: “Bazı tevil ehli dedi ki: Yani Kur’ân’ın sonrasında da öncesinde de onu yalanlayan, onu çürüten bir kitap inmez. Bilakis önceki kitaplara uygun çıkar.”³⁵²

“Bu Kitâb’ı sana sırf ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve inanan bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.” (16/Nahl, 64) Mâturîdî: “Bazıları hakkında ihtilafa düştükleri şey için önceki kitaplar demiştir. Çünkü onlar kitapları hakkında ihtilaf etmiştir. Bir kısmı değiştirmiş, bir kısmı tahrif etmiştir. Bu âyette Allah bilir kitapları kastedilmiştir. Çünkü bu kitabı Allah, kitaplarını onaylamak ve doğruyu yanlıştan ayırmak için indirmiştir. Bu kitap, kendi kitaplarında ayrılığa düştükleri konuları onlara açıklar. Bazıları da ihtilaf etikleri hakkında resuller, dinler ve Hz. Muhammed’e indirilen kitap demişlerdir. Onlar bunların hepsinde ayrılığa düşmüşlerdir. Allah Hz. Muhammed’e indirilen kitapla ayrılığa düştüğü bütün hususları açıkladı.”³⁵³ Açıklamalarını aktardığımız her iki âyetin tefsirinde de müfessir, Kur’ân’da önceki kitapları onaylama ve o kitaplara inananların ihtilaflarını açıklama görevi olduğunu savunur. Müfessire göre Ehl-i Kitâb resuller, dinler ve Kur’ân konusunda ayrılığa düşmüşlerdir.

“Ey Ehl-i Kitâb... size gelenleri doğrulamak için indirdiğimize inanın.” (4/Nisâ, 47) Mâturîdî: “‘Size gelenleri doğrulamak için’ ifadesi sizin kitaplarınızla nazım ve dil bakımından değil, içerilen anlamlar ve hükümler bakımından uyumlu demektir. Çünkü malum olduğu üzere onların kitapları söz dizimi ve dilsel olarak Kur’ân’dan farklıdır. Allah’ın diğer kitapları da söz dizimi ve dil bakımından farklı da olsa anlam ve hüküm yönünden uyumludur. Bu durum, hepsinin Allah katından geldiğine işaret eder... ‘Size

³⁵² el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XIII, s. 141.

³⁵³ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 134.

gelenleri doğrulamak üzere’ ifadesinin Kur’ân’ın özellikleri, güzellikleri, nübüvvet konuları, gönderilişi ve bunun zamanını kastetmesi de mümkündür... Onlar Hz. Muhammed’e inanıyorlardı. Kitaplarında onu buluyorlardı. Allah buyuruyor ki: Doğru yoldan saptığınız yazılmadan, şaşkınlara dönmeden, bildiklerinizi bilmez duruma gelmeden, Hz. Muhammed’e olan inancınızı gerçekleştirin!”³⁵⁴ Müfessir burada da Kur’ân ve diğer kitapların nazım ve dilsel özellikler bakımından farklı, anlam, ahkâm bakımından uyumlu olduğunu, önceki kitaplara inananların aslında Hz. Muhammed’in elçiliğini bildiğini söylüyor.

“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları Resul’e, o ümmi peygambere uyan kimseler...” (7/A’râf, 157) Müfessir: “Onlar Tevrat’ı ve İncil’i getirip de ‘Söylediklerini Tevrat ve İncil’de bulamıyoruz.’ demediler. Bu, Hz. Muhammed’i öylece bulduklarını gösterir.”³⁵⁵

“Dediler ki: Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ’dan sonra indirilen, önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.” (46/Ahkâf, 30) Müfessir: “Mümkündür ki onlara kitaplarında bu kitabı dinlemeleri ve onunla amel etmeleri emredilmiştir.”³⁵⁶

“Biz ona şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı. Bu, ancak Allah’tan bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır.” (36/Yâsîn, 69) Bu âyet için müfessir şu yorumun da yapılabileceğini söyler: “Ehl-i Kitâb’a unuttuklarını, kendi kitaplarında Hz. Muhammed’in özelliklerini, yapıp yapmamaları gereken fiilleri hatırlatır.”³⁵⁷

“Elinizdekini onaylayıcı olarak indirdiğime inanın. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın, yalnız benden korkun.” (2/Bakara, 41) Müfessir: “Yani sizin kitaplarınızla, Tevrat, İncil ve diğerleriyle uyumludur. Onlar

³⁵⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. III, s. 256-257.

³⁵⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VI, s. 80.

أُولَئِكَ لَمْ يَأْتُوا بِالْتَّوْرَةِ، وَالْإِنْجِيلِ فَيَقُولُوا: لَا نَجِدُ مَا تَذَكَّرُ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ؛ دَلُّ ذَلِكَ مِنْهُمْ عَلَى أَنَّهُمْ وَجَدُوهُ كَذَلِكَ.

³⁵⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XIII, s. 376.

³⁵⁷ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XII, s.106.

kitaplarıyla Kur'ân'ın uyumlu olduğunu biliyorlardı. Çünkü Kur'ân'ı, kitaplarıyla bir araya getirmeye ve karşılaştırmaya kalkışmadılar. '*Tasdik eden*' sözü uygunluğu ifade eder. Kâfirlerden Sâbiîler adlı grubun şu söyledikleri gibi değildir: 'İncil kolaylıklar, Tevrat ise zorluklar getirmiştir.'. Onlar kitabın hem kolaylıklar hem zorluklar içerebileceğini kabul etmiyorlar. Allah, '*tasdik eden*' demiştir. Yani kitaplara uygun... Kolaylıklar da zorluklar da içeren bütün kitaplar bir Allah'tan gelmiştir. Bunda şüphe yoktur. Çünkü Allah bir şeyi birine yasaklar, birine emreder; bir vakit yasaklar, bir vakit emreder. Bunda hikmetten çıkma söz konusu değildir. Hikmetten çıkma, aynı zaman ve durumda bir şeyi hem emretmek hem yasaklamaktır. Yine bu âyette neshedilenle neshedenin aykırı değil uyumlu olduğuna işaret vardır. Çünkü onların kitaplarındaki bazı hükümler ve şeriatler bizim için neshedilmiştir. Eğer bunlarda aykırılık olsaydı, kitap ehlinde buna dair söz çıkardı."³⁵⁸

2/Bakara, 41. âyete yaptığı açıklamalarında görüyoruz ki Mâturîdî, Kur'ân'ın önceki kitapları onaylayıcılığı sözüne karşı, Ehl-i Kitâb'ın kitaplarını getirip karşılaştırmalarının Kur'ân'ın diğer kitaplara uyumuna delil gösteriyor. Ayrıca Mâturîdî, bir kitabın hem zor hem kolay emirler içermesini kabul etmeyen Sâbiîlere cevap verir. Ona göre Allah'ın kişi, durum ve zamana göre aynı şeyi farklı zamanlarda yasaklaması ve emretmesinde yani nesihte hikmetsizlik yoktur. Aynı zaman ve durumda hem yasaklayıp hem emretmek hikmetsizlik olurdu.

"...İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır..." (48/Feth, 29) Mâturîdî: "Allah, Kur'ân'da olduğu gibi önceki kitaplarda da müminlerin üstün vasıfları olduğunu söylemiştir. Ehl-i Kitâb'dan kimse de 'Bu kitaplarda Müslümanların özellikleri yoktur.' dememiştir."³⁵⁹ Burada da müfessir, 2/Bakara, 41. âyetin tefsirinde

³⁵⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 111-112.

³⁵⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 51.

olduğu gibi Kur’ân ve diğer kitapların uyumunu tarihsel olarak ortaya koymaya çalışıyor. Kitap ehlinin Kur’ân ve kitaplarının uyumuna, Hz. Muhammed’in o kitaplarda geçmesine itiraz etmemelerini Kur’ân ve diğer kitapların uyumuna delil olarak gösteriyor.

3.2.3.3. Ehl-i Kitâb’ın Kitaplarını Tahrif Etmeleri

“...Ey Ehl-i Kitâb! Elçimiz size Kitâb’dan gizlediğiniz birçok şeyi açıklamak için geldi.” (5/Mâide, 14-15) Mâturîdî: “Gizledikleri şey muhtemelen şer’î ahkâmıdır. Yine Hz. Muhammed’in üstün sıfatlarına dair kitapta olanları gizlemiş olmaları da mümkündür.”³⁶⁰

“Tevrat’ı, İncil’i ve Rablerinden kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından yiyeceklerdi...” (6/Mâide, 66) Müfessir: “Bu âyet iki şekilde anlaşılabilir. Mümkündür ki Tevrat ve İncil’de olanlara göre ve onlara indirilen Kur’ân’a göre amel etselerdi bildirilen gibi yiyeceklerdi. Yine muhtemeldir ki Tevrat ve İncil’e indirildikleri gibi uysalardı, tahriflerinden, Hz. Muhammed’e övgüleri ve onun sıfatlarını, onlardaki ahkâmı gizlemekten dönselerdi, zikredilenler olurdu.”³⁶¹ Her iki âyete yaptığı açıklamalarda müfessirin Kur’ân ve önceki kitapların ahkâmının uyumlu olduğu, yine önceki kitaplarda Hz. Muhammed’in özellikleri ve ona övgüler bulunduğu fikrinde olduğunu görüyoruz.

“Sana Kitâb’ı ayrılığa düştükleri şeyi onlara açıklayasın ve inanan bir topluma hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.” (16/Nahl, 64) Mâturîdî: “Bazıları hakkında ihtilafa düştükleri şey için önceki kitaplar demiştir. Çünkü onlar kitapları hakkında

”ثم قوله عزَّ وجلَّ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ. . . الآية دلالة الرسالة؛ لأنه أخبر أن نعتهم في الكتب المتقدمة كما ذكر في القرآن، ثم لم يقل أحد من أهل الكتب المتقدمة: أن ليس ذلك نعتهم أو شبههم في تلك الكتب، ثبت أنه بالله عرف، ولا قوة إلا بالله.“

³⁶⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IV, s. 184-186.

³⁶¹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IV, s. 271.

ihtilaf etmiştir. Bir kısmı değiştirmiş, bir kısmı tahrif etmiştir. Bu âyette Allah bilir kitapları kastedilmiştir.”³⁶²

“Allah’a hamdolsun, kuluna kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı. Onu dosdoğru indirdi...” (18/Kehf, 1-2) Müfessir: “‘Kayyim’ şahit demek ise önceki kitapların, onlardaki eksik ve fazlalığın, değişikliğin şahididir. İnsanlar kutsal kitapların metnini ve söz dizimini değiştiriyorlardı. Onlardan kimi de ahkâmını değiştiriyordu. İşte bu Kur’ân onların yaptığına tanıktır.”³⁶³ Bu yorumunda da müfessir, diğer kitapların lafızlarını da hükümlerini de değiştirenler olduğunu savunuyor.

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırılar. Böyleyken bir kısmı bilerek gerçeği gizlerler.” (2/Bakara, 146) Mâturîdî: “Abdullah b. Selâm’dan rivayet edilmiştir: ‘Onu oğlumu bildiğimden daha iyi biliyorum. Çünkü kadınların benim gıyabımda ne yaptığını bilmiyorum.’ Bu âyette Hz. Muhammed’in özelliklerinin o gün değiştirilmediğinin delili vardır. Sonrasında değiştirilmiştir. Çünkü âyet, onların bunu gizlediklerini bildirmiştir.”³⁶⁴ Müfessirin bu yorumuyla “Onlar Tevrat’ı ve İncil’i getirip de ‘Söylediklerini Tevrat ve İncil’de bulamıyoruz.’ demediler. Bu, Hz. Muhammed’i öylece bulduklarını gösterir.”³⁶⁵ yorumunu bir araya getirerek şu görüşünü anlıyoruz: Kur’ân Hz. Muhammed’in önceki kitaplarda geçtiğini söyleyince Ehl-i Kitâb’ın, kitaplarını getirip Hz. Muhammed’in kitaplarında mevcut olmadığını söylememesi, aksine Hz. Muhammed’in kitaplarında olduğunu susarak ikrar etmeleri, kitaplarını Hz. Muhammed’in çağında henüz değiştirmediklerini gösterir. Bununla birlikte konu ile ilgili incelediğimiz dinler tarihi çalışmalarına göre günümüzdeki Tevrat’ın yazım şekli, büyük oranda Aaron ben Aşer’in yaklaşık olarak MS 950’de

³⁶² el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 134. “فمنهم من بدل، ومنهم غير وحرف.”

³⁶³ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IX, s. 9.

³⁶⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. I, s. 267.

”وروي عن عبد الله بن سلام، أنه قال: أعرفه أكثر مما أعرف ولدي؛ لأنني لا أدري ما أحدث النساء بعدي وفيه الدلالة أن نعتة وصفته كانت غير مغيرة يومئذ، وإنما غيرت بعد حيث أخبر أنهم كتموا ذلك.“

³⁶⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VI, s. 80.

yazdığı nüshaya dayanmaktadır.³⁶⁶ Yine İbranice olan günümüzdeki Tevrat'ın MS 7. ve 10. yy. arasında yazıldığı, Yahudi Sinagogu'nun MÖ 1. yüzyıla doğru İbranice kitapları içerdiği, bu kitapların çoğunun MÖ 150 yıllarına doğru İbranice bilmeyen Mısır Yahudileri için Yunanca'ya tercüme edildiği ifade ediliyor.³⁶⁷ Tevrat'ın öz dili İbranice en eski el yazması MS 10. yüzyıla ait olmakla birlikte Yunanca ve Latince çevirilerin çok daha eski el yazmaları vardır. MS 2. yüzyılın sonunda başladığı sanılan bir çeviri olduğu gibi MS 4. yüzyılda yazılan bir çeviri de vardır.³⁶⁸ İncil'e gelince birinci kitabı Matta, MS 70 yıllarında kaleme alınmıştır ve ikinci kitabı Markos'un da 60'lı yıllarda kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Üçüncüsü Luka'nın 80'li yıllarda, bilinmeyen Aramice bir İncil ile Matta ve Markos İncillerinden yararlanarak yazıldığı, dördüncü İncil Luka'nın da 95-100 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.³⁶⁹ Ve İncil 4. yüzyılda kesin olarak meydana getirilmiştir. Bu da, büyük kiliselerin çoğunda okunan ve o zamanki Hıristiyanlığın ortalama düşüncelerine uygun sayılan metinler bir araya getirilerek mümkün olabilmiştir.³⁷⁰ Bugün elimizdeki İncil nüshalarının en eskileri 4. yy. Eski Yunanca nüshalardır.³⁷¹ Bu bilgiler Mâtürîdî'nin Tevrat ve İncil'in Hz. Muhammed döneminden sonra değiştirildiği görüşünü yanlışlar. Çünkü bu bilgilere göre bu kitaplar Hz. Muhammed'in zamanındaki hâliyle daha önce oluşturulmuştu. Ancak farklı bir araştırma konusu olduğu için bu konuyu burada noktalıyoruz.

İnsanların diğer kitapları değiştirmeye güçleri yetti de Kur'ân'ı değiştirmeye niçin güçleri yetmedi? Mâtürîdî bu konuda tenkit etmeden bir görüş nakleder: "*Tevrat indirilmeden, İsrâîl'in kendisine haram kıldıkları hariç, yiyeceklerin her türlü*

³⁶⁶ Baki Adam, "Tevrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, c. XLI, s. 42.

³⁶⁷ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, terc. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, tsz. s. 118.

³⁶⁸ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 118.

³⁶⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 150-151.

³⁷⁰ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 170.

³⁷¹ Ömer Faruk Harman, "İncil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. XXII, s. 273.

İsrâîloğularına helaldi. De ki: Doğruysanız Tevrat'ı getirip okuyun.” (3/Âli İmrân, 93)
“Ebû Zeyd dedi ki: Ehl-i Kitâb'ın kendi kitaplarını değiştirmeye, onlara ekleme-çıkarma yapmaya güçleri yetiyordu. Ancak kimse Kur'ân'ı değiştirmede, ona ekleme-çıkarma yapmadı. Çünkü onların kitapları, bilge kişilerin sözlerine benziyordu. Başka bilgelerin sözleriyle değiştirdiler. Kur'ân'a gelince o mucizedir. Onu değiştirmeye güç yetirilemez. Yoksa başına anlatılanlar gelirdi. Kalkışsalar -Allah bilir- Allah onları rezil rüsva eder, gizlediklerini ortaya çıkarırdı. Bunda Hz. Muhammed'in elçiliğine ispat vardır.”³⁷²

Mâturîdî'nin aktarıp eleştirmediği görüşe göre Kur'ân'ın insanlarca değiştirilememesi, Kur'ân'dan önceki kitapların ise değiştirilebilmesi, onların Kur'ân gibi muciz olmayışlarından. Önceki kitaplar bilgelerin sözlerine benzerken Kur'ân, mucizedir. Kur'ân, onlardan daha üstün olduğu için Allah, Kur'ân'ı değiştirmeye kalkışanları rezil eder. Tevrat ve İncil gibi Kur'ân dışı kitapların Kur'ân gibi muciz olmayışına dair bir görüşe de Kâdî İyâd'da rastladık. Ona göre diğer kitaplar gaybî haberleri içermeye yönünden muciz olabilse de nazım ve telifinde muciz olan Kur'ân'dan başka kitap yoktur. Kur'ân dışı semavi kitaplarda tehadî olmadığından, dilin i'câz derecesine varacak fesahati ve fazileti yoktur.³⁷³ Ancak Tevrat ve İncil değiştirildiğine göre bu âlimler, o kitapların asıllarını görmediler. Görmedikleri kitapların nazım, telif, dil ve üslupları hakkında nasıl yorum yaptıkları, dilsel i'câzının olmadığını söylemeleri sorusunun sorulması gerektiğini düşünüyoruz.

³⁷² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. II, s. 360. “قال أبو يزيد: إنما قدر أهل الكتاب على تغيير كتابهم، والزيادة فيه والنقصان، ولم يكن لأحد تغيير القرآن عن وجهه، أو زيادة فيه أو نقصان منه؛ لأن كتبهم تشبه كلام غيره من الحكماء؛ فغيروا بغيره من كلام الحكماء، وأما القرآن: فهو آية معجزة، لم يقدرُوا على تحريفه ولا تبديله، وإن علم أنه كان كما ذكر؛ وإلا فهو - والله أعلم - ليهتك عليهم أستارهم، وليظهر منهم ما كتموا، وفيه إثبات لرسالة مُحَمَّد - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.”

³⁷³ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1902.

3.2.4. Mâturîdî Tefsirinde Beşeriyetin İhtiyaçlarını Karşılması Yönünden

İ'câz

Kur'ân'ın insanlığın ihtiyaçlarını karşılması yönünden eşsizliği konusunda Mâturîdî'nin görüşünü tespit etmek için “Kur'ân'ın indirilmesinin hikmeti, Kur'ân'da neler olduğu, Kur'ân'ın parça parça gönderilmesinin hikmeti, Kur'ân'daki tekrarların, neshin, müteşâbihin hikmeti, inkârcıların inkâr nedeni” konuları hakkındaki yaklaşımlarına alt başlık olarak değineceğiz.

3.2.4.1. Kur'ân'ın İndirilmesinin Hikmeti

“...Kur'ân'ı tane tane oku.” (73/Müzzemmil, 4) Müfessir: “Kur'ân, sadece güzel okunsun diye indirilmedi. İndirilmesinin üç sebebi vardır: Birincisi: Ezberlensin ve kıyamete kadar varlığını korusun diye. İkincisi: Okunsun ki ondan öğüt alsınlar. Ahkâmı, Allah'tan kendileri ve birbirleriyle alakalı haklarını anlasınlar. Üçüncüsü: Okunsun ki onda olanları öğrensinler, öğütleri alsınlar. Kur'ân'ı kendilerine önder kılıp, emirlerine uysunlar, yasaklarından sakınsınlar. Namazda okunması, bütün bunları bizim için gerektirir. Ve bunlar ancak düşünülerek anlaşılabilir. Yine ağır ağır okunması vardır. Biz bu üçüncü sebebi tercih ediyoruz. Çünkü bu manaya işaret eder ve anlamaya daha yakındır.”³⁷⁴ Mâturîdî'nin Kur'ân'ı tertîl ile (ağır ağır) okumayı emreden bu âyete yaptığı yorumunda ezberlenerek korunmasını da bir sebep olarak zikretmekle birlikte sadece güzel okunması için indirilmediğini savunuyor. Kur'ân hakkında tefekkür ederek okunmasını, öğütlerin anlaşılıp uygulanmasını, emir ve yasaklara riayet edilmesini

³⁷⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVI, s. 191. “القرآن لم ينزل ليجود قراءته فقط، لكنه لمعان ثلاثة أحدها: أن يقرأ

للحفظ والبقاء إلى يوم القيامة؛ لنلا يذهب، ولا ينسى

والثاني: أن يقرأ؛ لتذكر ما فيه، وفهم ما أودع من الأحكام، وما لله عليهم من الحقوق، وما لبعضهم على بعض

والثالث: يقرأ؛ ليعمل بما فيه، ويتعظ بمواعظه، ويجعلونه إماما يتبعون أمره، وينتهون عما نهى عنه؛ فتنفيذ

قراءته في الصلاة يلزمنا هذا كله، ولا يدرك ذلك إلا بالتأمل، وذلك عند قراءته على الترتيل، وهذا الذي ذكرناه

يوجب اختيار من يرى الوقوف في القرآن؛ لأن ذلك يدل على المعنى وأقرب إلى الإفهام.”

Kur'ân'ın indirilmesinin asıl sebebi olarak görüyor. Yorumunu nakledeceğimiz diğer âyet tefsirinde de müfessir, aynı şeyleri söylemiştir:

“Sana bu mübarek Kitâb'ı indirdik ki âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar.” (38/Sâd, 29) Müfessir: “Allah, Kur'ân'ı insanlar âyetleri üzerine düşünsünler, hak ve sorumluluklarını, yapmaları ve sakınmaları gereken hususları bilsinler diye indirdiğini bildirmiştir. İnsan, bunları ancak düşünerek bilebilir.”³⁷⁵

3.2.4.2. Kur'ân'da neler vardır?

Mâturîdî'nin Konuyla Alakalı Âyetlere Açıklamaları: *“Onlara âyetlerimiz okunduğunda dediler ki...”* (8/Enfal, 31) Mâturîdî: “Buradaki âyetlerin Allah'ın birliğini ve elçisinin tasdik edilmesini gerektiren deliller olması mümkündür.”³⁷⁶

“Andolsun biz Kur'ân'da insanlara her türlü misali anlattık...” (17/İsrâ, 89) Müfessir, insanlara her türlü misali anlatmanın bir yönünün, geçmiş ümmetlerden haberler olduğunu söyler: “Bu ümmete, Allah'ın elçisine, yalanlayan ve doğrulayan diğerlerine, geçmiş ümmetlerde Allah elçilerini yalanlayanların cezalarını örnek verdi.” İkinci yönü ise Mâturîdî'ye göre onlara örneklerin çeşitlendirilmesi mümkündür. Yaşamlarını ve ahiretlerini, din ve dünyalarını düzelterek bilgileri açıklamıştır.³⁷⁷

“Biz bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali sayıp dökmüşüzdür...” (18/Kehf, 54) Her türlü misal hakkında Mâturîdî der ki: “‘Mesel’ benzer demek ise: ‘Onların görmedikleri, ancak bilmeleri gereken her şeyi onlara açıkladık.’. Eğer ‘mesel’ sıfat anlamında ise: ‘Bu Kur'ân'da yapılan ve yapılmayıp sakınılan her şeye dair sıfatı açıkladık. Böylece insanlar hak ve sorumluluklarını, yaptıklarını ve yapmayıp sakındıklarını bilsinler.’”³⁷⁸

³⁷⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XII, s. 244.

³⁷⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 205.

³⁷⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 355.

³⁷⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 73-74.

“Andolsun biz öğüt alınsın diye, bu Kur’ân’da insanlara her türlü misali verdik.” (39/Zümer, 27) Müfessir: “İnsanların din ve dünya işlerinde ihtiyaç duydukları her şeyi, bu Kur’ân’da açıkladık. Veya hak ve sorumluluklarını yahut Allah üzerindeki haklarını yahut birbirleri üzerindeki haklarını ve benzeri durumları bildirmiştir.”³⁷⁹

“Andolsun bu Kur’ân’da insanlar için her türlü misali vermişizdir...” (30/Rûm, 58) Mâturîdî: “Andolsun biz, hal ve davranışlarındaki iyilik ve kötülüğü insanlara açıkladık ve bunların örneklerini verdik. Böylece onlar, her kötünün kötülüğünü, her iyinin de iyiliğini bunlar sayesinde bilirler. Ve bunlarla hak ile batıl, adalet ve zulüm birbirinden ayrılır.”³⁸⁰

“Biz ona şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı. Bu, ancak Allah’tan bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır.” (36/Yâsîn, 69) Bu âyet için müfessir, Kur’ân’ın diğer kitaplarla uyumu başlığında da aktardığımız üzere Ehl-i Kitâb’a unuttuklarını, kendi kitaplarında Hz. Muhammed’in özelliklerini, yapıp yapmamaları gereken fiilleri hatırlattığı yorumunun da yapılabileceğini söyler.³⁸¹

Müşriklerin mucize isteklerine Allah’ın cevabı olan “Kendilerine okunan bir Kitâb’ı sana indirmemiz onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan topluluk için rahmet ve ibret vardır.” (29/Ankebût, 51) âyeti hakkında Mâturîdî şunu söylemiştir: “Kur’ân’da doğru yolu bulmak isteyen ve insafılı olanlara yetecek bilgi vardır.”³⁸²

“...Bu Kitâb’ı sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlara bir müjde olarak indirdik.” (16/Nahl, 89) Müfessir: ‘Her şey için bir açıklama’ sözü şu anlama gelebilir: Bu surede anlatılanlar. Çünkü Allah, bu surede nimetlerin bütün çeşitlerini, bunların yapılarını, bunlara ulaşma yollarını, bunlardan kulların hizmetine sunulmuş olanları, ödül ve ceza vaatlerini, buyruk ve yasaklarını

³⁷⁹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XII, s. 328-329.

³⁸⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. IX, s. 74.

³⁸¹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XII, s.106.

³⁸² el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XI, s. 134.

belirtti. Düşmanların başına gelenleri, Allah dostlarının zaferini anlattı. Yine Allah'ın hâkimiyetini, gücünü, kâfirlerin akılsızlığını, inatlarını, yapılacak ve sakınılacak olanları zikretti. İşte bu her şeyin açıklamasıdır. Veya genel anlamda Kur'ân'da her şeyin açıklaması vardır. Yani zikrettiğimiz hususların Kur'ân'da var olması: Emirler ve yasaklar, vaat ve tehditler, geçmiş milletlere dair haberler, yapılacak ve sakınılacaklar. Ya da peygamberlerin getirip çağırdığı bütün kitapları açıklayan bu Kitâb'ı Hz. Muhammed'e indirmesi. Bu kitapta peygamberlerin bütün getirdikleri kitapların emir, yasak, vaat, tehditleri vardır. Şu ilâhî beyanda olduğu gibi: *'Sana kendinden önceki kitapları tasdik edici ve koruyucu olan bu Kitâb'ı indirdik.'* (5/Mâide, 48) Sonra bu âyet hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazıları dedi ki: Bu âyet iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi açıklama usule aittir, fûruya değil. Dinin kemalini belirtmek gibi. Ancak bu dinin özelliğidir. Kemal, Kitâb ve sünnetle olur. Bu açıklama Kitâb'ındır. Din işlerinde gerekeni kapsamayan eksik açıklama caiz değildir. Belirtilmiştir ki Kitâb, dinin usullerinde her türlü ihtiyacı açıklamıştır: İman, ibadet türleri, hak ve ceza hükümleri, güzel ahlak, sıla-i rahim, kardeşlik, komşularla iyi geçinme vb... Bütün bunlar usûlu'd-dîn kapsamındadır. Bunlardan geri kalan ise Resul'ün beyanına aittir. İkinci yorum: Kur'ân'ın cümlelerini, mübhemini ve müşkilini içererek her şeyin açıklaması olmasıdır. Bu da Hz. Muhammed'in Kur'ân'ın cümle, mübhem ve müşkillerini açıklamasıyla olur. Sünnetlerin hepsi Kitâb'ın açıklamasıdır, birbiriyle bağlantılıdır. 'Beyân' ve 'tafsîl' kelimelerinin geçtiği âyetler hakkında başka yorumlar da mümkündür: Birincisi: Kur'ân, çeşitli din mensupları arasındaki tartışmalar hakkında her türlü açıklamadır. Allah, Kitâb'ı düşünülerek kendinden geldiği anlaşılacak bir açıklama yaptı. İçindeki delillerle insanın gücünü aşan, onun ve nazmının dengini getirmeye istekten bile aciz kaldığı bir kitaptır. Bilmelidirler ki Allah onlara ihtiyaçları olan konularda yardım etti. İhmal ettiklerinde düşmanlık ve inat çıkacak olan konularda gerçeği öğrenecekleri merciye sığınsınlar diye. Böylece Allah

onlara kardeşliğin devamını sağlayacak nimet verdi. İkincisi: Kitâb'da her şeyin olması, Allah katından dilemekle ve hakkında araştırma yapmakla ebediyete kadar karşılaşılabilecek ihtiyaçların üstesinden gelmekle olur. Dolayısıyla Kitâb, bunun aslını oluşturur. Üçüncüsü Kur'ân'da bazen rumuzla, bazen kapalılığın giderilmesiyle açıklama olur. Rumuz yoluyla açıklama, manalarda saklı olanın bilinmesi insandan istenmiştir. Bu da Peygamber'e çeşitli şekillerle bildirilmesiyle olur. Kur'ân dışı vahiy, meleğin diliyle, rüyayla, ilhamla, düşünmek veya Allah'ın açıkladıklarıyla istidlalle olabilir. Allah'ın doğrunun ortaya çıkması için yardım etmesi ve sapmaktan korunmasıyla başarı gelir. Veya işlerin gizliliklerinin anlaşılmasında bilge kişilerin düzenlenmesini istediği açıklamalarla olabilir. Yahut bunlardan başka Allah'ın öğretmek istediği bir şekilde olabilir. Çünkü âlemlerin Rabbinin verdiği haberler, insanların ibarelerinden, zihinlerde canlandırmadan çok yücedir. Mesela hafaza meleklerinin yazması, ölüm meleğinin yaratılanların ruhlarını farklı bölgelerde ve bir vakitte alması vb... İşte bunların hepsi, insanın kavramada âciz kaldığı şeylerdir. Bununla birlikte âyetin daha çok ve genel anlamında tevil edilme ihtimali de vardır. Şu âyette olduğu gibi: *'Her canlıyı sudan yarattık.'* (21/Enbiyâ, 30)".³⁸³

"Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?" (56/Vâkıa, 81) Müfessir: "Allah Kur'ân'ı dinin hayatı ve idaresi kılmıştır. Aynı zamanda bedenler ve canlar için rızıktır."³⁸⁴

"Onun için Allah'a, elçilerine ve indirdiğimiz o nura inanın. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (4/Teğâbun, 8) Mâturîdî: "'Nur' Kur'ân'dır. Onun 'nur' diye adlandırılması mümkündür. Çünkü o, itaatte, isyanda, iyilikte ve kötülükte, imanda ve küfürde yolların gerçeğini gösterir. Gündüzün aydınlığının varlıkların iyi ve

³⁸³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 171-175.

³⁸⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 322.

kötüsünü gösterdiği gibi ortaya çıkarır. Böylece boyun eğmenin faydalarını, isyanın zararlarını gösterir.”³⁸⁵

“...*Ve ondan indirilen nura uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*” (7/A'râf, 157) Müfessir: “Kur'ân, nur olarak adlandırılmıştır. Çünkü eşyanın hakikatini akıllarla aydınlatır. Çünkü nur, duyulur âlemde varlıkların örtüsünü açan şeydir. Bunun gibi Kur'ân da aydınlatıcıdır. Kalplerdeki şüpheyi kaldırır, örtüleri giderir. Bazıları dedi ki: ‘Nur’ diye adlandırılmıştır. Çünkü o, varlıkları aydınlatır ve onunla görünmeyen ve görünen bilinir. Böylece gaip, duyulur gibi olur.”³⁸⁶

“*Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır...*” (2/Bakara, 185) Müfessir: “‘İnsanlara yol gösterici’ için denilmiştir ki: Doğru yola ulaştıran. Yine denilmiştir ki: İnsanlar için sapıklıktan kurtulmanın açıklaması. ‘Beyyinât’ için düşündükleri takdirde deliller denilmiştir. Yine helaller, haramlar, hükümler ve şeraitler denilmiştir. ‘Furkân’ için denildi ki: Hak ile batılı ayıran, yine denildi ki: Dinde şüphe ve sapıklıktan kurtaran.”³⁸⁷

Müfessirimiz “*Hâlâ Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi?*” (4/Nisâ, 82) beyanında iki yön bulunduğunu savunur: “Birincisi: Kastedilen, Kur'ân'ın düşünerek anlaşılmasıdır. Çünkü davranıştan önce emir ve teşvik böyle olmuştur. Hatta düşünerek anladığını yerine getirmesini gerektirmiştir. Burada da iki durum vardır. Birincisi: Emir, sözün dilcilerin nezdinde olduğu gibi çıkışına göre değildir. Ve ismin dildeki anlamına göre değildir. Çünkü böylelerinin hakkı dilcilere göre anlamı bilmeye özendirme, onun üzerine düşünmek değildir. Malumdur ki düşünme hikmet ve

³⁸⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XV, s. 195.

³⁸⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 82.

³⁸⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 357.

basiret sahiplerinin hakkıdır, avamın değil. Dil ise bilge kişilerin de avamın da hakkıdır. Anlaşılmıştır ki avama düşen havasa, onların anladıkları şekilde uymaktır.³⁸⁸

Mâturîdî'nin *Kitâbu't-Tevhîd*'inden de Kur'ân'ın neleri ihtiva ettiğine dair açıklamalarını nakledeyim: “Kur'ân'da kıyamete değin olacak hadiseler, gereklere dair hükümlerin izahatı,³⁸⁹ kâinatın yaratıcı ve yöneteninin birliği ile ahiretin delilleri hususunda o günün dünyasında kimsenin ileri süremeyeceği ilmî istidlaller,³⁹⁰ dünyanın geçmişte ve yaşayan ve ebediyete kadar yaşayacak olan muvahhitlerinin bir araya gelseler birine bile ulaşamayacakları deliller vardır.³⁹¹

Mâturîdî'nin Açıklamalarına Özet Ve Değerlendirme: Müfessirin âyet tefsirlerinden Kur'ân'ın insanlığın ihtiyaçlarına dair neler içerdiğini özetleyerek maddeler halinde sıralayacağız. Maddeler, verilen bilgi ve Mâturîdî'nin bu tefsiri yaptığı âyet şeklindedir. Müfessirin Kur'ân'ın yüceliğinden söz eden bir âyet tefsirinde Kur'ân'daki bir konunun da, başka bir konunun da kastedilmiş olabileceği sözünden Kur'ân'ın her iki konuyu da içerdiği görüşünde olduğunu anlıyoruz. Örneğin Mâturîdî, Kur'ân'da insanlara her türlü misal verildiğini söyleyen 39/Zümer, 27. âyet tefsirinde her türlü misalin Kur'ân'daki din ve dünya ihtiyaçları da hak ve sorumlulukları da olabileceğini söylemiştir. Buradan müfessirin, Kur'ân'ın hem din ve dünya ihtiyaçlarını, hem de hak ve sorumlulukları içerdiği düşüncesinde olduğunu anlıyoruz. Çünkü Kur'ân'da bunların olduğunu düşünmüyor olsaydı, âyetin muhtemel manası olarak sunmazdı. Bizim buradaki asıl amacımız Mâturîdî'nin mesela özellikle 39/Zümer, 27. âyetteki “*her türlü misal*”den neyin kastedildiğini tespit etmek değil, genel manada Kur'ân'ın neler içerdiği fikrini ortaya koymaktır. Bu nedenle müfessirin sunduğu ihtimallerin her birini Kur'ân'ın içerdiği görüşünde olduğu şeklinde anladık.

³⁸⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 351-352.

³⁸⁹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

³⁹⁰ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

³⁹¹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 297.

Mâturîdî'nin farklı ihtimalleri tercih yapmadan zikretme üslubu olduğu için bu açıklamayı yapma gereği duyduk. Şimdi müfessirimizin Kur'ân'da beşeriyetin ihtiyacını karşılayacak neler olduğuna dair fikirlerini sıralıyoruz:

-Allah'ın birliğini ve elçisinin tasdik edilmesini gerektiren deliller, (8/Enfal, 31. âyet tefsiri)

-Üzerine düşünüldüğünde Resûlullah'ın doğru söylediğinin anlaşılacağı, hakkı batıldan, haklıyı haksızdan ayıracak deliller, geçmiş ümmetlerden haberler, geçmiş ümmetlerde Allah elçilerini yalanlayanların cezaları, çeşitli örnekler, yaşamlarını ve ahiretlerini, din ve dünyalarını düzeltecek bilgiler, (17/İsrâ, 89. âyet tefsiri)

-Onların görmedikleri ancak bilmeleri gereken her şey, insanların hak ve sorumluluklarını, yaptıklarını ve yapmayıp sakındıklarını bildirecek bilgiler, (18/Kehf, 54. âyet tefsiri)

-İnsanların fiillerinde ve durumlarındaki iyilik ve kötülüğün açıklaması ve bunların örnekleri ki bunlar her kötünün kötülüğünü, her iyinin de iyiliğini bildirir ve bunlarla hak ile batıl, adalet ve zulüm birbirinden ayrılır. (30/Rûm, 58. âyet tefsiri)

-Ehl-i Kitâb'a unuttukları, kendi kitaplarında Hz. Muhammed'in özellikleri, yapıp yapmamaları gereken fiiller, (36/Yâsîn, 69. âyet tefsiri)

-Ona uyulduğunda, onunla amel edildiğinde şerefli olunacak, insanlar arasında adı anılacak, her türlü hayra, iyiliğe onunla ulaşılabilecek ve insanların gözünde ve kalbinde olunacak bilgiler ki bu, Kur'ân'ın mübarekliğinin ve onunla amelin eseridir. (38/Sâd, 29. âyet tefsiri)

-Doğru yolu bulmak isteyen ve insafli olanlara yetecek bilgi, (29/Ankebût, 51. âyet tefsiri)

-“Her şey için bir açıklama” özelde Nahl Suresi’nde anlatılanlar, çünkü Allah, bu surede nimetlerin bütün çeşitlerini, bunların yapılarını, bunlara ulaşma yollarını, bunlardan kulların hizmetine sunulmuş olanları, ödül ve ceza vaatlerini, buyruk ve yasaklarını, düşmanların başına gelenleri, Allah dostlarının zaferini, Allah’ın hâkimiyetini, gücünü, kâfirlerin akılsızlığını, inatlarını, yapılacak ve sakınılacak olanları zikretti. Genel anlamda Kur’ân’da her şeyin açıklaması: Emirler ve yasaklar, vaat ve tehditler, geçmiş milletlere dair haberler, yapılacak ve sakınılacaklar, peygamberlerin getirip çağırdığı bütün kitapların açıklaması, peygamberlerin bütün getirdikleri kitapların emir, yasak, vaat, tehditleri, dinin usullerinde her türlü ihtiyacın açıklaması: İman, ibadet türleri, hak ve ceza hükümleri, güzel ahlak, sıla-i rahim, kardeşlik, komuşlarla iyi geçinme vb... ki bütün bunlar usûlü’-d-dîn kapsamındadır. Bunlardan geri kalan ise Resul’ün beyanına aittir. Sünnetlerin hepsi Kur’ân’ın açıklamasıdır. Hz. Muhammed Kur’ân’ın cümle, mübhem ve müşkilleri açıklamıştır. Kur’ân’da çeşitli din mensupları arasındaki tartışmalar hakkında her türlü açıklama, Kitâb’ın düşünülerek Allah’tan geldiğinin anlaşılacağı açıklama, insanların ihmal ettiklerinde düşmanlık ve inat çıkacak olan konularda kardeşliğin devamını sağlayacak gerçekler, Allah katından dilemekle ve hakkında araştırma yapmakla ebediyete kadar karşılaşılabilecek ihtiyaçlar; Peygamber’in açıklamalarıyla, istidlalle, Allah’ın doğrunun ortaya çıkması için yardım etmesi ve sapmaktan korumasıyla yahut bunlardan başka Allah’ın öğretmek istediği bir şekilde anlamlarda saklı olanın bilineceği şeyler vardır. Çünkü âlemlerin Rabbinin verdiği haberler, insanların ibarelerinden, zihinlerde canlandırmadan çok yücedir. Mesela hafaza meleklerinin yazması, ölüm meleğinin yaratılanların ruhlarını farklı bölgelerde ve bir vakitte alması vb... (16/Nahl, 89. âyet tefsiri)

-Herkesin doğruluğunu anlayacağı haberler ve adil olduğunu anlayacağı ahkâm, (6/En’âm, 115. âyet tefsiri)

-Dinin hayatı ve idaresi, bedenler ve canlar için gerekenler, (56/Vâkıa, 81. âyet tefsiri)

-İtaatte, isyanda, iyilikte ve kötülükte, imanda ve küfürde yolların gerçeği ki bunları gündüzün aydınlığının varlıkların iyi ve kötüsünü gösterdiği gibi ortaya çıkarır. Boyun eğmenin faydaları ve isyanın zararları, (4/Teğâbun, 8. âyet tefsiri)

-Eşyanın hakikatini akıllarla aydınlatacak bilgiler, şüpheyi kaldıracak, örtüleri giderecek, gaibi duyulur gibi yapacak bilgiler, (7/A'râf, 157. âyet tefsiri)

-İnsanları doğru yola ulaştıracak, şüpheden, sapıklıktan kurtaran, hak ile batılı ayıran açıklamalar, düşünüldüğü takdirde deliller, helaller, haramlar, hükümler ve şeraitler. (2/Bakara, 185. âyet tefsiri)

- Kur'ân'da kıyamet gününe kadar ortaya çıkacak olan hadiseler ve ihtiyaçlara ait hükmün açıklaması, kâinatın yaratıcısı ve yöneticisinin birliği ile ahiret hayatının delilleri konusunda o günün dünyasında kimsenin ileri süremeyeceği ilmî istidlaller, dünyanın geçmişte ve yaşayan ve ebediyete kadar yaşayacak olan muvahhitlerinin bir araya gelseler birine bile ulaşamayacakları deliller vardır. (*Kitâbu't-Tevhîd*)

Mâturîdî'nin Kur'ân'ın eşsizliğinden, yüceliğinden, her türlü misali verdiğinden, her şeye açıklama olduğundan bahseden âyet tefsirlerinde görüldüğü üzere, en fazla Kur'ân'ın içerdiği bilgileri, hükümleri, istidlalleri söylemiştir. Müfessirimizin Kur'ân'ın eşsizliğini daha çok bu yönde gördüğünü anlıyoruz. Sonra o, Kur'ân'ın sadece dilsel çözümlene ile değil, üzerinde düşünmeyle anlaşılabilceğini savunur. Müfessir, Kur'ân'ın muhtevasında özetle Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinin kesin kanıtları, iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın açıklaması, din, dünya ve ahiret ihtiyaçları, şüpheleri giderecek bilgiler, eşyanın hakikati, geçmiş haberler, görmedikleri hakkında bilgi, yalnızca Allah'ın bilebileceği gaip haberleri, kıyamete kadar ortaya çıkacak ihtiyaçlara dair açıklamalar, o çağda kimsenin ileri süremeyeceği ilmî istidlaller, geçmişte ve şimdi yaşayanların ve geleceğe kadar yaşayacak olan müminlerin bir araya geldiklerinde birine bile ulaşamayacakları deliller olduğunu, emir

ve yasakların insanların ihtiyaçlarını karşıladığını ve mantıklı olduklarını savunuyor. Müfessir, insanların böyle deliller, hükümler, bilgiler içeren bir kitabın dengini getiremeyecekleri fikrindedir. Kur'ân'ın emir, yasak ve hükümlerinin, onun Allah sözü oluşuna delaletini tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk savunan âlim Alî b. Rabben et-Taberî'dir.³⁹² (ö.247/861) Günümüze kadar savunula gelen bu i'câz yönünü müfessirimiz de desteklemiştir.

3.2.4.3. Kur'ân'ın Parça Parça Gönderilmesinin Hikmeti

“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır...” (2/Bakara, 185) Müfessir: “İbn Abbâs dedi ki: ‘Kur'ân ramazanda levh-i mahfûzdan dünya semasına, Leyle-i Kadir’de toptan indi. Sonra ihtiyaçlara göre aylarda, günlerde parça parça nazil oldu...’³⁹³

“Biz onu Kadir Gecesi indirdik.” (97/Kadr, 1) Mâturîdî: “Bazıları dedi ki: ‘Kur'ân Ramazan ayındaki bu gecede levh-i mahfûzdan dünya semasına bir seferde indirildi. *‘Ramazan ayı, Kur'ân'ın indirildiği aydır...’* (2/Bakara, 185) âyetinde söylendiği gibi...’ Yani önce levh-i mahfûzdan dünya semasına, sonra dünya semasından Allah elçisine emir-yasak, helal-haram, öğüt vb... olarak ihtiyaçlara göre parça parça indi. Bazıları da dedi ki: Levh-i mahfûzdan Kadir Gecesi’nde sonraki yılın gecesine kadar gerekeni birden indirdi. Sonra Hz. Muhammed’e parça parça indi.”³⁹⁴

³⁹² Alî b. Rabben et-Taberî, *ed-Dînu ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyi Muhammed*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1393/1973, s. 57.

³⁹³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 357. “ قال ابن عَبَّاسٍ - رضي الله تعالى عنه نزل إلى السماء الدنيا من اللوح - جملة في شهر رمضان في ليلة القدر - في ليلة مباركة - جملة واحدة، ثم أنزل بعد ذلك على مواقع النجوم رسلاً في الشهور والأيام على قدر الحاجات.”

³⁹⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVII, s. 277.

“Biz onu, Kur’ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye ayırdık. Ve onu peyderpey indirdik.” (17/İsrâ, 106) Müfessir, peyderpey indirmenin birinci yönünün kalbe yerleşmesi olduğunu söyler. “İkinci yön: İnsanların basiretlerinin yenilenmesi ve delil yönünün kat kat artması için Allah Kur’ân’ı hadiseler gereğince bölüm bölüm indirmiştir. Eğer Kur’ân toptan indirilseydi, böyle yenilenme olmazdı. Veya Allah Kur’ân’ı, her zaman ve durumda uyarı ve öğüt için ayrı ayrı zamanlarda indirdi. Çünkü bu, bir seferde indirmeden daha uyarıcı, daha öğüt vericidir. Görmüyor musun? Mucize devam edince daha az uyarıcı olur. Ve eğer vakitlere bölünmüş olsa, korku ve uyarı bakımından daha üstün olur. Mesela Güneş’in gece kaybolması, karanlığın devamından dolayı etkileyici olmaz. Ama gündüz Güneş tutulması arada kesinti olmasından dolayı bir uyarı olur.”³⁹⁵

“Elîf. Lâm. Râ. Bu Kitâb’dır ki hikmetli, her şeyi bilen tarafından âyetleri sağlamlştırılmış ve güzelce açıklanmıştır.” (11/Hûd, 1) “‘Açıklanmış’ yani sebeb-i nüzullere göre parça parça indirilerek ayrılmış, bir seferde indirilmemiştir. Çünkü Kur’ân, bir seferde indirilseydi, insanların her birinin sebebini, durumunu, özel ve genelini bilme ihtiyacı doğardı. Farklı vakitlerde, sebeplere göre inince insanlar, bir açıklamaya ihtiyaç duymadan bunları bildiler.”³⁹⁶

“İnkârcılar ‘Kur’ân ona bir seferde indirilmeliydi’ derler. Oysa biz onu senin yüreğine yerleştirmek için azar azar indirir ve ağır ağır okuruz.” (25/Furkân, 32) Müfessir: “‘Kalbine yerleştirmek için’ sözünün iki izahı mümkündür. Birincisi: Onu parça parça indirdik ki kalbine yerleştirelim, sen ezberleyesin ve hatırlayasın. Çünkü bir şeyi parça parça duyarken ezberlemek bir seferde ezberlemekten daha kolaydır. Özellikle söz farklı çeşitlerde olursa... İkincisi: Kur’ân’daki hikmet ve anlamların kalbine yerleştirilmesi için... Eğer murat, kalbine hikmet ve manaların yerleştirilmesi

³⁹⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 374.

³⁹⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 125.

ise olaylar ve ihtiyaçlara göre vahiy gelir. Böylece bu anlamlar daha iyi anlaşılır, konular daha iyi bilinir.”³⁹⁷

3.2.4.4. Kur’ân’daki Tekrarların Hikmeti

Kur’ân’da aynı âyette, aynı surede veya farklı surelerde arka arkaya aynı kelimelerin veya aynı cümlelerin gelmesine tekrârü’l-Kur’ân denir. Kur’ân’da bir kısım âyetlerin tekrarından başka, çoğu kıssalar da tekrar etmiştir.³⁹⁸

“Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi...” (39/Zümer, 23) Müfessir: “‘Tekrar tekrar’ ifadesi için âlimler, Kur’ân’ın haberleri, kıssaları tekrar tekrar verdiği için böyle adlandırıldığını söylemiştir. Bu konunun aslı şudur: Allah, öğütleri farklı yerlerde tekrar ettiği için bu adı vermiştir. Eğer tekrar etmeseydi, insanlar onlardan gafil olurlardı. Çünkü bilge, bir defa öğüt verir de sonra vermezse kişi, gaflete düşer. Yüce Allah, insanlara öğüt ve uyarıları tekrarlar ki her zaman yararlansınlar, gafil olup unutmasınlar.”³⁹⁹ Mâtürîdî’nin aktardığımız bu kısa açıklamasındaki hususlar şunlardır: Allah kıssaları, haberleri, öğütleri, insanların unutmaması için Kur’ân’ın farklı yerlerinde tekrar tekrar anmıştır. Bir defa öğüt verip sonra vermemek insanların gafillğine neden olabilir.

3.2.4.5. İnkârcıların İnkâr Nedeni

Eğer Kur’ân-ı Kerîm mucizevi ise Hz. Muhammed’in döneminden günümüze kadar Kur’ân’ın eşsizliğini reddedenleri nasıl açıklayabiliriz? Kur’ân’ı okuyup onun Allah sözü olduğunu kabul etmeyenleri ne ile izah edebiliriz? Müfessirimizin bu sorulara cevabını aktarıyoruz: “*Andolsun biz Kur’ân’da insanlara her türlü misali*

³⁹⁷ el-Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. X, s. 249.

³⁹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 174; Okumuş, “*Ulûmu’l-Kur’ân*”, s. 411-413.

³⁹⁹ el-Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. XII, s. 325.

açıkladık. Ama insanların çoğu nankörlükte inat ettiler.” (17/İsrâ, 89) Müfessir: “Onlar tefekkür etmediler, direttiler... Eğer bunlar hakkında derin düşünselerdi anlarlardı.”⁴⁰⁰

“Önceki kitapları onaylayan Hak Kitâb’ı sana indirdi. İnsanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil’i de indirmişti.” (3/Âli İmrân, 3) Mâturîdî: “Yüz çeviren, büyülenen ve direten insanlar hariç herkesin nezdinde Kur’ân’ın Allah’tan olduğu ortaya çıkmıştır.”⁴⁰¹

“Andolsun öğüt almaları için bu Kur’ân’da türlü şekillerde açıkladık. Fakat bu açıklamalar onların yalnız nefretini arttırmıştır.” (17/İsrâ, 41) Müfessir: “Allah, Kur’ân’da kapsamlı öğütler verdi. Eğer bu öğütlere bakıp düşünselerdi, yaptıklarından onları alıkoyardı. Ancak onlar Kur’ân’a saygıyla değil alayla, küçümsemeyle baktılar. Bunun için nefret ifadesi eklenmiştir. Onlar Kur’ân’ın inmesiyle inkâr ettiler. Böylece Kur’ân, onların yalanlamalarını arttırdı ve onlarda küfür meydana geldi. Aynı Müslümanların imanlarını artırdığı gibi... Ancak gerçekte onların nefretlerini artıran Kur’ân değildi. Bizce onların alayla, küçümsemeyle bakmalarından dolayı nefretleri arttı. Yoksa Kur’ân doğru yola iletmekten başka bir şey arttırmaz.”⁴⁰²

“...O, müminler için şifa ve rahmettir. Zalimlerin ise ancak zararını artırır.” (17/İsrâ, 82) Müfessir: “‘Müminler için şifa ve rahmettir.’ yani dünyada şifa isteyenlere şifadır. Ona tutunanlar için ahirette şifadır. Her ne kadar Kur’ân özünde şifa ve nur olsa da ondan yüz çevirene, küçümseme, alaya alma gözüyle bakana körlük, hüsrân ve karanlıktır. Saygı ve yüceltme gözüyle bakana gelince ona şifa ve rahmettir. Aynen böyle bir şeyi gören kişi, ancak göz nuru, hava nuru ile ve bu nurları örten perdenin kaldırılması ile görür. Çünkü göz kör olursa havanın nuru tecelli etse de göremez. Bunun gibi hava nuru örtülürse, göz nuru tecelli etse de bir şey göremez. Anlattığımız şeyler olsa da göz ancak iki nurla görür: Göz nuru ve hava nuru. Kâfir, Kur’ân nurunu

⁴⁰⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 355.

⁴⁰¹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. II, s. 241.

⁴⁰² el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VIII, s. 280.

ve şifasını görmez. Çünkü karanlık, onun kalbinin nurunu örtmüştür. Mümin ise imanının nuruyla Kur'ân'ın nurunu ve şifasını görür. İlaçlar da böyledir. Özlerinde yararlı ve şifalı olsalar da ancak kişinin doğasının kabulüne göre yarar ve şifa verir. Çünkü insan doğası kabul etmezse, ilaç faydalı, şifalı da olsa fayda ve şifa vermez. Sanki gerçekte zararlı gibi olurlar. Bununla beraber Kur'an, özünde şifa ve nur olsa da, kâfire ziyan ve körlüktür. Küfrün karanlığı, kişinin nurunu örttüğü için, sanki özünde ziyan olmuş, şifa olmamıştır. Sanki fazlalık, pislik, azgınlık ve nefrete dönüşür. İşte *'Zalimlerin ise yalnızca zıyanını artırır.'* sözünün anlamı budur.”⁴⁰³

17/İsrâ, 89. âyetin tefsirinde müfessirimiz, inkârcıların Kur'ân hakkında tefekkür etmediklerini, Kur'ân'a karşı inatçılık ettiklerini, bunun için anlamadıklarını ifade ediyor. 17/İsrâ, 41. âyetin tefsirinde ise bunlara ek olarak Kur'ân'a saygıyla değil, küçümsemeyle baktıklarını, onların nefretini artıranın bizzat Kur'ân olmadığını, Kur'ân'ın onların nefretini, yalanlamalarını artırma sebebinin yine onlar olduğunu savunuyor. 3/Âli İmrân, 3'ün tefsirinde de Mâturîdî, inkârcıların yüz çeviren, büyüklenen ve direten kimseler olduğunu söylüyor. 17/İsrâ, 82. âyetine yaptığı açıklamalarında da Kur'ân'ın özünde şifa ve nur olduğunu, inkârlarında sorunun kendilerinde olduğunu savunur ve fiziksel örnekler verir. Görme için hem göz hem ışık gerektiğini, birinden birinin eksikliğinde görme olmayacağını; ilacın özünde şifa olmakla birlikte insan doğasının da ilaca uygun olması gerektiğini, aksi takdirde ilacın zehir halini alacağını, Kur'ân'ın inkârcılarına örnek verir. Onlar yüz çevirmişler, alay ve küçümseme gözüyle Kur'ân'a bakmışlardır. Kur'ân, saygıyla bakana şifa ve rahmet olur. Onlara ise ziyan ve kötülüktür. Demek ki Mâturîdî, insanın Kur'ân'a akılla baktığında onun Allah sözü olduğunu anlayabileceğini savunur.

⁴⁰³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 345.

3.2.4.6. Kur'ân'da Müteşâbihin Hikmeti

Kur'ân-ı Kerîm'de muhkem, manası kolayca anlaşılabilen, bir tefsire ihtyacı olmayan, bir anlamı olan ve neshe ihtimali bulunmayan âyetlerdir. Müteşâbih de birden fazla anlamı mümkün olan ve bu anlamlar arasından birisini belirlemek için farklı karîne gereken âyetlerdir.⁴⁰⁴ Müteşâbihin içinde anlamı kapalı olan âyetlerin ve mesela kıyametin vakti gibi insanların bilme imkânının olmadığı konuları anlatan âyetlerin de olduğunu ekleyenler vardır.⁴⁰⁵

“Kur'ân'ın bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek anlamını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.' derler.” (3/Âl-i İmrân, 7) Müfessir: “Kur'ân'da müteşâbih âyetler vardır. Bunların hikmeti nedir? Cevap: Eğer müteşâbih bilinen bir konudaysa iki ihtimali vardır. Birincisi bilenin bilmeyene olan üstünlüğünün ortaya çıkması için. İkincisi o konu hakkında gerçekleri düşünmeye, araştırmaya yönlendirmek için. Eğer müteşâbih bilinmeyen konularda ise sınav hikmeti söz konusudur. O konuda susup durma imtihanı vardır. Dünya, sınav yeridir. Ve Allah, her türlü sınavla kullarını sınar.”⁴⁰⁶ Bu açıklamalara göre müteşâbih âyetler eğer mahiyeti bilinmeyen bir konuda ise Allah o bilgileri hem kendisinin bilgide bizden daha üstün olduğunu anlamamız, hem de bizleri kabul etme veya etmememiz konusunda sınamak için indirmiştir. Eğer müteşâbih âyetlerin kasıtlarını diğer naslar ve akılla anlayabiliyorsak Allah'ın onları indirmesindeki hikmet, bizleri tefekküre yönlendirmektir.

⁴⁰⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 128; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 342-343.

⁴⁰⁵ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, s. 149.

⁴⁰⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. II, s. 247.

3.2.4.7. Kur'ân'da Neshin Hikmeti

Önce gelen şeri bir nassın hükmünün daha sonra gelen başka bir şeri nass ile yürürlükten kaldırılmasına nesih denir.⁴⁰⁷

“Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini bilmez misin?” (2/Bakara, 106) Müfessir: “Kur'ân'da nesih vardır. ‘Neshin hikmeti nedir?’ diye sorulsa şöyle cevap verilir: ‘İnsanların sınıdığı bir sınavdır. Yarattıklarını dilediği gibi sınamak Allah'ın hakkıdır. İsteddiği bir zamanda bir emir verir, sonra onu yasaklar ve başka bir emir verir. Bunda hikmetten dışarı çıkma yoktur. Aynı zamanda bu, bedâ da (Allah'ın bilgisinde değişiklik) değildir. O, ezelden olmuş, olacağı bilir. Hikmetlidir, hak ve adaletle hüküm verir.’”⁴⁰⁸

Mâturîdî'nin Kur'ân ve diğer kitapların uyumu hakkındaki yaklaşımını aktarırken naklettiğimiz bir yorumunu burada tekrar nakletmeyi uygun buluyoruz. Müfessir, önceki kitaplardaki şeriat ile Kur'ân'daki şeriattaki farklılıkları açıklamak üzere, Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'ın ellerindeki tasdik ediciliğini söyleyen 2/Bakara, 41. âyet için şunları söylüyor: “Allah bir şeyi birine yasaklar, birine emreder; bir vakit yasaklar, bir vakit emreder. Bunda hikmetten çıkma söz konusu değildir. Hikmetten çıkma, aynı zaman ve durumda bir şeyi hem emretmek hem yasaklamaktır. Yine bu âyette neshedilenle neshedenin aykırı değil uyumlu olduğuna işaret vardır. Çünkü onların kitaplarındaki bazı hükümler ve şeriatler bizim için neshedilmiştir. Eğer bunlarda aykırılık olsaydı, kitap ehlinden buna dair söz çıkardı.”⁴⁰⁹ Her iki âyetin yorumlarından Mâturîdî'nin neshin hikmeti hakkında görüşlerini özetleyelim: Allah'ın hikmet ve sınama gereği bir şeyi bir zaman ve durumda emretmesi, başka zaman ve durumda da yasaklamasında mantıksızlık yoktur. Bu, Allah'ın bilgisinde ve kararında

⁴⁰⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 332.

⁴⁰⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 202.

⁴⁰⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 111-112.

değişiklik değildir. Çünkü Allah her şeyi zamandan münezze olarak bilir. Aynı zaman ve durumda bir şeyi hem emretmek hem yasaklamak olsaydı hikmetsizlik olurdu. Ancak nesih bu değildir.

3.2.5. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın İhtiva Ettiği İlimler Yönünden İ'câzı

Mâturîdî tefsirinde Kur'ân'ın beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması yönünden i'câzını işlerken aktardığımız üzere Mâturîdî, tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'in özetle insanların din, dünya ve ahiret ihtiyaçlarını,⁴¹⁰ itaatte, isyanda, iyilikte ve kötülükte, imanda ve küfürde yolların gerçeğini,⁴¹¹ eşyanın hakikatini,⁴¹² hakkı batıldan ayıracak açıklamaları⁴¹³ içerdiğini savunur. Yine *Kitâbu't-Tevhîd*'inde Kur'ân'ın kıyamete dek olacak gereklerle alakalı hükümlerin izahı,⁴¹⁴ Allah'ın birliğinin, ahiretin delilleri konusunda o dönemde⁴¹⁵ ve hiçbir dönemde kimsenin ileri süremeyeceği ilmî istidlalleri içerdiğini söyler.⁴¹⁶ Bunlar görüldüğü üzere din ve dünya ihtiyaçlarını kapsıyor. Mâturîdî Kur'ân'ı yol gösterici, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak kitap olarak görüyor. Kur'ân'da var olduğunu söylediği her şey insanlığın yaşamını düzenleyecek, ahireti kazanmasını sağlayacak, doğruyu yanlış gösteren bilgilerdir.

Mâturîdî, Kur'ân'ın eşyanın hakikatini, Allah'ın birliği ve ahiret ile alakalı hiç kimsenin ulaşamayacağı delilleri içerdiğinden söz ederek Kur'ân'ın akli bir mucize olduğunu savunmuştur. Ancak onun, mesela Gazzâlî gibi Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiği⁴¹⁷ fikrinde olduğunu görmüyoruz. Müfessirimiz Kur'ân'ın, bilge insanların ulaşamayacağı istidlalleri içerdiğini savunur. Ancak bunu, bazı âlimlerin Kur'ân'ın her

⁴¹⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 355.

⁴¹¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XV, s. 195.

⁴¹² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 82.

⁴¹³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 357.

⁴¹⁴ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

⁴¹⁵ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

⁴¹⁶ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 297.

⁴¹⁷ el-Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 822.

âyetinin 60.000 anlamının olduğu, Kur'ân'ın 77.200 ilmi ihtiva ettiği, bunun da dört misline yükseldiği, çünkü her kelimenin zahir, bâtın, had ve matlânın olduğunu savunduğu⁴¹⁸ gibi Kur'ân'ın sayısız anlam içeren bir kitap olmasına vardırılmaz. Kaldı ki Mâturîdî, tefsirinin en başında, mukaddimesinde tefsir-tevil ayrımı yapar. Ona göre tefsir sahabeyle, tevil sonraki âlimlere ait bir iştir. “Sahabe, Kur'ân âyetlerinin hangi olay ve konu hakkında indiğini bilmişlerdir. İlâhî beyanın amacını bilmek bir şeyi görmeye benzer ki bu durum, işin iç yüzünü bilenden başkasına mümkün değildir. Onlar tefsirlerinde Allah'ı şahit tutmaktadırlar. Tevil ise ‘Allah şunu murat etti.’ demek değildir. İhtimalleri söylemektir. İnsanoğlunun dile getirebileceğini ifade etmektir. Doğrusunu bilen Yalnız Allah'tır. Tefsir tek yönlüdür, tevil birden fazla ihtimali taşır.”⁴¹⁹

Mâturîdî, sahabenin yapmadığı açıklamaya kesin gözüyle bakmıyor, onu tefsir olarak görmüyor. Mâturîdî'nin çok âyetin muradına dair ihtimalleri zikredip, hepsini mümkün kabul ettiğini, “En doğrusunu Allah bilir.” dediğini görüyoruz. Müfessirimiz, hem kendisinin ve hem de sahabe sonrası tüm âlimlerin Kur'ân'ı anlama çabasını kesin olarak görmüyor. Tefsirin, yani âyetin muradının tek anlam olduğunu savunuyor. Dolayısıyla ondan, Kur'ân'ın sayısız anlam içeren bir kitap olduğunu, insanların ortaya koyduğu bütün ilimleri ihtiva ettiğini savunmasını bekleyemeyiz. Bununla birlikte hem tefsiri tek yönlü görmesi, hem de Kur'ân'ın kendi açıklamalarından naklettiğimiz pek çok delili, hikmeti içerdiği fikrini savunmasını bir araya getirerek, onun Kur'ân'daki bu hikmetlerin, istidlallerin, âyetlerin tek anlamında olduğunu düşündüğü sonucuna varıyoruz.

⁴¹⁸ el-Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 822.

⁴¹⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 3-4.

3.2.6. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın Tabiat İlimleri Yönünden İ'câzı

Tehaddî âyetleri, Kur'ân'ın özelliklerinden, yüceliğinden, apaçıklığından bahseden âyetlerin tefsirlerinde Mâturîdî'nin, Kur'ân'ın kevnî âyetlerinin, insanlığın bilmediği ilmi bilgileri içerdiği, dolayısıyla Kur'ân'ın ilmi i'câza sahip olduğu yorumuna rastlamadık. Bununla birlikte Mâturîdî'nin bazı kevnî âyetlere yaptığı tefsirleri naklederek ilmî tefsir yapıp yapmadığını, Kur'ân'ın ilmi i'câzı hakkında fikrini tespit edeceğiz.

Bazı kevnî âyetlerin tefsirine *Te'vilât*'tan baktığımızda Mâturîdî'nin âyetleri kendi bilimsel birikimiyle tefsir ettiğine rastladık. Mesela “*O, güneşi ışık, ayı da bir aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ona konaklar düzenleyendir.*” (10Yûnus, 5) âyetinin tefsirinde Mâturîdî, “*Gündüzü aydınlık yapan odur.*” (10Yûnus, 67) âyetini zikrederek “Gündüz aydınlıktır. Allah onda nur kılmıştır. Eğer Güneş'te de nur kılsaydı, gündüz Güneşin nuru görünmez; nuru, gündüzün nurunu bastırmazdı. Bu şekilde Güneş'te yaratılanlar için faydalar olmazdı... Allah Güneş'te lütfuyla ziya yarattı... Gündüz, Güneş'in galibiyetinden yıldızlar görülemez, Ay görülebilse de nuru görünmez. Çünkü Güneş'in nuru ona galip gelmektedir. Güneş sayesinde gölgeler bilinir... Yine onun sayesinde namaz vakitleri, yaz-kış mevsimleri bilinir. Ay sayesinde aylar ve yıllar bilinir. Güneş ile Ay ve yılları bilmek de ancak çaba ile mümkün olur. Ay ile de namaz vakitleri ve zamanları bilinmez.⁴²⁰ Âyetteki gündüzün aydınlık olma ifadesini (وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا) Mâturîdî, Güneş'ten bağımsız olarak gündüzde bizzat aydınlık olduğu şeklinde anlıyor. Ancak bu, günümüzde bilimin geldiği noktadan çok farklıdır.

⁴²⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 15-17.

”وأما النهار فهو مبصر على ما ذكر عزَّ وجلَّ (وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا) جعل فيه النور، فلو جعل الشمس النور خاصة، لكان لا يظهر نور الشمس ولا غلب نورها على نور النهار
الشمس بالذي يعرف بها أوقات الصلوات والأزمنة من الشتاء والصيف لا يعرف ذلك بالقمر، وجعل في القمر معرفة الشهور والسنين، وفي الشمس معرفة أوقات الصلوات والأزمنة
لا يعرف بها الشهور والسنون إلا بعد جهد؛ وبالقمر لا تعرف أوقات الصلوات والأزمنة.“

Malum olduğu üzere gündüz, Güneş'in Dünya'yı aydınlatmasıyla olur. Ve Ay, ışığını Güneş'ten alır. Müfessir, Güneş ve Ay'ın zaman belirleme ölçüleri olduğundan da bahsediyor. Ayrıca âyetin sonundaki “*O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.*” beyanı için söyledikleri, onun ilmi tefsir hakkında düşüncelerini anlamamıza yardımcı oluyor: “Denildi ki: İlimleriyle faydalanacak toplum için bunları açıklıyor. Allah bu âyetleri ancak aklını kullanan, düşünen, âyetleri anlayan, varlıkları akledenler için söylemiştir. Varlık, ancak ondan faydalanan içindir, faydalanmayan için değildir.”⁴²¹ Bu açıklamalarında müfessir, âyetin, ilimleriyle yararlanacak kimselere bir açıklama olduğu kavlini tenkit etmeden naklederek başka bir görüş zikretmiyor. Bu da bize Kur’ân’ın bilimsel yorumu hakkında olumlu düşüncelerine ipucu veriyor.

“*İnkârcılar göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmediler mi?*” (21/Enbiyâ, 30) âyetinin tefsirinde müfessir “Bazıları dedi ki: Allah gökleri yağmurla, yeri bitkiyle yaradı. En şiddetli ve katı nesne olan göğü, en yumuşak nesne olan suyla yarmıştır. Yeryüzü de böyledir, şiddet ve katılığına rağmen onu, en yumuşak bitki yarmıştır... Gökler ve yerin bitişikliği (رتق) için bazıları dedi ki: Birbirine yapışık idi (ملتزقة). Allah onları birbirinden ayırdı. Aralarını yaratılanlar için hava ile doldurdu... En doğrusunu Allah bilir.”⁴²²

“*O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yuzmektedir.*” (21/Enbiyâ, 33) âyetinin tefsirinde müfessir Güneş ve Ay'ın, gökte olan bir suda yüzdüklerine dair rivayetler nakleder. Âyette geçen feleğin, denizde şiddetli bir dalgada dönen tekerlek olduğunu söyler ve Güneş ve Ay'ın içinde seyrettiği karanlık bir su olduğu rivayetini de nakleder. Sonra şu açıklamaları yapar: “Âyetin zahiri, Güneş ve Ay'ın suda akıp yüzdükleridir. Bazılarının yorumuna göre bunlar kendi hallerinde ve

⁴²¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 17. “*قيل: نبين أو نصرها لقوم ينتفعون بعلمهم.*”

⁴²² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 276.

hareket etmezler, felek hareket eder. Güneş ve Ay, bir vakit ortaya çıkarlar, başka bir vakitte gizlenirler. Eğer hareket etselerdi bir halde olurlardı ve her durumda görülürlerdi. Lakin biz bunu, Allah'tan böyle bir bilgi gelmeden bilemeyiz.”⁴²³

Açıklamalarını aktardığımız iki âyetin tefsirinde de Mâturîdî, kendi bilimsel bilgisine göre âyetlere mana veriyor. 21/Enbiyâ, 33. âyetin tefsirinde Güneş ve Ay'ın suda yüzdüğünü savunuyor. Onların sabit olduğu, feleğin döndüğü görüşünün de Allah'tan bilgi gelmedikçe bilinemeyecek bilgiler olduğunu savunuyor. Ancak günümüzde kesin olarak biliniyor ki Ay Dünya'nın; Dünya Güneş'in; Güneş de Samanyolu Galaksisi'nin merkezi etrafında döner. Güneşin doğup batması, hareket etmesi insanların görüşüne göredir. Bu durum, zaten ilmi tefsire yapılan bir eleştiri konusudur. Bir müfessir, Kur'an'ı kendi çağındaki bilimsel birikimiyle yorumladığında, sonraki bir dönemde bilimsel bilginin değişmesiyle, yorumun da değişmesi gerekiyor. Bu durumda bilimsel yanlış, bilgisiz insanlar tarafından Kur'an'a mal edilebiliyor. Böylece sonraki dönemdeki müfessir, Kur'an'ın aslında çağındaki bilimsel bilgiye uygun olduğu, önceki müfessirin Kur'an'ı yanlış yorumladığı savunmasını yapmak durumunda kalıyor.⁴²⁴

“Görmedin mi? Allah bulutları yürütür, sonra onları birleştirir, sonra onları kaynaştırıp üst üste yığar. Sonra yağmurun onların arasından yağdığını görürsün.” (24/Nûr, 43) Müfessir bu âyette bazılarının bulutların yürütülmesi ifadesi için “Yani onu yerden çıkarır ve yerle gök arasında onu emre amade kılar. Sonra küme eder.”

⁴²³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 279.

”وظاهر الآية في الخبر ما ذكرنا: أن الشمس والقمر هما اللذان يجريان ويسبحان في ذلك الماء وعلى تأويل بعضهم أنهما على حالهما لا يجريان، لكن الفلك هو يجري فيظهران ويبدوان في وقت ويختفيان في وقت آخر، ولو كانا هما اللذان يجريان لكانا على حالة واحدة ويظهران في الأحوال كلها، لكننا لا نعلم ذلك إلا بالخبر عن الله أنه كذلك، والله أعلم.“

⁴²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 310.

görüşünü nakleder.⁴²⁵ Eleştirmeden naklettiği bu görüş de yerdeki suyun buharlaşıp yükselmesi, sonra yağmur olarak yağmasına dair günümüz bilimsel bilgisine çok benziyor. Ayrıca Mâturîdî'nin bu görüşü aktarması, başkalarından da duyduğunu gösterir. Böylece bu ilmî tefsiri ilk defa kendisinin yapmadığını da anlıyoruz.

“Allah geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir. Görenlere bunda ibretler vardır.” (24/Nûr, 44) Mâturîdî burada “Yağmurun yağması, birbirine ekli olmasına rağmen bir yere yağıp başka bir yere yağmaması, bulutların tabiatı ile veya tesadüfen değil, Allah'ın idaresi ve ilmi ile olduğunu gösterir.” der.⁴²⁶ Bu düzenin tesadüfle olmadığı yorumu, düzen delilinden yaratıcıya ulaşmaktır. Ancak “Bulutların tabiatı ile değil Allah'ın idare ve ilmiyle” demesi aslında Allah'ın bilgi ve tasarrufu varsa tabiat kanununun olmaması anlamına gelir. Bu görüş özellikle günümüz bilimsel birikimiyle düşünüldüğünde eleştiriye çok açıktır.

“Gök gürültüsü Allah'ı överek tenzih eder.” (13/Ra'd, 13) Mâturîdî'nin bu âyet hakkında aktardığı çeşitli yorumlardan bazıları şunlardır: “Denilmiştir ki: ‘Gök gürültüsü bir melektir. Şimşek de demirden kamçılarla bulutlara vurmasıdır.’. Yine denilmiştir ki: ‘Gök gürültüsü tesbîh ile bulutları yönlendiriyor. Bulut az olunca onu dürer, gazabı artınca onda ateş olur, öyle ses çıkar.’. Şöyle de denildi: ‘Rüzgâr bulutları yönlendiriyor. Bulutlar yığılır, çıkacak yer bulamazsa ses çıkarır. İşte ses budur.’. Bazı felsefeciler dedi ki: ‘Gök gürültüsü bulutların çarpışmasıdır. Taşın taşa çarptığı gibi ses çıkar.’. Bazı felsefeciler de dedi ki: ‘O bir rüzgârdır. Bulutların altında sıkışır, parçalanır. İşte o ses ondandır.’”⁴²⁷ Yorumları naklettikten sonra Mâturîdî

⁴²⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 183. “أي: يخرج من الأرض فيسخره بين السماء والأرض ثم يجعله ركاًماً.”

⁴²⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 185. “ودل نزول المطر وإصابته في مكان دون مكان، وتخطيه موضعاً دون موضع مع اتصال السحاب وانضمام بعض على بعض على السواء أنه على التدبير والعلم كان ذلك، لا بطباع السحاب، أو على جزاف.”

⁴²⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 402-403.

değerlendirme yapar: “Bizim onun korkutuculuğu, yaratılanları korkuttuğu, Allah’ın hâkimiyeti ve ululuğunu hatırlatmasından başka bilmeye ihtiyacımız yoktur.”⁴²⁸

Mâturîdî’nin naklettiğimiz âyet tefsirlerinde kevnî âyetlere kendi bilimsel birikimiyle yorum yaptığını görüyoruz. Naklettiğimiz üzere günümüzde yanlışlanabilecek bazı yorumlar da yapmıştır. Güneş ve Ay’dan yani kevniyattan bahseden bir âyette eleştirmeden ve başka bir görüş nakletmeden “Allah’ın, ilimleriyle faydalanacak toplum için bunları açıkladığı” kavlini aktarması ilmi tefsiri desteklediğini gösterir. Bununla beraber Mâturîdî önceden de aktardığımız üzere sahabeden sonraki âlimlerin Kur’ân’ı anlama çabalarını tefsir değil tevil görür, kesin olmadığını söyler. Tefsirin tek yönlü, tevilin çok yönlü olduğunu savunur.⁴²⁹ Elimizdeki verileri değerlendirdiğimizde çıkardığımız sonuç müfessirin Kur’ân’ın tehadîsinde ilmî i’câz ifadesinin olmayışı, ancak kevnî âyetlerde bazen ilmî tefsir yaptığı ancak bunu kesin görmediği, eleştiriye açık gördüğüdür. Ayrıca Mâturîdî’nin (ö. 333/944) ilmî tefsir yapması, ilmî tefsirin Gazzâlî’den (ö. 505/1111) önce de yapıldığını gösterir. Zaten araştırmalara göre Kur’ân’a bilimsel yöneliş felsefe-bilim ilişkisi içinde oluşmaya ve gelişmeye başlamış, İslam Felsefesi’yle ortaya çıkmış ve Gazzâlî tarafından belirgin hâle getirilmiştir.⁴³⁰

3.2.7. Mâturîdî Tefsirinde Gaip Haberleri Yönünden İ’câz

Mâturîdî’nin Konuyla Alakalı Âyetlere Açıklamaları: “*Elif. Lâm. Mîm. Rumlar en yakın bir yerde yenildiler. Hâlbuki onlar, yenilgilerinden birkaç yıl sonra galip geleceklerdir...*” (30/Rûm, 1-5) Mâturîdî: “Kâfirler, bu âyette eleştiri noktası,

⁴²⁸ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 402-403.

⁴²⁹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. I, s. 3-4.

⁴³⁰ Mesut Okumuş, *Kur’an’ın Çok Boyutlu Okunuşu İmâm Gazzâlî Örneği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 271.

yalanlama imkânı bulamamışlardır. Hâlbuki diğer âyetler ve haberlere eleştiri getirmişlerdir. Mesela *'Bu ancak eskilerin masallarındır.'* (27/Nem, 68), *'Bu ancak iftiradır.'* (25/Furkân, 4) ve *'Ona ancak bir insan öğretiyor.'* (16/Nahl, 103) gibi Kur'ân ve önceki haberlere bir takım karalamalar yapmışlardır. Ancak Hz. Muhammed'in Rumların yenilgilerinin haberi hakkında bir karalama imkânı bulamadılar. Çünkü olmuş değil, olacak galibiyeti söylüyordu. İnsan bilgisi böyle şeylere erişemez. Çünkü insan bilgisi, buna ulaşamayacağı gibi, önceki olaylarla da kıyas yapılamaz. O halde haber verdiği gibi olduğuna göre bu bilgiyi Allah'tan vahiyle öğrenip bildiği ortaya çıkar. Önceden Farsların Rumları yenmesinden istidlal yaparak *'Farslar Rumları yenecek.'* demeleri mümkündür. Yine *'Onlar Ehl-i Kitâb'dır. İbadet ederler, kitaplarını inceler, onlara göre davranırlar. Savaşacak zaman bulamazlar.'*, *'Onlar Hıristiyan'dır, Rumlardır. Gelenek ve mezheplerinde savaş yoktur.'* gibi istidlallerle zafer kazanamayacakları sonucuna varabilirler. Müslümanlara gelince onların galip gelmeleriyle ilgili bu akıl yürütme delilleri söz konusu değildir. Demek ki Hz. Muhammed, bunları ancak Allah'tan aldığı vahiyle bilmektedir. Bu Allah elçisinin doğruluğunun en büyük delilidir.”⁴³¹

“Bunlar sana vahyettiğimiz gaip haberlerindedir. Sen ve kavmin önceden bunları bilmezsiniz...” (11/Hûd, 49) Müfessir: “Bu olaylar senin gıyabında gerçekleşmiştir. Ne sen gördün, ne kavmin. Allah özellikle Hz. Muhammed'in kavmini anmıştır. Çünkü onlar bu haberleri, diğer kavimlerden öğrenmişlerdi. Diğer kavimler haber verince Hz. Muhammed'in doğruluğunu anlıyorlardı. Bu âyette Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı vardır. Çünkü Hz. Muhammed, kavmine başkalarının kitaplarından öğrenip verdiği bilgileri haber veriyordu. Bu âyet, Hz. Muhammed'in ancak Allah'tan öğrendiğini bildiriyor. Bu haberler, onun dilinden başka

⁴³¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XI, s. 152-153. “فكان في ذلك أعظم آية صدق رسوله وأكبرها.”

bir dille gelmiştir. Hz. Muhammed'in öğrenmek için birine gittiği de bilinmemiştir. Bu da ancak Allah'ın bildirmesiyle bildiğini ortaya çıkarıyor.”⁴³²

“...De ki: *Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar haline koyup ortaya çıkardığınız, çoğunu gizlediğiniz; kendisiyle sizin ve atalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitâb'ı kim indirdi?*” (6/En'âm, 91) Mâturîdî: “Müslümanlar münafıkların muhalefetini bilsinler, ilâhî hükümleri değiştirenlerin, Hz. Muhammed'in özelliklerini gizleyenlerin onlar olduğunu bilsinler diye Allah, elçisini bilgilendirdi. Bazı kıssalarda bu âyetin Mâlik b. es-Sayf için indiği söylenmiştir. O, Yahudi âlimlerindendi ve şişmandı. Bir gün Hz. Muhammed'in yanına geldi ve Hz. Muhammed ona dedi ki: ‘Tevrat'ta Allah'ın bütün şişman âlimlere buğzettiğini buldun mu?’. ‘Evet.’ dedi. Peygamberimiz ‘Sen de şişman bir âlimsin. Allah sana buğz ediyor.’ deyince ‘Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmede.’ dedi. Bütün elçileri ve kitapları inkâr etti. Allah da onu yalanladı, toplumu içindeki münafıklığını ortaya çıkardı.”⁴³³

“*Zarar vermek, inkâr etmek, müminler arasını ayırmak, Allah ve Resulüyle savaşımlara üs olmak üzere bir mescit kurup ‘Biz sadece iyilik yapmak istedik.’ diye yemin ederlerin yalancılıklarına Allah şahittir.*” (9/Tevbe, 107) Müfessir: “Malumdur ki onlar zararlı faaliyetleri, küfrü, inananların arasını açmayı aralarında gizlemişlerdir. Allah, elçisini onların sırlarından haberdar etmiştir. Böylece bunu Allah'tan öğrendiği bilinsin diye.”⁴³⁴

“*‘Biz Hristiyanız.’ diyenlerden söz almıştık. Onlar kendilerine belletilenin bir kısmını unuttular. Bu yüzden aralarına kıyamete dek düşmanlık ve kin saldık. Allah, yaptıklarını kendilerine bildirecektir. Ey Ehl-i Kitâb! Elçimiz size Kitâb'dan gizlediğiniz birçok şeyi açıklamak için geldi.*” (5/Mâide, 14-15) Müfessir: “Bu âyette Allah,

⁴³² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 184.

⁴³³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. V, s. 140.

⁴³⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 452.

aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin soktuğunu, onlardan sürekli hıyanet göreceğini bildirmiştir. Öyle de olmuştur. Onlar da Hz. Muhammed'in onlardaki hıyaneti, taş yürekliliği ve diğer şeyleri bakarak görmediğini biliyorlardı. İşte bu, Allah'tan aldığını gösterir... Ve Allah '*Size Kitâb'dan gizlediğiniz birçok şeyi açıklar...*' buyurdu. Ehl-i Kitâb'ın yöneticileri, bunları gizlediklerini kimseye söylememişlerdi. Ta ki Allah, Hz. Muhammed'e haber verene kadar. Hz. Muhammed, sakladıklarını öğrenmek için onlardan kimseye gitmemişti, katiyen kitaplarına da bakmamıştı. Onların sakladıklarını Allah açıklayınca ortaya çıktı ki Allah sayesinde biliyor..."⁴³⁵

"...Allah seni insanlardan korur..." (5/Mâide, 67) Mâturîdî: "Bu âyette Allah onu, insanlardan koruyacağını bildirmiştir ve dediği gibi olmuştur. Bu da ancak Allah sayesinde bildiğini gösterir."⁴³⁶

"Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle yazardın. Öyle olsaydı, batıla uyanlar kuşkulanırlardı." (29/Ankebût, 48) Müfessir: "Yani bu kitaptan önce herhangi bir kitap okumuyordun. Eğer sen okuyor olsaydın gerçeği yok etmeye çalışanlar kuşkuya düşer ve derlerdi ki: 'Senin bildirdiklerin, öncekilerin haberleri veya hikmet sözleridir. Sen bunları eski kitaplardan, filozofların kitaplarından öğrendin.'. Ve eğer sen yazıyor olsaydın derlerdi ki: 'Bu senin telifin, senin sözlerindir. Çünkü Kur'ân iki yönden onlara karşı kanıttır: Birincisi: Allah'ın önceki milletler hakkında haberleri, onların dillerinden başka bir dile tercüme edilmiştir. İnsanlar Hz. Muhammed'in bir tercümandan öğrendiğini veya olaylara tanık olduğunu bilmiyorlardı. Ve o, olanı olduğu gibi anlattı. Onlar da bu bilgilerin Allah'tan geldiğini bildiler. İkincisi onun nazım ve söz dizimi bakımından muciz oluşudur. Öyle ki onlar Kur'ân'ın insanın nazmı ve söz dizimi olmadığını biliyorlardı. Yani diyor ki: Sen önceden bu haberleri ve hikmetleri içeren bir kitap okumadın. Ve yazmamıştın ki 'Senin telifindir, senin söz dizimindir.' desinler. Eğer bu böyle olsaydı, gerçeği yok etmek isteyenler direterek ve büyüklenerek,

⁴³⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IV, s. 184-186.

⁴³⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IV, s. 275.

anlattığımız sebeplerle kuşku duyarlardı. Hak yolda olanlar ise kuşku duymazlar. Eğer anlattığımız gibi olmasaydı, Kur’ân’daki bilgiler ve delillerle bilmezlerdi.”⁴³⁷

“De ki: ‘Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız ve doğruysanız haydi ölümü isteyin.’ Ama onlar, evvelce yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler.” (62/Cuma, 6-7) Müfessir: “Peygamberimiz eğer bunu kendiliğinden söyleseydi, onlar da derhal ölümü isterler ve onun da yalan söylediği ortaya çıkardı. Ancak Hz. Muhammed onlara asla ölümü isteyemeyeceklerini bildirince onlar ölümü istemediler. Böylece Hz. Muhammed’in vahiyle söylediğini ortaya çıkardılar. Onlar kendilerini yok etmekten korktukları için ölümü isteyemeyeceklerini, istedikleri takdirde öleceklerini biliyorlardı.”⁴³⁸

“Tevrat indirilmeden, İsrâîl’in kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceklerin her türlü İsrâîloğularına helaldi. De ki: Doğru söylüyorsanız Tevrat’ı getirip okuyun.” (3/Âli İmrân, 93) Müfessir: “Bu haram kılınmanın zulümleri sebebiyle olması mümkündür. “Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık.” (4/Nisâ, 160) âyetinde denildiği gibi... Onlar da zulümlerinden dolayı bunların haram kılındığını inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine Tevrat’ı getirmeye çağrıldılar. Fakat onlar yanaşmadılar. Olay nasıl oldu, bilmiyoruz, ancak burada Hz. Muhammed onların gizlediğini açığa vurmuştur.”⁴³⁹

Kitâbu’t-Tevhîd’den de Mâturîdî’nin konu ile ilgili görüşlerini aktaralım: Kur’ân’da kıyamete dek olacak hadiseler, ihtiyaçlara ait hükmün açıklaması vardır, böylece gaybı ve sonsuza dek olacakları bilen katından gelişi anlaşılabilir. Meselâ ileride ülkelerin fethedileceği, insanların bölük bölük İslam’a gireceği (110/Nasr, 12), İslam’ın diğer dinlere galip geleceği (48/Fetih, 28), tarihte olmuş olaylar, Kur’ân’da mevcuttur

⁴³⁷ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XI, s. 131-132.

⁴³⁸ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XV, s. 157.

⁴³⁹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. II, s. 360.

ve gerçekleşmiştir. Hâlbuki bu durumlar, Hz. Muhammed'in güçsüz bulunduğu dönemde haber verilmiştir.⁴⁴⁰ Yine bazı kişilerin inanmayıp, cehennemlik oldukları haber verilmiş ve onlar da kâfir olarak ölmüşlerdir. (9/Tevbe, 113) Bu gibi haberler ancak Allah tarafından bilinebilir.⁴⁴¹ Kur'ân'da bulunan haberler ve sonsuza kadar olacaklar, yıkım ve belalar, bu çeşit bilgileri bilmek akılın kabiliyeti içerisinde değildir.⁴⁴²

Mâturîdî'nin Açıklamalarına Özet Ve Değerlendirme: Peygamberimizin okuma yazma bilmediğini söyleyen (29/Ankebût, 48) âyetin tefsirinde müfessirimiz, Kur'ân'ın önceki milletler hakkında, onların dillerinden başka bir dile tercüme edilen haberleri içerdiğini, insanların Hz. Muhammed'in bir tercümandan öğrendiğini veya olaylara tanık olduğunu bilmediklerini, Kur'ân'ın bu yönden ve nazım yönünden onlara kanıt olduğunu söyleyerek gaybî i'câzı savunur.

Ruhtarın Farslara yenilgilerinden kısa bir zaman sonra galip olacaklarını haber veren 30/Rûm:1-5. âyetinin tefsirinde müfessir, bu bilginin ancak Allah'tan bir bilgiyle bilineceğini, insanların daha önce Ruhtarın Farslara yenilmesinden ve onların içinde pek savaş olmayan Hıristiyan kültüründen olmalarından istidlalle ancak tekrar yenileceklerini çıkarabileceklerini söyler. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in Ruhtarın Farsları yeneceğini Allah'ın bildirmesinden başka türlü bilemeyeceğini, hatta bu âyetin Hz. Muhammed'in doğruluğunun en büyük delili olduğunu savunur. Bu da Kur'ân'ın müstakbele dair gaybî i'câzına girer. Müfessir yine 5/Mâide, 14-15. âyetinin Allah'ın, Hıristiyanların aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin soktuğunu, onlardan sürekli hıyanet göreceğini bildirdiğini, öyle de olduğunu söyler. Bu da aynı şekilde geleceğe dair haber verme bakımından mucizedir. Aynı zamanda müfessirimiz âyetin

⁴⁴⁰ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 290-291, 296.

⁴⁴¹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 320.

⁴⁴² el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 312.

Hıristiyanlarda Hz. Muhammed'in bilemeyeceği hıyanet ve taş yürekliliği bildirdiğini, Ehl-i Kitâb'ın yöneticilerinin gizlediklerini ortaya çıkardığını söyler ve Hz. Muhammed'in, onların kitaplarını okumadığını ekler. Bu, gaybî i'câzın hâl çeşididir.

Mâturîdî, Yahudilere eğer yalnız kendilerini Allah'a dost biliyorlarsa ölümü istemeye çağıran ve yaptıklarından dolayı asla ölümü isteyemeyeceklerini söyleyen 62/Cuma, 6-7. âyetlerinin Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret ettiğini savunur. Çünkü Hz. Muhammed, onların asla ölümü isteyemeyeceklerini söylemiş ve aynen öyle olmuştur. Eğer Hz. Muhammed kendiliğinden bunları söyleseydi, Yahudiler onu yalancı çıkarmak için derhal ölümü temenni ederlerdi. *“Tevrat indirilmeden, İsrâîl'in kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceklerin her türlü İsrâîloğularına helaldi. De ki: Doğruysanız Tevrat'ı getirip okuyun.”* (3/Âli İmrân, 93) âyetinin Yahudilerin sırlarını ifşa ettiğini ve Yahudilerin Tevrat'ı getirmeye çağrıldıklarını ancak yanaşmadıklarını söyler. Bunlar da Kur'ân'ın müstakbele dair gaybî i'câzına örnektir. Yine Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd'*inde müstakbele dair gaybî i'câza Hz. Muhammed'in güçsüz bulunduğu dönemde ülkelerin fethedileceği, insanların bölük bölük İslam'a gireceği (110/Nasr, 12), İslam'ın diğer dinlere galip geleceği (48/Fetih, 28) haberlerinin verilip sonradan gerçekleştiğini, bazı kişilerin inanmayıp, cehennemlik oldukları haberini ve onların da kâfir olarak öldüklerini (9/Tevbe, 113) örnek verir. Ve aklın öngöremeyeceği gelecek haberlerinin olduğunu söyler. *Kitâbu't-Tevhîd'*inde de Mâturîdî'nin Kur'ân'ın geleceğe ait gaybî i'câzını savunduğunu görüyoruz.

Tevrat ehline, Tevrat'ı gizlediklerini söyleyen 6/En'âm, 91. âyetinin ilâhî hükümleri değiştirmelerini ortaya çıkardığını, Müminler arasına ayrılık sokmak ve küfre hizmet için mescit yapan münafıklardan bahseden 9/Tevbe, 107. âyette Allah'ın Hz. Muhammed'e münafıkların sırlarını ifşa ettiğini söyleyerek, âyetlerin Hz. Muhammed'in elçiliğine ispat olduğunu ifade etmiştir. Bunlar, Kur'ân'ın kendi döneminde olan gizli olayları ortaya çıkardığına örnektir.

Kur'ân'da Hz. Muhammed'in ve kavminin bilmediği gaip haberlerin olduğunu söyleyen 11/Hûd, 49. âyeti tefsirinde Hz. Muhammed'in kavminin bu haberleri başka dilde kitaplardan öğrendiklerini, Hz. Muhammed'in de o dili bilmediği gibi, bilenlere gitmediğini söyler. Ona göre Peygamberimiz toplumuna başka dilde kitaplarda olan bilgileri verdiğine göre bu, Allah'tan vahiy aldığıının delilidir. Bu, Kur'ân'ın maziye dair gaybî i'câzına örnektir.

Tehaddî âyetlerinin dördüncüsü olan ve inkârcıları on sure getirmeye çağıran (11/Hûd, 13) âyetinin tefsirinde Mâturîdî'nin, bu meydan okuma için özetle “Hz. Muhammed Allah'ın kendisine bildirmesi dışında bilinemeyecek, gizlediğiniz haberleri içeren sureler getirdi. Onun gizliliklerinizi öğrendiği gibi siz de onun gizliliklerini öğrenin, onun gizlediği haberleri içeren bir sure getirin!” dediğini de nakletmiştik.⁴⁴³ Bütün aktardığımız örnekler, Mâturîdî'nin Kur'ân'ın mazi, hâl ve müstakbele dair gaybî haberler içerdiği, bu durumun Kur'ân'ın tehaddîsinin bir yönü olduğu görüşünü ortaya koyar. Böylece Nazzâm'dan⁴⁴⁴ (ö.231/845) günümüze kadar en çok tutulan i'câz yönlerinden biri olan bu yönü müfessirimizin de savunduğunu görüyoruz.

3.2.8. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın Hz. Peygamber Tarafından Değiştirilememesi Yönünden İ'câzı

“Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğunda, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, ‘Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir’ dediler. De ki: Onu kendiliğinden değiştiremem, ben ancak bana vahyolunana uyarım. Rabbime karşı gelirim, büyük günün azabından korkarım. De ki: Allah dileseydi onu size okumazdım, size de bildirmemiş olurdu. Önceden yıllarca aranızda bulundum, hiç düşünmüyor musunuz?”

⁴⁴³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 140.

⁴⁴⁴ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, c. I, s. 296.

(10/Yûnus, 15-16) Mâturîdî: “‘*Bundan başka bir Kur’ân getir.*’ ifadesi ‘Hükümlerini değiştir, nazmını bırak.’ demek olabilir. Ve daha önce de söylediğimiz gibi mümkündür ki onlar azap âyeti yerine rahmet âyetini okumasını, tanrılarına hakaret yerine onları övmesini vb. istemişlerdir. Biz amaçlarının hükümlerin değişikliği mi resim ve nazmın değişikliği mi olduğunu bilemeyiz. Bunu ancak ilahî bir kaynaktan işitme yoluyla biliriz... Onlar sanki bu Kur’ân’ı Allah Elçisi’nin kendinden uydurduğunu öne sürüyorlardı. Allah da ‘*De ki: Allah dileseydi ben onu size okumazdım.*’ demiştir. Sonra ancak ona vahyedilene anlattığını haber vermiştir. Ona şöyle demesi emredilmiştir: ‘*De ki: Onu kendiliğimden değiştiremem, ben ancak bana vahyolunana uyarım.*’, ‘*Daha önce yıllarca aranızda bulundum, hiç düşünmüyor musunuz?*’ Yani aranızda önceden yıllarca kaldım ve şimdiki gibi bir şeyi iddia etmedim, okumadım. Aklınızı kullanmıyor musunuz? Kendimden getirmediğimi, bana gönderilen vahiy olduğunu anlamıyor musunuz? Çünkü eğer ben uydursaydım önceden de uydurmam gerekirdi. Aranızda yaşamıştım. Bu âyetin çeşitli ihtimalleri vardır. Birincisi: Onlar Hz. Muhammed’in Kur’ân’ı kendi uydurduğunu iddia edince o da cevap verdi: ‘*Önceden yıllarca aranızda bulundum.*’ Yani vahiy gelmeden önce... Daha önce yazdığımı da başkasına öğrenmeye gittiğimi de görmediniz. O halde kendim nasıl uydurayım? Önceden bir takım sebeplere dayanmadan bir eser meydana getirilemez. İkincisi: Ben yıllarca aranızda durdum. Yalan söylediğimi katiyen görmediniz. Nasıl Allah’a yalan isnat edeyim ve Kur’ân’ı kendiliğimden uydurayım?’”⁴⁴⁵

“‘*Doğruysanız bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?*’ diyorlar. *De ki: ‘O bilgi ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.’*” (67/Mülk, 25-26) Müfessir: “Hz. Muhammed, iddia ettikleri gibi Allah’ın elçisi olmasaydı, bir şeyler uydururdu. Yanlışlığını, yalanlığını anlayamayacakları bir vakit uydurabilirdi. Hayatta olamayacağı bir zaman söyleyebilirdi. Ama söylemedi. Bu bilginin Allah katında

⁴⁴⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 27-29.

olduğunu, kendisinin yalnızca bir uyarıcı olduğunu söyledi. Çünkü o, Allah'ın elçisidir. Elçiliğine, emredilene bir şey eklemesiz.”⁴⁴⁶

Naklettiğimiz açıklamalarında Mâturîdî, Kur'ân'ın sonsuza kadar sabit, değişmez, kalkmaz, artırılmaz, eksiltilmez olduğu kavlini eleştirmeden nakleder. Müşriklerin Hz. Muhammed'den Kur'ân'ın lafzını da içeriğini, ahkâmını da değiştirmesini istemiş olabileceklerini savunur. Bu âyetle de Hz. Muhammed'e “Onu kendiliğinden değiştiremem, ben ancak bana vahyolunana uyarım.” diyerek kendini savunması emredilmiştir. Yine müfessir, Hz. Muhammed'in de Kur'ân'dan önce aralarında bulunup, hem birinden bir şey öğrenmemiş olmasının ve hem de yalan söylememesinin Kur'ân'ı kendiliğinden uydurmamış olduğuna delil olarak gösterir. Yine kıyametin vaktinin sorulmasına Kur'ân'ın cevabının yalnız Allah'ın bildiği cevabını da müfessir, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı olarak görür. Çünkü Hz. Muhammed'in peygamber olmasaydı, insanların yanlışlığını anlayamayacakları, kendinin de ölmüş olacağı bir vakti söyleyebileceğini, ancak peygamber olduğu için bunu yapmadığını; peygamberliğine, ona vahyedilene eklemesiz yapmadığını ifade eder. Günümüzde yazılan eserlerde rastladığımız bu i'câz yönünü⁴⁴⁷ Mâturîdî, Kur'ân'ın tehadîsinden olduğunu ifade etmemekle beraber Hz. Muhammed'in doğruluğuna ispat olarak kabul eder.

3.2.9. Mâturîdî'nin Sarfe Nazariyesi Hakkında Görüşü

Daha önce de açıkladığımız üzere sarfe görüşü, inanmayan Arap ediplerinin hakikatte Kur'ân'ın benzerini meydana getirmeye güçleri olduğu, ancak Allah'ın

⁴⁴⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XV, s. 321.

⁴⁴⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 167; Okumuş, “*Ulûmu'l-Kur'ân*”, s. 367-368; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 184-185.

onların bu imkân ve yönelişlerini yok ettiği fikridir.⁴⁴⁸ Şimdi müfessirimizin bu görüş hakkında fikirlerini ilgili âyet tefsirlerinden tespit edelim:

“Bu Kur’ân Allah’tandır. Başkasınca uydurulmuş değildir...” (10/Yûnus, 37)

Mâturîdî: “Bu Kur’ân’ın Allah’tan değil başkasından gelmeyip, başkası tarafından uydurulması imkânsızdır. Çünkü beşer gücünü aşar. Özünde bu iş mümkün değildir.”⁴⁴⁹

“Kendisinden önceki kitapları tasdik eden Hak Kitâb’ı sana indirdi. Önceden insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil’i de indirmişti. O, doğruyu yanlıştan ayıran Kitâb’ı indirdi...” (3/Âli İmrân, 3) Mâturîdî: “Araplar, ona karşı delil getirmekten ve onun benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Böylece yüz çeviren, büyülenen ve direten insanlar hariç herkesin nezdinde Kur’ân’ın Allah’tan olduğu ortaya çıkmıştır.”⁴⁵⁰

Kur’ân’da her şey için bir açıklama olduğunu söyleyen 16/Nahl, 89. âyetin tefsirinde Mâturîdî demiştir ki: “Allah, Kitâb’ı düşünülerek kendinden geldiği anlaşılacak bir açıklama yaptı. İçindeki delillerle insanın gücünü aşan, onun ve nazmının dengini getirmeye istekten bile aciz kaldığı bir kitaptır.”⁴⁵¹

“Onlara âyetlerimiz okunduğunda dediler ki: İşittik, istesek biz de bunun bir benzerini söyleyebiliriz. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.” (8/Enfâl, 31) Müfessir: “İnsanlar ve cinlerin toplansalar bile Kur’ân’ın dengini getiremeyeceklerini ifade eden 17/İsrâ, 88. âyet ve Kur’ân’ın benzerini getirmeye çağırarak meydan okuyan 2/Bakara, 23. âyetler, müşriklerin kulaklarına çalınıyordu. Ve

⁴⁴⁸ es-Suyûtî, *el-İtkân*, s. 1879; Yavuz, c. XXI, s. 404; Mustafa Öztürk, “Tefsirde Mutezile Ekolü”, s. 109.

⁴⁴⁹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 67-68.

⁴⁵⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. II, s. 241.

⁴⁵¹ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. VII, s. 171-175.

kimse Kur'ân'ın dengini getirmek istemiyordu. Ancak bunu üstlendiler. Bu da 'İsteseek biz de bunun bir benzerini söyleyebiliriz.' sözlerinin inattan olduğunu gösterir."⁴⁵²

Kur'ân'da çelişkiyi reddeden 4/Nisâ, 82. âyetin tefsirinde müfessir der ki: "Onun dengi bir sure getirin.' güç yetirseydiler getirirlerdi. Bu da onların Kur'ân'ın dengi sureyi getirme gücüne sahip olmadıklarını kanıtlar. Eğer Kur'ân, dedikleri gibi insan sözü olsaydı onun benzerini de getirirlerdi. Çünkü onlar da insan. İşte böylece Kur'ân'ın Allah kelamı oluşu ortaya çıkar."⁴⁵³

Mâturîdî'nin *Kitâbu't-Tevhîd*'inden de konu ile alakalı açıklamalarını aktaralım: "İnkârcılar Kur'ân'a denk olarak üç âyetlik bir sure telif etmeye davet edilmişlerdir. Eğer beşer gücü uygun olsaydı günün bir saati bile bunun için yeterli olurdu."⁴⁵⁴

Mâturîdî 10/Yûnus, 37. âyetin tefsirinde Kur'ân'ın dengini getirmenin insan gücünü aştığını, özünde mümkün olmadığını, 3/Âli İmrân, 3'ün tefsirinde Arapların Kur'ân'ın dengini getirmekten âciz kaldıklarını, 16/Nahl, 89. âyet tefsirinde delilleri ve nazmının benzerini getirmeyi istemekten bile âciz kaldıklarını, 4/Nisâ, 82. âyetin tefsirinde insanların güçleri yetseydi Kur'ân'ın benzerini getireceklerini, *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde de inkârcıların Kur'ân'a denk üç âyetlik bir sure yazmaya çağrıldıklarını, beşer gücü uygun olsaydı günün bir saatinin buna yeteceğini savunuyor. Bunlar şüphe bırakmayacak şekilde müfessirin Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) temelini oluşturduğu, Nazzâm'ın (ö. 231/845) teorileştirdiği⁴⁵⁵ ve bir dönem savunanı olan sarfe fikrini desteklemediğini gösterir. Ayrıca 17/İsrâ, 88. âyetin tefsirinde de inkârcıların

⁴⁵² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 205.

⁴⁵³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. III, s. 352.

⁴⁵⁴ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 295.

⁴⁵⁵ Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *BÜİFD*, s. 82; Mustafa Müslim, *Mebâhis fî İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 46; Mehmet Emin Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *IÜİFD*, s. 208.

“İsteseek biz de bunun bir benzerini söyleyebiliriz.” sözlerinin inattan olduğunu söyleyerek bir geçerliliğinin olmadığını ortaya koymuştur.

3.2.10. Mâturîdî Tefsirinde Kur’ân’da Peygamberi Uyarma Âyetleri Oluşu Yönünden İ’câzı

“Kendisine o âmâ geldiği için Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.” (80/Abese, 1-2) âyetinde müfessir özetle şunları söylemiştir: “Bu âyette Hz. Muhammed’in, Kur’ân’ı kendi uydurmadığının kanıtı vardır. Çünkü eğer tebliğle emredilmemiş olsaydı, bir şey yapınca insanların kınamaması için örtmeye çalışırdı. İnsanlara açık etmezdi. Ancak o, Allah’ın elçisi idi. Ne emredilmişse onu tebliğ etti.”⁴⁵⁶

“Sen, Allah’ın nimet verdiği, senin de iyilik yaptığın kişiye, ‘Eşini nikâhında tut ve Allah’tan kork.’ diyordun. İçinde, Allah’ın açık edeceği bir şeyi gizliyor, insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd, eşiyle ilgisini kesince, onu seninle evlendirdik ki, eşiyle ilgilerini kestiklerinde evlatlıklarının eşiyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah’ın emri yerine gelmiştir.” (33/Ahzâb, 37) âyetini Mâturîdî, Hz. Muhammed’in nübüvvetine delil görür ve açıklar: O, insanların dedikodusundan çekiniyordu. Utandıklarını içinde gizliyordu. İnsanlar böyle bir meseleyi gizler. Ancak Hz. Muhammed Allah elçisi olmasaydı bunu gizler, açığa vurmazdı. Hz. Ömer ve Hz. Âişe’den rivayet edilmiştir ki: “Eğer Allah elçisi Kur’ân’dan bir âyeti saklasaydı, bu âyeti saklardı.”^{457, 458}

İtab âyetlerinin diğerleri olan Bedir esirlerinin serbest bırakılması (8/Enfâl, 67), Tebük Gazvesi’ne katılmak istemeyenlere izin (9/Tevbe, 43), münafığın cenaze namazı

⁴⁵⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XVII, s. 48-49.

⁴⁵⁷ *Sahîhu Müslim*, İman, 288, s. 90.

⁴⁵⁸ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. XI, s. 354-355.

(9/Tevbe, 80,84) ve helal olan bir şeyi kendine yasaklama (66/Tahrîm, 1-2) âyetlerin tefsirinde müfessirimiz Kur'ân'ın Hz. Muhammed'i uyarması bakımından eşsizliğinden söz etmiyor.⁴⁵⁹

Mâturîdî'nin hem âmâyâ yüzünü ekşitme olayından bahseden 80/Abese, 1-2, hem de Zeyd olayından bahseden 33/Ahzâb, 37. âyet tefsirlerinde bu uyarı âyetlerinin Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı kendi uydurmadığına kanıt olduğunu savunduğunu görüyoruz. Çünkü normalde bir insanın gizlemek isteyeceği meseleleri Allah açığa vurunca Hz. Muhammed tebliğ etmiştir. Mâturîdî, bu durumun onun gerçek bir peygamber olduğunu ispatladığını savunur. Bunlara göre Mâturîdî i'câz yönü olarak çağdaş araştırmacılarda rastladığımız bu durumun⁴⁶⁰ i'câz yönü olduğunu ifade etmekle beraber, bunu Hz. Muhammed'in elçiliğine kanıt görür. Mâturîdî bunu, Kur'ân'ın Allah sözü oluşuna bir kanıt olarak gördüğü için i'câzu'l-Kur'ân ilmi ile ilişkilendirdik ve burada zikrettik.

3.2.11. Mâturîdî Tefsirinde Sayısal İ'câz

“*Elif Lâm Mîm.*” (2/Bakara, 1) âyetinin tefsirinde müfessirimiz, el-hurûfu'l-mukatta'a hakkındaki görüşleri aktarır. Aktardığı görüşlerden birisi de ebced hesabıyla işaretler: “Denilmiştir ki: Bunlarda ebced hesabı ile bu ümmetin hâkimiyetinin akıbetinin açıklaması vardır. Ancak onlar bazılarını saymış, bazılarını saymamıştır... Bu

⁴⁵⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 264; c. VI, s. 367-369; c. VI, s. 420-423; c. VI, s. 425-427; c. XV, s. 247-257.

⁴⁶⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 163; Suat Yıldırım, “Kur'ân'ın İ'câzı Ve Üslûbu”, *DİA*, c. XXVI, s. 397; İsmet Ersöz, “Kur'an'ın Üslûp Ve İ'câzı”, *DD*, s. 49; Mehmet Sait Şimşek, “İtab Âyetleri”, *ŞAMİA*, c. III, s. 245.

harflerin her birisinde ebced hesabıyla insanlar nezdinde büyük bir duruma işaret eden remiz ve semboller olması da mümkündür.”⁴⁶¹

Naklettiğimiz açıklamasında Mâturîdî, ebcedle uğraşanların bazı harfleri sayıp, bazılarını saymadıklarını söylemekle birlikte, el-hurûfu'l-mukatta'a'nın ebced hesabıyla ümmetin hâkimiyetinin akıbetine işaret ettiği görüşünü nakleder. Sonra bu harflerin ebcedle önemli durumlara işaret etmesini mümkün görür ve böylece Kur'ân'ın sayısal i'câzına kapı açar. Ancak onun bu tür gaybî bilgilere insanların ulaşabilmesi konusunda görüşlerini de burada aktarmakta fayda görüyoruz:

“Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: ‘Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır...’” (7/A'râf, 187) Müfessir: “Kıyamet, yaratılmışlardan hiç kimsenin müdahalesi ve bilgisi olmaksızın kopacaktır.”⁴⁶² “Kıyametin bilgisi yalnızca Allah indindedir.” (31/Lukmân, 34) Müfessir: “Allah kıyametin vaktini kimseye açık etmediğini bildirmiştir.”⁴⁶³

Kur'ân'da müteşâbih âyetler hakkında kalplerinde eğrilik olanların fitne çıkarmak ve tevil etmek için onların ardına düştüğünü, onun tevilini ancak Allah'ın bildiğini söyleyen 3/Âli İmrân, 7. âyetinde “kalplerinde eğrilik olanlar” bölümü hakkında Mâturîdî'nin açıklamaları şunlardır: “Eğer amaç bu ümmetin mülkünün sonu ve kıyamet ise onlardan aşağıdaki insanlar şöyle dursun, peygamberlere bile Allah'ın bilgi vermediği konularla veya akılların kavramada eksik kaldığı şeylerle uğraşanların, avamın aklını karıştırmalarını kastediyor. Allah, bunları yalnız kendinin bildiğini haber vermiştir, başkası böyle bir bilgiyi bilsin, bilmesin. Ve eğer biliyorsa, Allah ona

⁴⁶¹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 28-29.

”وقيل: إن فيها بيان غاية ملك هذه الأمة من حساب الجُمَّل، ولكنهم عدوا بعضها وتركوا بعضها ويحتمل: أن يكون بمعنى الرمز والتضمين في كل حرف منها أمرًا جليلاً يعظم خطره على ما عند الناس في أمر حساب الجُمَّل.“

⁴⁶² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 131.

”وأما الساعة فإنها تقوم من غير أن كان لأحد من الخلق تدبير فيها أو علم.“

⁴⁶³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XI, s. 260. “أخبر أنه لا يجليها لوقتها.“

bildirmiştir. Akılla ona ulaşma söz konusu değildir... ‘Onu tevil etmek için’ Yani Allah’ın bu ümmet için yazdığı sürenin sonunu anlamak için. Tevilin asıl anlamı sondur. ‘Onun tevilini ancak Allah bilir.’: Bu ümmetin sonunu ancak Allah bilir.”⁴⁶⁴

Kıyametin bilgisinin yalnız Allah katında olduğunu söyleyen 7/A’râf, 187. ve 31/Lukmân, 34. âyetin tefsirlerinde Mâturîdî, açıkça Allah’tan başka kimsenin kıyametin vaktini bilemeyeceğini, Allah’ın kimseye bunu bildirmediğini savunur. Müteşâbih âyetlerin peşine düşen, kalplerinde eğrilik olanlardan bahseden 3/Âli İmrân, 7. âyetinin Allah’ın peygamberine bile vermediği, ümmetin sonu ve kıyametin zamanı ile uğraşanlar şeklinde anlaşılabilirliğini ifade eder. Ona göre bir insan gaybî bir bilgiye sahip ise ancak Allah’ın bilgisiyle bilmiştir. Yine tefsirinde “Ümmetin sonunu ancak Allah bilir.” demiştir. Şimdi el-hurûfu’l-mukatta’a içeren 2/Bakara, 1. âyetin tefsirine dönelim. Müfessir, el-hurûfu’l-mukatta’a için ümmetin sonuna ebcedle işaret ettiği görüşünü nakleder ve bu görüşü savunanların bazı harfleri hesaba katıp bazılarını katmadıklarını söyler. Zaten başka açıklamalarından sonra ebced hesabıyla insanlar için önemli durumlara sembol olmalarının mümkün olduğunu savunur. Buradan müfessirin, ebcedle ümmetin sonunun, kıyametin vaktinin anlaşılabilirliğini düşünmediğini anlıyoruz. Bununla birlikte bazı önemli olayların ebcedle anlaşılabilirliğini de imkân dâhilinde görür. Böylece müfessirin, Bâkılânî⁴⁶⁵ (ö. 403/1013) Zemahşerî’de⁴⁶⁶ (ö. 538/1114) rastladığımız, el-hurûfu’l-mukatta’a’nın harf sayısı intizamı görüşüne benzeyen bu konuyla uğraşmamakla ve onu meydan okuma âyetlerinde i’câz yönü olarak saymamakla birlikte, ona kapıyı kapatmamış olduğu sonucuna varıyoruz.

⁴⁶⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilât*, c. II, s. 246.

⁴⁶⁵ el-Bâkılânî, *İ’câzu’l-Kur’ân*, s. 44.

⁴⁶⁶ ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l-Keşşâf*, s. 34.

3.2.12. Mâturîdî Tefsirinde Kur'ân'ın Kolay Ezberlenme Yönü

Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in kalbine yerleştirmek için parça parça indirildiğini beyan eden 25/Furkân, 32. âyet hakkında müfessirmizin izahatı: “*Kalbine yerleştirmek için*’ sözünün mümkün olan iki izahından birincisi: Onu parça parça indirdik ki kalbine yerleştirelim, sen ezberleyesin ve hatırlayasın. Çünkü bir şeyi parça parça duyarken ezberlemek bir seferde ezberlemekten daha kolaydır. Özellikle söz farklı çeşitlerde olursa...”⁴⁶⁷

Hz. Muhammed'e Kur'ân'ı ezberlemek için aceleyle okumamasını, Kur'ân'ın toplanma ve okunmasının Allah'a aidiyetini beyan eden 75/Kıyâmet, 16-17. âyetler hakkında müfessir şunları söylemiştir: “Bu hafızada tutma desteği yetmiştir. Peygamberimiz, Kur'ân'ı olduğu gibi ezberlemiştir. İnsanlara Kur'ân ezberlemelerini ve okumalarını emretmiştir, ancak zorlamamıştır. Onlar da buna çalışmışlardır. Bilinir ki buna Allah'ın gücü yeter. Allah, bunu delillerinden bir delil kılmıştır.”⁴⁶⁸

“*Sana okutacağız ve sen hiç unutmayacaksın.*” (87/A'lâ, 6) Müfessir: “Bu Hz. Muhammed'in nübüvvetine kanıttır. Çünkü o, ne yazı yazabiliyordu, ne kitap okuyabiliyordu. Ancak ona vahyedileni tek seferde ezberledi.”⁴⁶⁹

“*Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?*”(54/Kamer, 17) Müfessir: “Bu âyet çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Birinci yorum: Kur'ân'ın ezberini kolaylaştırdı. Yani büyük-küçük, kâfir-mümin, Kur'ân'ı ezberlemek isteyen herkese kolay kıldı... ‘*Öğüt alan yok mu?*’ beyanı, bu yoruma göre şöyle anlaşılır: Biz Kur'ân ezberini kolaylaştırdık. Ancak Kur'ân'ı sadece ezber için değil, öğüt alınsın diye indirdik. Oradaki öğüdü alan yok mu?”⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 249.

⁴⁶⁸ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVI, s. 296-297.

⁴⁶⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XVII, s. 169.

⁴⁷⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XIV, s. 237.

Müfessirimiz 25/Furkân, 32. âyette Kur'ân'ın parça parça gönderilmesinin hikmetinin parça parça olduğunda daha kolay olacağından ezber kolaylığı da olabileceğini savunmuştur. 54/Kamer, 17'de de Kur'ân'ın kolaylaştırılmasının ezber kolaylığı olabileceğini savunmuş, hatta büyük-küçük, kâfir-mümin, Kur'ân'ı ezberlemek isteyen herkese kolay kılındığını ifade etmiştir. 75/Kıyâmet, 16-17. âyetin tefsirinde Hz. Muhammed ve diğer insanların Kur'ân'ı ezberlemelerinin Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğini, Allah'ın bunu delillerinden bir delil kıldığını savunur. 87/A'lâ, 6 tefsirinde de Hz. Muhammed'in okuma ve yazma bilmemesine rağmen Kur'ân'ı bir seferde ezberlemesinin nübüvvetinin kanıtı olduğunu savunur. Bu açıklamalarından anlıyoruz ki müfessir, bir i'câz yönü olarak değerlendirildiğini günümüzdeki çalışmalarda gördüğümüz Kur'ân'ın kolay ezberlenmesini,⁴⁷¹ i'câz ifadesini kullanmamakla ve tehadî âyetlerinin tefsirinde zikretmemekle beraber Allah'ın bir delili olarak kabul ediyor. Bununla birlikte müfessirimiz, 54/Kamer, 17'de Kur'ân'ın büyük-küçük, kâfir-mümin, Kur'ân'ı ezberlemek isteyen herkese kolay kılındığını söylemiş ancak hemen ardından Kur'ân'ın sadece ezberlenmesi için değil, öğüt alınması için indirildiğini de eklemiştir. Burada da Mâturîdî'nin Kur'ân'ın ezberine, lafzına çok önem verdiğini; ancak manasına, öğütlerine daha fazla vurgu yaptığını görüyoruz.

3.2.13. Mâturîdî Tefsirinde Gönüllere Tesir Bakımından İ'câz

“Elçiye indirileni dinlediklerinde, hakikate dair bilgileri bulunduğundan dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıtığını görürsün.” (5/Mâide, 83) Müfessir: “Allah Elçisi'nin özelliğini işittiklerinde, onun gelişinden çok sevinç duyarlar. Çok sevinçli olduğu,

⁴⁷¹ Cüneyt Eren, “Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri”, *DİD*, s. 136.

kalbin mutluluk duyduğu zaman bazen bu ağlama olur... Kur'ân'ı şiddetle arzulamaları ve Kur'ân'dan duydukları mutluluk sebebiyle bu olmuştur.”⁴⁷²

“Allah, sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisiyle tüyleri ürperir...”. (39/Zümer, 23) Mâturîdî: “Müfessirler dedi ki: Korkutma âyetleri okunduğunda Rablerinden korkanların, bu kitabın etkisiyle tüyleri ürperir, rahmet âyetleri okunduğunda gönülleri yumuşar, Kur'ân'ın korkutma âyetlerinden, rahmet âyetlerinden hepsinin okunmasıyla bunun olması da mümkündür. Çünkü her ikisinin âyetlerinde de öğüt vardır. Âyetler okunduğunda müminlerin gönülleri yumuşar, kendileri için korkarlar ve tüyleri ürperir. Çünkü rahmet âyetinin okunmasıyla yüreklerin yumuşaması, azap âyetlerinin okunmasıyla yumuşamasından daha çok değerlidir. Bilakis azap âyetleri bunu daha çok gerektirir. Katâde dedi ki: Müminlerin tüyleri ürperir, gözleri yaşarır, kalpleri mutmain olur. Lakin bidat ehlinde gördüğümüz gibi akıllarını yitirmezler, bayılmazlar, bu ancak şeytandandır.”⁴⁷³

“Müminler ancak Allah anıldığı zaman kalpleri titreyen, âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine güvenen kişilerdir.” (8/Enfâl, 2) Müfessir: “Buradaki âyetlerin kesin delilleri olması muhtemeldir. Kendilerine âyetleri okunduğunda sebat ve kuvvetleri artar.”⁴⁷⁴

Mâturîdî 5/Mâide, 83'te Kur'ân dinlediklerinde etkilenip ağlayanların Hz. Muhammed'in özelliklerinden etkilendiklerini; 39/Zümer, 23'te Kur'ân'dan tüyleri ürperenlerin, bedenleri ve gönülleri, Allah'ın zikrine ısınıp yumuşayanların, hem rahmet hem korkutma âyetlerinden aldıkları öğütlerden bu şekilde etkilendiklerini; 8/Enfâl, 2'de kendilerine âyetler okunduğunda imanları artanların muhtemelen Kur'ân'ın kesin

⁴⁷² el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. IV, s. 288-289.

⁴⁷³ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. XII, s. 324-325.

⁴⁷⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 172.

delillerinden sebat ve kuvvetlerinin arttığını savunur. Yine Mâturîdî, 5/Mâide, 83. âyetin tefsirinde müminlerin Kur'ân'ı şiddetle arzuladıklarını ve Kur'ân'dan mutluluk duyduklarını söylüyor. Müfessirimiz, ilk defa Hattâbî'de (ö. 388/998) i'câz yönü olarak gördüğümüz bu durumdan⁴⁷⁵ bir i'câz olarak söz etmemekle birlikte bu tesirin bilgileri, delilleri ve öğütlerinden kısacası içeriğinden olduğunu savunur. Yine müfessirin 39/Zümer, 23. âyet tefsirinde Katâde'den “müminlerin Kur'ân'dan tüylerinin ürperdiği, gözlerinin yaşardığı, kalplerinin mutmain olduğu, ancak bidat ehlinde görüldüğü gibi akıllarını kaybetmedikleri, bayılmadıkları” sözünü nakletmesinden de Kur'ân'dan etkilenmede yanlışa düşmeme hassasiyetini çıkarıyoruz.

3.2.14. Mâturîdî Tefsirinde Fonetik İ'câz

Mâturîdî'nin tehaddî âyetlerine, Kur'ân'ın yüceliğinden, etkileyiciliğinden, Allah sözü oluşundan bahseden, kısacası i'câzu'l-Kur'ân ile alakalı âyetlere serrettiği yorumları incelediğimizde Kur'ân'ın kelime, harf, sükûn, hareke, med ve kasr düzeninde, kulağa ve ruha hoş gelen, musiki yönünden bir i'câzdan söz ettiğine rastlamadık. Kur'ân'ın gönüllere tesiri i'câzı konusunda aktardığımız üzere müfessir, Kur'ân okunduğunda etkilenen müminlerden bahseden 5/Mâide, 83, 39/Zümer, 23 ve 8/Enfâl, 2. âyet tefsirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Muhammed'in özelliklerine dair açıklamaları, rahmet ve korkutma âyetlerinden öğütleri ve kesin delillerini ön plana çıkarır. Yani Kur'ân dinlediklerinde ağlayanların, tüyleri ürperenlerin, imanı artanların, Kur'ân'ın içeriğinden, derslerinden etkilendiklerini söylemiş, Kur'ân'ın ses güzelliğinden bahsetmemiştir. Dolayısıyla bu konuda vardığımız sonuç, Mâturîdî

⁴⁷⁵ el-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, s. 26-27.

tefsirinde Kur'ân'ın yakın dönemde ortaya atıldığını tespit ettiğimiz⁴⁷⁶ fonetik i'câzına rastlamadığımızdır.

⁴⁷⁶ Mustafa Sâdık er-Râfî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s. 212-214; Suat Yıldırım, "Kur'ân'ın İ'câzı Ve Üslûbu", *DİA*, c. XXVI, s. 393; Subhî es-Sâlih, *Mebâhisu fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 334-335.

SONUÇ

İndirilmesinden günümüze kadar Müslümanların en çok başvurdukları, anlamaya çalıştıkları kitap olan Kur'ân, her zaman yorumlanmaya devam edecektir. İslam âlimleri Kur'ân beyanlarının muradını anlamaya çalıştıkları gibi Kur'ân'ın mucizevi yönlerini de tespit etmeye çalışmışlardır. Böylece farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Tefsir ilmindeki i'câzu'l-Kur'ân meselesine genel bir araştırma yaptığımızda bu ilim bize en önce Müslümanların Kur'ân'ı yanlış savunmama, doğru delillerle savunma hassasiyetlerini göstermiştir. Âlimler, kendilerinden başka âlimlerin Kur'ân'ın mucize özelliklerine dair görüşlerini nasılsa kutsal kitabımız savunuluyor diye araştırmadan, sorgulamadan kabul etmemişler, eleştiriye tabi tutmuşlardır. Bize göre bu, İslam Uygarlığı'nın en güzel bir yanıdır. Bu şekilde âlimler Kur'ân'ın i'câz yönleriyle alakalı görüşleri eleştiriye açık görmüşler, düşünüp, sorgulayıp kabul veya reddetmişlerdir. Ve kabul veya reddederken bunların sebeplerini açıklamışlardır.

Hz. Muhammed'in nübüvvet öncesi şahsi ve nübüvvet sonrası hissî mucizelerini savunan Mâturîdî, Kur'ân'ı akli mucize olarak görür. Kur'ân'ın tehaddî âyetlerinde inanmayanları Kur'ân'ın dengini getirmeye çağırmasının aslında bir emir olmadığını, onları Kur'ân'ın dengini getirmekten âciz bırakma, Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı uydurduğu iddiaları için azarlama, korkutma amaçlı böyle söylendiğini savunur. Sonra Kur'ân'ın nazım ve tertibini, Arapça oluşunu vurgulayarak dil ve üslup yönünden i'câzına; doğruluğu, delilleri, hikmeti ve hükümlerini ifade ederek beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması yönünden i'câzına; Hz. Muhammed'in ancak Allah'tan alacağı vahiy yoluyla bileceği, kâfirlerin sırlarını içeren bilgilerin bulunduğunu söyleyerek gaip haberleri yönünden i'câzına işaret etmiştir. Tehaddî âyetlerinin tefsirinde Kur'ân'ın bu üç i'câz yönünü söyler. Ayrıca Allah'ın sefihliğini ve yalancılığını Kur'ân'da açığa çıkardıklarından başka kimsenin Kur'ân'ın benzerini ortaya koymaya çalışmamasını,

güçleri yetmesi durumunda Hz. Muhammed'i yalancı çıkarmak için bunu yapacaklarını, Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olduklarına delil gösterir ve sarfeyi reddetmiş olur.

Kur'ân'ın nazım, tertip yönünden i'câzını savunan müfessir, Kur'ân'ın şiir olmayıp, şiirin üstünlüklerini içerdiğini savunur. Kur'ân'ın manasının da lafzının da Allah'a ait olduğunu savunur ve lafzının Hz. Muhammed'e ait olduğu görüşünü reddeder. Çünkü ezberlemek için hızlıca âyetleri okuyan Hz. Muhammed'i Allah uyarılmış, okunmasını kendi üstüne almıştır. Ve Kur'ân'ın levh-i mahfûz'da hangi dilde oluşunu bilmesek de Allah, Kur'ân'ı Arapça indirdiğini beyan etmiştir.

Kur'ân'ın dil ve üslup yönünden i'câzını, Arapça oluşunu, manen olduğu gibi lafzen de Allah'a ait oluşunu savunan Mâturîdî aynı zamanda âyetteki “*Biz bu Kur'ân'ı başka bir dille ortaya koysaydık...*” (41/Fussilet, 44) ifadesini Allah'ın isteseydi Kur'ân'ı Arapça'dan başka dillerle de indirebileceği, indirdiğinin de Kur'ân olacağı şeklinde anlamış ve bu âyetin Ebû Hanîfe'nin namazda Farsça kıraate cevazının doğruluğunu gösterdiğini söylemiştir. Ayrıca Kur'ân ve diğer ilâhî kitapların uyumundan söz eden âyet tefsirlerinde dillerin değişmesinin eşyanın hakikatini de değiştirmeyeceği yorumunu yaparak bu cevazı mantıklı bulmuştur.

Müfessirimiz Kur'ân'ın telif güzelliğine sahip olduğu fikrindedir. Yine Kur'ân'ın bir kısmı diğeriyle, başı sonuyla uyumlu oluşunu savunuyor. Bununla birlikte *Te'vilât*'ta insicam, tenasüp vurgusu da tespit edemedik. Böylece müfessirin çok fazla değinmemekle beraber Kur'ân'ın telif yönünden i'câzını kabul ettiği sonucuna vardık.

Kur'ân'ın içeriğinin tutarlılığı i'câzına gelince Mâturîdî Kur'ân'ın tutarlılığının hem kendi içinde hem diğer kitaplarla olduğu değerlendirmesini yapar. Ona göre Kur'ân, farklı zaman aralıklarında indirilmesine rağmen çelişki içermez. Ancak sözlerin zahirine bakılırsa çelişki görülebilir. Bu nedenle Kur'ân'ı doğru anlamak için bağlamına, söylenme ortamına dikkat etmek gerekir. Yine müfessirimize göre bazen

Kur'ân'ın sözlerindeki ilk anlam değil, sözün içine konulmuş genel ve özel anlamlar kastedilmiş olabilir. Bu da düşünerek anlaşılabilir ki Allah düşünmeye özendirmiştir. Böylece müfessirimiz, Kur'ân'ın içerik yönünden i'câzını savunur.

Diğer kutsal kitaplarla Kur'ân'ın çelişmediğini de savunan Mâturîdî, lafızlarının farklı olmasıyla birlikte hikmet, doğruluk ve ahkâmı uyumlu olduklarını söyler. Ona göre eğer ihtilaf olsaydı diğer kitap ehlinin bunu açıklaması gerekirdi. Kur'ân, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in olduğunu söylediğinde bu kitaplara inananlar, kitaplarını getirip Hz. Muhammed'i bulamadıklarını söyleyememişlerdir.

Müfessir, Kur'ân'ın insanlığın ihtiyaçlarını karşılaması yönünden i'câzını da savunmuştur. Ona göre Kur'ân'ın indirilmesinin hikmeti yalnız güzel okunması değil, asıl hikmetinin tefekkür ederek okunması, öğütlerin anlaşılıp uygulanması, emir ve yasaklara riayet edilmesidir. Kur'ân Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinin delillerini, iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın açıklamasını, din, dünya ve ahiret ihtiyaçlarını, eşyanın hakikatini, yalnızca Allah'ın bilebileceği gaip haberlerini, kıyamete kadar ortaya çıkacak ihtiyaçlara dair açıklamaları, o çağda kimsenin ileri süremeyeceği ilmî istidlalleri içerir. Kur'ân'ın beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması konusunda yine Mâturîdî, Kur'ân'ın parça parça gönderilmesindeki hikmetlerin insanların kalbine yerleştirme, basiretlerini yenileme, delil, uyarı ve öğüt yönünü artırma olduğunu savunur. Yine bu şekilde indirilmesinin âyetlerdeki muradın anlaşılmasını sağladığını ifade eder. Âyetlerin iniş sebeplerine göre inmesiyle, sahabelerin başka açıklamalara ihtiyaç duymadan kastettiklerini açıkça anladıklarını savunur. Kıssaları haberler ve öğütlerin Kur'ân'ın farklı yerlerinde tekrar tekrar anılmasının hikmetini de insanların unutmaması için olduğunu savunur. Müfessirimiz, Kur'ân'ın mucizeviliğine rağmen inanmayan insanların Kur'ân hakkında tefekkür etmediklerini, Kur'ân'a karşı inatçılık ettiklerini, bu nedenle inanmadıklarını savunur.

Mütesâbih yani farklı anlam ihtimali olan âyetler müfessire göre eğer mahiyeti bilinmeyen bir konuda ise Allah o bilgileri hem kendisinin bilgide bizden daha üstün olduğunu anlamamız, hem de bizleri kabul etme veya etmememiz konusunda sınamak için indirmiştir. Eğer mütesâbih âyetlerin kasıtlarını diğer naslar ve akılla anlayabiliyorsak Allah'ın onları indirmesindeki hikmet, bizleri tefekküre yönlendirmektir. Önceki hükmün sonraki hükümlle kaldırılması demek olan neshin hikmetine Mâturîdî'nin yaklaşımına gelince Allah'ın hikmet ve sınaama gereği bir şeyi bir zaman ve durumda emretmesi, başka zaman ve durumda da yasaklamasında hikmetsizlik yoktur. Yine müfessire göre bu, Allah'ın bilgisinde ve kararında değişiklik de değildir. Eğer aynı zaman ve durumda bir şeye hem emir hem de yasak olsaydı hikmetsizlik olurdu. Ancak nesih bu değildir.

Mâturîdî Kur'ân'ı yol gösterici, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak kitap olarak görüyor. Kur'ân'da var olduğunu söylediği her şey insanlığın yaşamını düzenleyecek, ahireti kazanmasını sağlayacak, doğruyu yanlış gösteren bilgilerdir. Müfessir, Kur'ân'ı aklî mucize olarak görmekte, ancak Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiği fikrini savunmamaktadır. Müfessir tefsir-tevil ayrımı yapar. Tefsir sahabeye ait, tek yönlü ve âyetin gerçek anlamı, Allah'ın muradıdır. Tevil sonraki ulemaya ait görüştür. Doğru da olabilir yanlış da olabilir. Müfessirimize göre âyetlerde gerçek murat birdir. Âyet hakkında kesin tefsir yoksa tüm yorumlar tevidir. Tevillere kesin doğru olarak bakılamaz. Bu fikirde olan Mâturîdî'nin Kur'ân'ın sayısız ilim ve anlamı içerdiği fikrini savunmasını bekleyemeyiz.

Kur'ân'ın tabiat bilimlerini içermesi yönünden i'câzı olduğunu söylemeyen Mâturîdî, ilmî tefsir yapmıştır. Bazı kevnî âyetleri kendi bilimsel birikimiyle yorumlamış, hatta günümüzde bilimin geldiği noktadan çok farklı yorumlara da imza atmıştır. Örneğin 21/Enbiyâ, 33. âyetin tefsirinde Güneş ve Ay'ın suda yüzdüğünü savunmuş, onların sabit olduğu, feleğin döndüğü görüşünün de Allah'tan bilgi

gelmedikçe bilinmeyecek bilgiler olduğunu ifade etmiştir. Güneş ve Ay'ın ışığından bahseden 10/Yûnus, 5. âyetin tefsirinde “Allah’ın, ilimleriyle faydalanacak toplum için bunları açıkladığı” kavlini aktarması, yine kendi bilimsel bilgilerini kullanması ilmi tefsiri desteklediğini gösterir. Ancak hem tehaddî âyetlerinde ilmî i’câzdan bahsetmemesi, hem de tefsir-tevil ayrımı, tevilin doğru da yanlış da olabileceğini kabul etmesinden ilmî tefsiri kesin görmediği sonucuna varıyoruz.

Mâturîdî’de Kur’ân’ın bir mucize yönü de gaybî bilgiler ihtiva etmesidir. Mesela Rumların Farslara galip olacaklarını haber veren 30/Rûm, 1-5. âyeti, Yahudileri ölümü istemeye çağıran ve yaptıklarından dolayı asla ölümü isteyemeyeceklerini söyleyen 62/Cuma, 6-7. âyeti geleceğe, Müminler arasına ayrılık sokmak ve küfre hizmet için mescit yapan münafikardan bahseden 9/Tevbe, 107. âyeti hâle, Kur’ân’da ne Hz. Muhammed’in ne de kavminin bilmediği gaip haberleri, tarihî olaylar geçmişe ait gaip haberleridir. Yani Mâturîdî Kur’ân’ın mazi, hal ve müstakbele dair gaybî i’câzını savunur.

Kur’ân’a Hz. Muhammed’in müdahalesinin olmaması yönünden mucizeviliğini tehaddî âyetlerinde dillendirmeyen, ancak başka yerde savunan Mâturîdî mesela peygamberimize kıyametin vaktini bilemeyeceği, yalnız Allah’ın bildiğini söylemesini emreden 67/Mülk, 25-26. âyetin tefsirinde Hz. Muhammed’in isterse ileriki bir zamanı uydurabileceğini, ancak bunu yapmadığını, ancak ona vahyedilene anlattığını savunur.

Müfessirimiz Kur’ân’ın dengini getirmenin beşer gücünü aştığı, özünde mümkün olmadığı fikrindedir. Tehaddî âyetlerinin birinde, tefsirinin çeşitli yerlerinde ve *Kitâbu’t-Tevhîd*’inde bu fikrini ifade eder. Yani Kur’ân’ın benzerini getirmenin beşer gücü dâhilinde olup, Allah’ın bu iradeye engel olduğu sarfe nazariyesini kabul etmez. 17/İsrâ, 88. âyette inkârcıların “İstesek biz de bunun bir benzerini söyleyebiliriz.” sözlerinin inattan olduğunu ifade eder.

Mâturîdî hem âmâyâ yüzünü ekşitme olayından bahseden 80/Abese, 1-2, hem de Zeyd olayından bahseden 33/Ahzâb, 37. âyet tefsirlerinde bu uyarı âyetlerinin Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı kendi uydurmadığına kanıt olduğunu savunur. Çünkü normalde bir insanın gizlemek isteyeceği olayları Hz. Muhammed insanlara açmıştır. Çünkü Allah ona vahyetmiştir. Çağdaş eserlerde bir i'câz yönü olarak gördüğümüz Kur'ân'ın Hz. Peygamberi uyarma âyetleri içermesi yönünden i'câzını müfessirimizin dillendirmemekle birlikte, bu itap âyetlerinin Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in değil Allah'ın sözü oluşuna kanıt olduğu açıklamasıyla, dolaylı olarak i'câz ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'ân'ın sayısal i'câzı mevzusunda müfessirin 2/Bakara, 1. âyetteki el-hurûfu'l-mukatta'a için bu harflerin her birisinde ebced hesabıyla insanlar nezdinde büyük bir duruma işaret eden remiz ve semboller olmasının da mümkün olduğu açıklamasından sayısal i'câza kapıyı açık bıraktığı sonucuna varıyoruz.

Müfessir, Hz. Muhammed'in ve diğer insanların Kur'ân'ı ezberlemelerinin Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğini, Allah'ın bunu delillerinden bir delil kıldığını savunur. Ancak bunu da bir i'câz yönü olduğunu ifade etmemiştir.

Kur'ân'ın insanların gönüllerine tesir ettiğini, insanların Kur'ân'ı dinlediklerinde kalplerinin yumuşadığını, ağladıklarını, Kur'ân'a istek duyduklarını, Kur'ân'la mutlu olduklarını söyleyen Mâturîdî, bu tesirin Kur'ân'ın öğütlerinden, delillerinden olduğu fikrindedir. Böylece Mâturîdî, i'câz ifadesini kullanmadan Kur'ân'ın gönüllere tesirini savunur. Tesirin Kur'ân'ın ses özelliklerinden, lafzından olduğunu söylemez, içeriğinden olduğunu söyler. Buna göre Kur'ân'ın fonetik i'câzını savunmadığı sonucuna vardık. Çünkü Mâturîdî Kur'ân'ın ses özelliklerinden hiç bahsetmemiştir.

Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vilâtu'l-Kur'ân* adlı eserinde çeşitli yerlerde dağılmış olan i'câz konusuna yaklaşımlarını bir araya getirerek sonuçlara vardık. Tefsir anabilim dalına bir katkı yapabilmiş isek ne mutlu bize.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Fadl Hasen, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, byy. tsz.
- Adam, Baki, "Tevrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, c. XLI, s. 40-45.
- Akdemir, Mustafa Atilla, "Kur'an Ve İ'câzü'l-Kur'an (Gaybî Haberler)", *Kur'an Ve Tefsir Araştırmaları* 3, 2002, s. 479-491.
- Albayrak, Halis, *Tefsir Usûlü*, Şule Yayınları, İstanbul, 2014, 4. baskı.
- Alî el-Kârî el-Heravî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn, *Şerhu's-Şifâ li'l-Kâdî İyyâd*, Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1421/2001, 1. baskı.
- Arpa, Abdülmuttalip, "Fahredden er-Râzi'nin İ'câzü'l-Kur'ân Anlayışı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4:8, 2013, s. 781-800.
- Arpa, Enver, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43:1, 2002, s. 81-107.
- el-Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbu's-Sinâateyn el-Kitâbetu ve's-Şi'r*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1371/1952, byy.
- Aydın, Hasan, "Gazzâlî Ve İbn Rüşd'e Göre Mucize", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 6:2, 2008.
- Aydın, Hayati, "21. Asrın Perspektifinden Kur'ân İ'câzı (Eşsizliği)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 24:2, 2003, s. 85-107.
- el-Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed, *İ'câzu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1374/1954.
- Bulut, Halil İbrahim, "Mucize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 350-352.

- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2015, 7. baskı.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, 22. baskı.
- Cevherî, Tantâvî, *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân* (5 c.), Matbaatu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, Mısır, 1350/1932, 2. baskı.
- Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, terc. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, Mektebetu'l-Hâneçî, Kâhire, tsz.
- Çalışkan, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, 1. baskı.
- Çuhadar, Mustafa, "Fesahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 423-424.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1411/1990.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân, *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân*, Merkezu'l-Mahtûtâti ve't-Turâsi ve'l-Vesâik, Kuveyt, 1414/1994, 1. baskı.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *el-Musnedu'l-Câmi'*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1434/2013, 1. baskı.
- Demir, Recep, "İtâb Ayetlerinin Şiî Yorumu: Tabâtabâi Örneği", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 5:4, 2016.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, 24. baskı.

- ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *el-Fevzu'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr Tefsîr Usûlü*, terc. Abdullah Samed Afaracı, İtisam Yayınları, Ankara, 2015.
- Döner, Naim, “İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2:4, 2014, s. 71-101.
- Draz, Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad, 1461/2000, 2. baskı.
- Erdoğan, İsmail, “İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet Ve Mucize”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*, 1996, s. 429-450.
- Eren, Cüneyt, “Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, 46:3, 2010, s. 129-144.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Hıristiyanlık”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, 2. baskı, s. 130-193.
- Ersöz, İsmet, “Kur'an'ın Üslûp Ve İ'cazı”, *Diyanet Dergisi*, 23:1, 1987, s. 25-51.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (4 c.), terc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, tsz.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İtikad'da Orta Yol (el-İktisâd fi'l-İ'tikâd)*, terc. Kemal Işık, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971,
- Goldziher, Ignaz, *el-Akâdetu ve's-Şerîatu fi'l-İslâm*, terc. Muhammed Yûsuf Mûsâ, Alî Hasen Abdulkâdir, Abdulazîz Abdulhak, el-Merkezu'l-Kavmî li't-Tercüme, Kâhire, 2013.
- Harman, Ömer Faruk, “İncil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. XXII, s. 270-276.

el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh İbn Sinân, *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1402/1982, 1. baskı.

el-Hamd, Ğanim Kadduri, “Kur'an-ı Kerim'in Sayı İ'cazı Tevehhüm mü Gerçek mi?”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:25, terc. Halil Sağlamoğlu, 2015, s. 147-173.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb* (2 c.), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2006.

İbn Atiyye el-Endelusî, Ebû Muhammed Abdulhak, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, 1. baskı.

İbn Hazm ez-Zâhirî el-Endülüsî, *el-Fasl, fî'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nahl* (5 c.), Mektebetu'l-İslâm el-Âlemiyye, 1348/1930, byy.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye* (4 c.), Matbaatu'l-Hayriyye, Mısır, 1329/1911, 1. baskı.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu Müşkulu'l-Kur'ân*, Dâru't-Turâs, Kâhire, 1393/1973, 2. baskı.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî, *Sünen*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, byy. tsz.

İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed, *el-Fihrist*, byy. tsz.

İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1402/1982, 1. baskı.

el-İskenderânî, Muhammed b. Ahmed, *Keşfu'l-Esrâri'n-Nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye* (3 c.), el-Matbaatu'l-Vehbiyyeti'l-Mısriyye, Mısır, 1297/1880.

el-Kâdî Abdulcebbar, Ebu'l-Hasen, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl* (20 c.), byy. tsz.

Kılıç, Hulusi, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c. V, s. 380-383.

Konaklı, Numan, “İ'câzü'l-Kur'ân Fikri: Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 2012, s. 251-290.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed, *El-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân* (20 c.), Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kâhire, 1357/1938, 1. baskı.

Kutlu, Sönmez, “Ehl-i Sünnet, Maturidilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, 3. baskı, s. 361-390.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, terc. Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, 7. baskı.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (18 c.), thk. Ahmet Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul, 2005.

Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru's-Selâm, Riyad, 1421/2000, 2. baskı.

Nevfel, Abdurrezzâk, *el-İ'câzu'l-Adedî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1408/1987, 5. baskı.

Okumuş, Mesut, *Kur'an'ın Çok Boyutlu Okunuşu İmâm Gazzâlî Örneği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, 2. baskı.

Okumuş, Mesut, “Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)”, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, 2. baskı, s. 316-425.

Özdeş, Talip, *İmam Mâturîdî'nin Te'vilâtu Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı*, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi, dnş. Ahmet Coşkun, Kayseri, 1997, tez.yok.gov.tr.

Öztürk, Mustafa, “Mezhep Odaklı Yaklaşımlar, Tefsirde Mutezile Ekolü”, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar-1*, ed. Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Otto Yayınları, Ankara, 2015, 2. baskı, s. 95-132.

Polat, Fethi Ahmet, “Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler”, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, 2. baskı, s. 177-226.

er-Rafî, Mustafa Sadik, *İ'câzu'l-Kuran*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1394/1973, 9. baskı.

er-Râğıp el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, 1430/2009, byy.

er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Nihâyetu'l-İ'câz fî Dirâyeti'l-İ'câz*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1424/2004, 1. baskı.

er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî et-Tefsîru'l-Kebîr Mefâtihi'l-Ğayb* (32 c.), Dâru'l-Fikr, 1401/1981, 1. baskı, byy.

Rızâ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsîru'l-Menâr* (12 c.), Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1366/1947, 2. baskı.

er-Rummânî, el-Hattâbî, Abdulkâhir el-Curcânî, *Selâsu Rasâil Fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1976, 3. baskı.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhsân, Tahran, 1430/2010, 3. baskı.

es-Sâlih, Subhî, *Mebâhisu fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1977,
10. baskı.

es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-
Emânetu'l-Âmme, Medine, tsz.

eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm, *el-Muvâfakât* (6 c.), Dâru İbni Affân, el-Huber,
1417/1997, 1. baskı.

Şensoy, Sedat, “Nazmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,
İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 464-466.

eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut,
1428/2007, 4. baskı.

Şeyhûn, Mahmûd es-Seyyîd, *el-İ'câz fî Nazmi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Külliyâti'l-
Ezheriyye, Kâhire, 1398/1987, 1. baskı.

Şimşek, Mehmet Sait, “İtab Âyetleri”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yayınları,
İstanbul, 1991. c. III, s. 245.

et-Taberî, Alî b. Rabben, *ed-Dînu ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyi*
Muhammed, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1393/1973, 1. baskı.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîli*
Âyi'l-Kur'ân (7 c.), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1415/1994, 1. baskı.

Taşçı, Özcan, “Hz. İsa Hakkındaki Tartışmalar”, *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali
Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, 3. baskı.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu'l-Kebîr* (6 c.), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî,
Beyrut, 1996, 1. baskı.

Uzun, Mustafa, “Ebced”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. X, s. 68-70.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. XXI, s. 403-406.

Yıldırım, Suat, “Bilimsel İ'câzın Değeri”, *Kur'ân Ve Tefsir Araştırmaları 3*, İstanbul, 2002.

Yıldırım, Suat, “Kur'ân, VI. İ'câzı Ve Üslûbu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. XXVI, s. 393-398.

Yurt, Mehmet Emin, “İ'câzü'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Genel Hatlarıyla Tarihsel Süreci”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı/numara:9, 2017, s. 191-226.

ez-Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (13 c.), terc. Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976, 4. baskı.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd, *Tefsîru'l-Keşşâf*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1430/2009, 3. baskı.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (4 c.), Dâru't-Turâs, Kahire, 1404/1984, 3. baskı.

ez-Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (2 c.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1415/1995, 1. baskı.

ÖZET

Kurt, Mehmet Emin, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mesut Okumuş, 150 s.

Bu tezde tefsir ilmi içerisinde i'câzu'l-Kur'ân yani Kur'ân'ın eşsizliğini inceleyen, mucize yönlerini tespit etmeyi amaçlayan ilme Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı tefsirindeki yaklaşımı incelenmiştir.

Birinci bölümde i'câzu'l-Kur'ân ilmine genel yaklaşımıştır. İ'câzu'l-Kur'ân'a dair klasik eserler, tefsir usulü kitapları, ansiklopedi maddeleri ve makaleler incelenerek bu ilmin tanımı, tarihsel süreci, savunulan yönleri ve bu yönlerin tarihleri özetle aktarılmıştır.

İkinci bölümde önce Mâturîdî'nin mucize anlayışı tefsirinden ele alınmış ve *Kitâbu't-Tevhîd* isimli kelim eserine de başvurulmuştur. Ve i'câz yönlerine yaklaşımları tefsirinden ele alınmıştır. Varılan sonuçlara göre Mâturîdî'nin kabul ettiği i'câz yönleri: Kur'ân'ın dil ve üslup, gaip haberleri, beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması, telif, içerik ve Hz. Peygamber tarafından tebdil edilmemesi yönünden i'câzıdır. Kur'ân'da mucizevilik bakımından üzerinde durmadığı, ancak o özelliğin olduğunu kabul ettiği, dolayısıyla yaklaştığı i'câz yönleri: Kur'ân'ın tabiat ilimleri, Hz. Muhammed'i uyurma âyetleri oluşu, kolay ezberlenmesi, gönüllere tesiri ve sayısal i'câzıdır.

Anahtar Kelimeler: İ'câz, Kur'ân, tehdî, Mâturîdî, Te'vîlât, meydan okuma, Kur'ân'ın eşsizliği, mucize, i'câz yönleri, fesahat, belagat, nazım.

ABSTRACT

Kurt, Mehmet Emin, *I'jaz al-Qur'an in Maturidi's Tafsir*, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mesut Okumuş, 150 p.

In this thesis, the approach of Abu Mansur al-Maturidi (d. 944) to the science is surveyed in which he analyses i'jaz al-Qur'an, in other words, the uniqueness of Qur'an and purposes to confirm its miracle aspects, in his tafsir, Tawilat al-Qur'an.

In the first section, an overall approach to the science of i'jaz al-Qur'an is included. The definition, the historic process, defended aspects of this science and the histories of these aspects are conveyed by analysing classics in reference to i'jaz al-Qur'an, the books with the Method of the Qur'an Interpretation (Tafsir), the subjects of encyclopedia and articles.

In the second section, first of all, Maturidi's sense of miracle is examined with his tafsir, also, his work of kalam, Kitab al-Tawhid is applied. And his approaches to the miraculous ways of Qur'an are examined with his tafsir. According to the conclusions it is reached that the miraculous ways of Qur'an are: the language and tone of Qur'an, it includes secret information, fulfils the need of mankind, its spelling and content and the miracle that it cannot be changed by Muhammad. The miraculous aspects of Qur'an that Maturidi does not emphasize in respect to miraculousness of Qur'an but confirms and approaches to their existence, are: natural science of Qur'an, having verses that warn Muhammad, being learned by heart easily, its influence to heart and its numerological miracle.

Key Words: I'jaz, Qur'an, tahaddi, Maturidi, Ta'wilat, challenge, the uniqueness of Qur'an, miraculous ways, fasahat, balaghat, nazm.

